केरकीव १५ स. १८५७

तिसरे पुस्तक (मोडी)

(श्री प्रिंटर्स अँण्ड स्टेशनर्स, ठाणे)

तकाचें नांव — तिसरे पुस्तक (१.५) मोडी

वक — मोडी पुस्तक ३२

सुचना—पुस्तक आठ दिवसांवर ठेवूं नका. पुस्तकाची खराबी करूं नका

Published for the Educational Department.

MODÍ THIRD BOOK

FOR THE USE OF

GOVERNMENT SCHOOLS.

BY

THE MARÁṬHÍ TRANSLATOR AND HIS ASSISTANTS.

RECAST AND REVISED

BY

THE MARÁṬHÍ TRANSLATOR, E. D.

Registered under Act XXV. of 1867.

Bombay:
GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPOT.

1871.

Price (6) *Six Annas.*

BOMBAY:
PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS, BYCULLA.

सरकारी शाळांतील मुलांकरितां

नीतीचें पुस्तक.

मराठी ट्रान्सलेटर आणि
त्यांच्या हाताखालची मंडळी ह्यांनीं [illegible] तें,

[illegible]
[illegible]
ह्यांच्या [illegible]

मराठी ट्रान्सलेटर

ह्यांनीं शोधून तयार केलें.

आवृत्ती पहिली

ह्या पुस्तकाची मालकी सन १८६७ च्या २५ व्या
आक्टा प्रमाणें नोंदिली आहे.

मुंबई
गवर्नमेंट सेंट्रल बुक डिपो.
छापली सन १८७१. शके १७९३.
किंमत (६) सहा आणे.

मुंबई मध्यें [illegible] छापखान्यांत छापिलें.

तिसऱ्या पुस्तकाची अनुक्रमणिका.

धडा	गोष्ट	पृष्ठ.
१	लोभी व्यापारी.	१
२	धंधळा उंदेगा.	३
३	घड्याळ.	५
४	हाथ्वीनीचें झाड.	७
५	मझें मंप लथ.	१०
६	म्हाताना मनुष्य आणी त्याचा घोड.	१३
७	सपीता. प्रमेश्वराची प्रार्थना.	१६
८	मेंढरूं आणी घमरें भाग १	१८
९	भाग २	२१
१०	भाग ३	२४
११	भाग ४	२७
१२	हपंग आणी पेहरेडा.	३१
१३	लंगोर आणी छंदिर.	३४

मुंबईमध्यें थेअमेरिकनमिशनच्या छापखान्यांत छापिलें.

तिसऱ्या पुस्तकाची अनुक्रमणिका.

धडा	गोष्ट	पृष्ठ.
1	चिनी व्यापारी.	1
2	धवळा डोंगर.	3
3	दुष्काळ.	5
4	[illegible] झाड.	7
5	माझें आपलें काम.	10
6	पहिलांना मनुष्य आणि त्याचें घर.	13
7	सरिता. परमेश्वराची प्रार्थना.	16
8	मेंढरें आणि घरटें भाग 1	18
9	भाग 2	21
10	भाग 3	24
11	भाग 4	27
12	हरिण आणि पाखरें.	31
13	[illegible] आणि [illegible].	34

तीसऱ्या पुस्तकांतील अनुक्रमणिका.

धडा.	गोष्ट.	पृष्ठ.
१४	चकोरी धणी आणि शेठ.	३५
१५	भ्रमर.	३८
१६	भणमळ.	४०
१७	सपोता अनंत जगदीश.	४३
१८	उत्तर अमेरिकेंतील इंडियन व चे-रोक गेलेलें मत.	४५
१९	घाम.	४८
२०	अक्रोड.	५०
२१	मेहर. उंदर.	५२
२२	मनपो उमहुव.	५५
२३	ज्यात मरण्याचें भविष्य.	५९
२४	प्राणीमनाचा धणी भय त्यांची जागृतो.	६१
२५	सपोता. ईश्वराचें महत्व.	६४

धडा.	गोष्ट.	पृष्ठ.
२६	पापाचें फळ मिळणें.	६६
२७	मनुष्य मतीचे प्राणी—उदाहरणें.	६९
२८	केलेले उपकार न विसरणारे पशुगण.	७३
२९	स्वार्थीन चाकर.	७६
३०	उत्तरध्रुवाची यात्रा.	८१
३१	झाडें, फळें, धान्य वगैरे.	८६
३२	मकरी वगैरे.	९१
३३	सफेद पाण्याची सावली.	९६
३४	चांगली खिचडी.	९८
३५	रक्षण मरणगतांतील घटनांत नागरिकाला मनुष्य धर्णी केलेला ठरला.	१०२
३६	तारे.	१०६

तीसऱ्या पुस्तकाची अनुक्रमणीका.

धडा.	गोष्ट.	पृष्ठ.
३७	घर बांधणें.	११०
३८	पागोटें.	११३
३९	फकीर.	११७
४०	मधमाशातर.	१२०
४१	रुपें.	१२३
४२	सपीता. नीतीवर.	१२६
४३	नाग पाणी पिण्याचा उपाय.	१२९
४४	डोंग्या आणी मशा यांची गोष्ट.	१३२
४५	धडे घेणें	१३६
४६	धोतरभेडा.	१४०
४७	गरीब मुलगा आणी धनवान पुरुष.	१४३
४८	पाणपोई.	१४६
४९	प्राणीच अर्धा पंख.	१५०

तीच्या पुस्तकांतील अनुक्रमणिका.

धडा.	गोष्ट.	पृष्ठ.
५०	म्हैसूर येथील घडयाळाचा निपात.	१५३
५१	कविता. नीतिपर.	१५६
५२	वैण.	१५८
५३	छगनघ्रघ४.	१६२
५४	व्यापार.	१६५
५५	भ्रमर.	१६९
५६	स्वच्छवणापोषणी.	१७३
५७	त्या पोषणीं उत्पन्न पुढें मनु-ष्याचा निभावेश.	१७८
५८	त्यामहोदरी शीशीभर्ड घरोनेत घ्यांतें पंक्तीप्त वर्णन.	१८१
५९	कविता. धन निभावेशप्.	१९१
६०	घोडा.	१९२
६१	गाढव.	२९८

तीळन्या पुस्तकाची अनुक्रमणीका.

धडा.	गोष्ट.	पृष्ठ.
६२	गाण घेंढ.	203
६३	खशी उडे.	206
६४	घमडें.	212
६५	उमत्रा.	216
६६	संभर.	224
६७	छिंठ.	230
६८	मपीता. उञ्नंछ छिघ्येशा.	237
६९	मपीता. पुस्नर प्रीतीपीषणीं छि-घघरण.	239
७०	मपीता. घघ छिघ्येशपु.	241
७१	ठीघण मपीतांतीढ शघघांपरीढ.	243

तीसरें पुस्तक.

धडा १.

इमानी व्यापारी.

चीन देशांत कोणी एक व्यापारी प्रामाणिकपणा विषयीं प्रसिद्ध होता. त्याच्या घरीं एक दिवशीं दुसऱ्या गांवचा कोणी व्यापारी आला. तो आपल्या जवळचें दोन हजार रुपयांचें गाठोडें अमानत ठेऊन पुन्हा आपल्या गांवीं गेला, आणि कित्येक दिवसांनीं कांहीं दिवस आजारी होऊन मरण पावला. पुढें तीन वर्षें पर्यंत या प्रामाणिक व्यापाऱ्यानें त्याची वाट पाहिली; पण तो कांहीं आला नाहीं; तेव्हां त्यास मोठा विचार पडला. मग त्यानें त्या गृहस्थाचा शोध करण्याकरितां आपला चाकर त्याच्या गांवीं पाठविला.

चाकरानें त्याचा शोध करून असें ठरव

थणीउ मीं, तो मरण, पापम, थणी वरीं त्याची मयम्ने व धंठना णेळा वर्षांचि छेम्र ङ्र४गा थहे. तें झेंणिमर म्ल प्यापान्यानें म्ल ङ्रमठ दत्र पा०णिन थण्ड्या वगें थणपा४; थणी म्लम ते चंगीडे गठ हठतीन णंगीत४ मीं, हें घुप्य णिझें थहे येणे-न म. हें झेंणिमर तो ङ्र४गा वाघरुन म्ल प्या-पान्याच्या तोंडामडे पाघत स्तघ्ध नाहीम. तेव्हां त्या प्यापान्यानें पुढें पडिमन त्या मुमठ णंगुन तें घुप्य म्लच्या स्तनछीन मठें.

धध! त्याच प्रामणीमधण. त्याठ मण णमळाठ थम मीं म्लचीं मुठें ठह्णी थणी चणीर नीवांउ. म्लच्या छेम्र मुमठ चीन देशा-मध्यें मुख्य प्रधानमीचीं पद्वें मीळांउ, थणी त्यानें तो म्लरभर मेव्या घक्षतानें चठपीम. हल्लीं ही त्याडे मणी धणण त्या देशांत मेठमेठीं ठर-म्लरी ठेव्याचीं म्लमें मधीत थहेत.

धडा २.

आंधळा मुलगा.

पहा, तो दरवाज्याजवळ आंधळा मुलगा उभा आहे. बिचारा, तो जन्मतः आंधळा आहे. सूर्याचा लख्ख प्रकाश पडला तरी तो त्याला दिसत नाही. पहा, ही केवढी दुःखाची गोष्ट आहे की मुलांत प्रकाश नसल्यास जी अवस्था [illegible] असायाची, तीच अवस्था त्या बिचाऱ्याची जन्मभर आहे.

लिहिणें वाचणें हें जर त्यांना शिकवायाची इच्छा असेल, तर त्यांनी अक्षरें [illegible] [illegible] घ्यावी, म्हणजे बोटें स्पर्शून त्यांस [illegible] तो पर्यंत त्यांना वाचेल तसेंच लिहिता येईल.

आमची दृष्टी शाबूत आहे, त्याच्या दृष्टी-प्रमाणें गेली नाही; हा देवाचा आम्हांवर केवढा उप-

बाहेर येतें पहा! चंद्र, सूर्य, तारे, हे आकाशांत चमकतांना आम्ही पाहतों. उन्हाळ्यांत शेतांत मळ्यावर पीक पेरलेलें डुलतांना आम्ही पाहतों. लांडगे, कोल्हे, फिरतां भांडतांना आम्ही पाहतों. गवत, धान्य, हें जमीनीवर उगवतें, वाढतें; झाडें, झुडपें ह्यांस फुलें फळें येतात; हेंही आम्ही पाहतों. लहान पांखरें आकाशांत उडतात, व ह्या झाडावरून त्या झाडावर बसतात, हें आम्ही पाहतों. आम्हांस पुस्तक वाचल्याने दिसतें, आणि नव्या नव्या चमत्कारिक गोष्टी आम्ही ज्या वाचतों व ऐकतों, त्यांतील कांहीं आमच्या दृष्टीस पडतात; पण त्या बिचाऱ्या आंधळ्या मुलांस त्यांतील कांहींच दिसत नाहीं.

जी आईबापें व भावंडें आपल्यावर ममता करितात त्यांस आम्ही पाहतों; त्या बिचाऱ्यांस कोणी दिसत नाहीं. हाय हाय, दृष्टिविहीन अ-सणें ही केवढी दुःखाची गोष्ट आहे! केवळ दृष्टि नस-

त्यामुळें लोक सगळें जग म्हणीं करतें हसतें म!
बिचारे गरीब बापडा! त्याच्या दुःखास कोणी
नाहीं; म्हणून आपण त्या गरीब बिचाऱ्यावर
दया करावी, हें योग्यच आहे.

धडा ३.

घड्याळ.

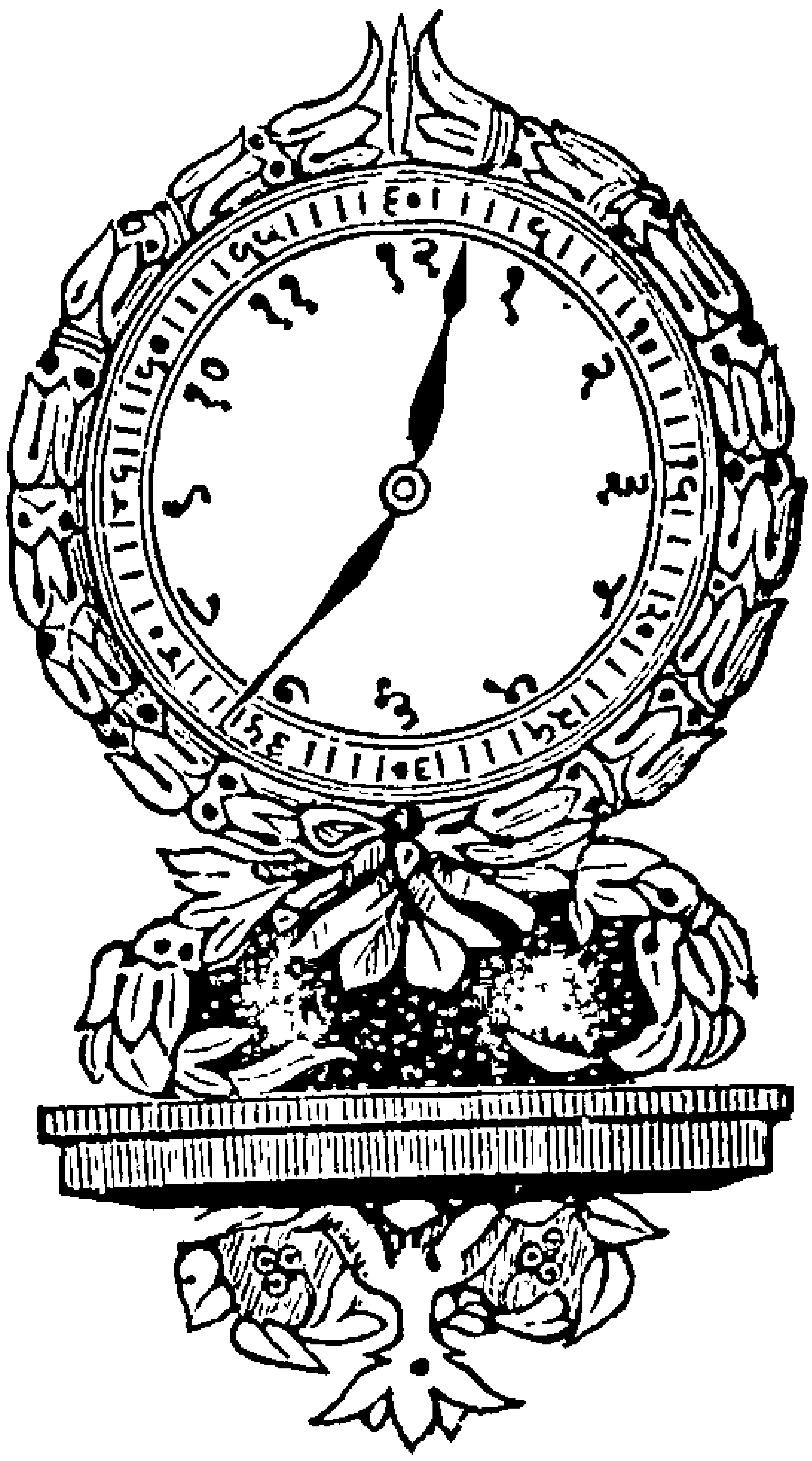

हें चित्र घड्याळाचें आहे. घड्याळावर प-

[illegible] आहे [illegible]! चंद्र, सूर्य, तारे, हे आकाशांत
उगवतांना आम्ही पाहतों. कुरणांत [illegible] माळावर
गुरें मेंढरें चरतांना आम्ही पाहतों. पांखरें, कोंबडें,
उडतां बागडतांना आम्ही पाहतों. गवत, धान्य, हें
जमीनीवर उगवतें, वाढतें; झाडें, झुडपें यांस
फुलें फळें येतात; हेंही आम्ही पाहतों. तसेंच
पांखरें आकाशांत उडतात, व त्या झाडावरून त्या
झाडावर बसतात, हें आम्ही पाहतों. आम्हांस पुष्कळ
प्रकारचें ज्ञान होतें, आणि नव्या नव्या चमत्कारिक
गोष्टी आम्ही ज्या पाहतों व शिकतों, त्यांतून
कांहीं आमच्या दृष्टीस पडतात; पण या बिचाऱ्या
आंधळ्या मुलांस त्यांतील कांहींच दिसत नाहीं.
जीं आईबापें व भाऊ बहिणी आम्हांवर ममता
करितात त्यांस आम्ही पाहतों; या बिचाऱ्यांस
कोणी दिसत नाहीं. हाय हाय, दृष्टीपासून वं-
चित होणें ही केवढी दुःखाची गोष्ट आहे! जेव्हां दृष्टी नष्ट-

त्यामुळें लोक बगळे वगैरे पक्षी मारतात ह्मणतें न! बिचारे गरीब बापडा! त्यावरच उदरनिर्वाह असेल नसेल; ह्मणून आपण त्या गरीब बिचाऱ्यावर दया करावी, हें योग्यच आहे.

धडा ३.

घड्याळ.

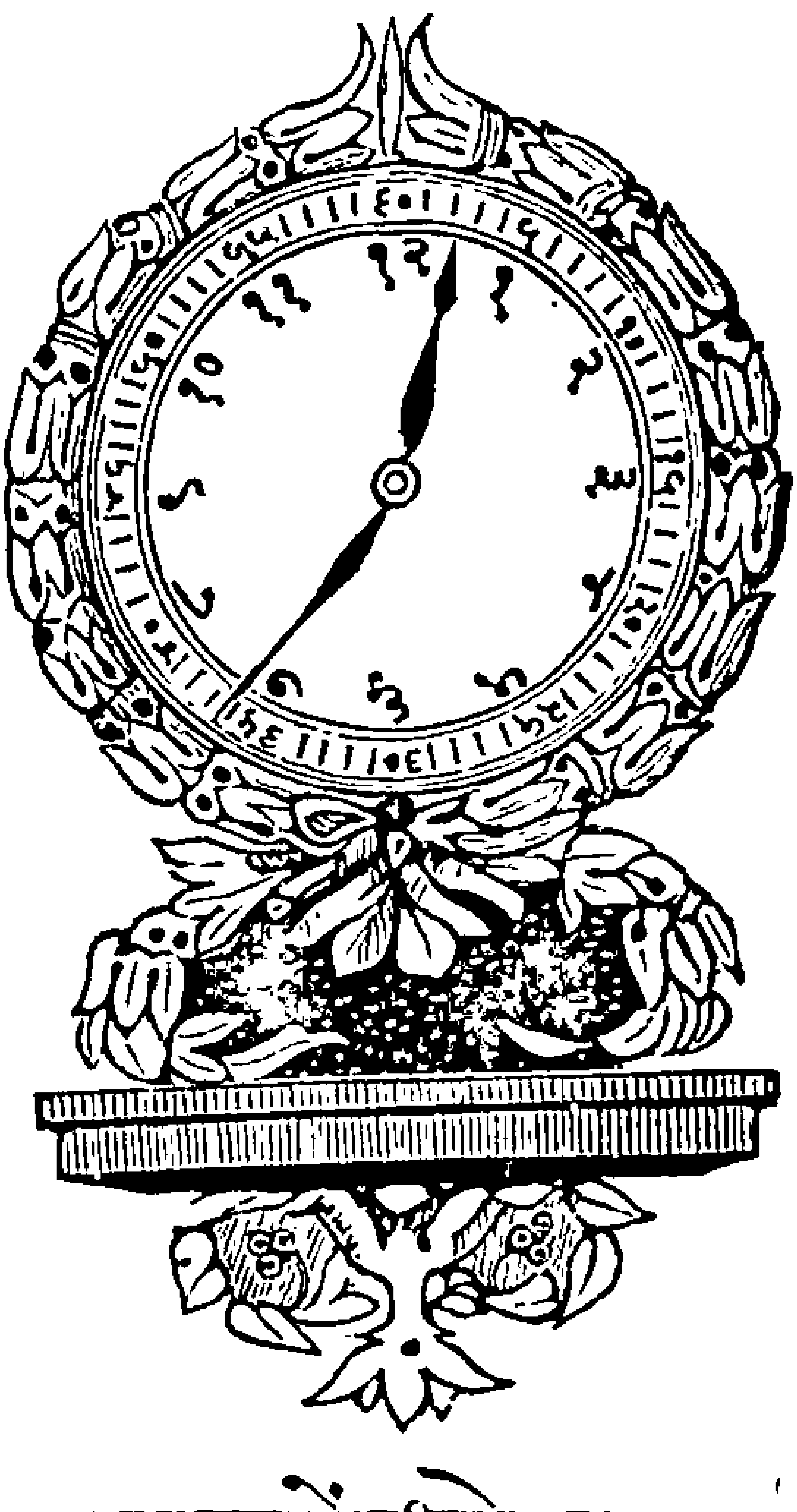

हें चित्र घड्याळाचें आहे. घड्याळावर प-

ऊनलर गमठ घळपो४४ें थहे, लाळ गघमटि४ ग्हआताग. तोशपर झेम पाप्ठ४न १२ ळर्णंगं शे थंमडे मंड४४ थहेग, ते नोमन लल्लंडे थंमडे थ-हेग. लेआच्या गढ्यालंज्ञीन थपळांळ वड्याळ पाघतां योपें ग्हणुन हे थंमडे थेळधयाळ ळर्ल-नों शीमडें पाघीशे.

च्या वड्याळांग झेम ४ढन थळी झेम मेळ झळे हेन लंठे थहेग. झे घच्या वड्याळांग तीळना ४ढन लंळ थंग झळतो. ४ढन लंळ प्रीती झ-पर ग्हआशे ताळ ज्ञ्ले४ हें घठेपोतो. थळी मेळ लंळ प्रीती मीनीगें ज्ञ्लुं हें घठेपोतो. झती ४-ढन तीळना लंळ झळतो याडें उक्त नोनाळें झळतें, प त्यांग ठेमंहें ळमशताग.

च्या चीत्रांत झपर लंळ नठिच्या थंमड्यापर थहे, थळो मीनीत लंळ मीनीतांच्या ळढप्या मगापर थहे, तेव्हां नणि पञ्जन ळढ मीनीतें झ-

शिकलें. घड्याळांत इंग्रजी आंकडे असतात ते ह्या खालीं देऊन त्यांच्या खालीं मराठी आंकडे दाखविले आहेत.

रोमन आंकडे I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII.

मराठी आंकडे १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२,

हे वरील आंकडे पाहून मुलांनी घड्याळाचे आंकडे ओळखण्याचा अभ्यास केला पाहिजे. प्रत्येकांस घड्याळ पाहतां येत नाहीं, त्यांस वेळ समजण्याकरितां दुसऱ्यांचें अवलंबन करावें लागतें, अशा हलक्या गोष्टी विषयीं मुलांनीं शिकावें हें फार आवश्यक आहे.

धडा ४.

नारळीचें झाड.

सिंहलद्वीप, ज्यास सिलोन बेट असें म्हणतात, ह्या बेटांत नारळीच्या झाडांची उत्पत्ती फार होते. तसेंच ह्या झाडांचीं लागवड

करावयें असेल, असो लोकहो ह्या झाडांचे मळे लावितात. दालचिनीचें झाड तीन वर्षांचें झालें म्हणजे त्याची साल काढून उन्हांत वाळवितात, तीस दालचिनी असें म्हणतात. ह्या झाडांच्या मुळ्यांचें, व दालचिनीच्या पानांचें, तेल काढितात; परंतु पानांचें तेल चांगलें असतें. हें तेल थंड झालें म्हणजे मेणासारखें घट्ट होतें. पूर्वी ह्या तेलच्या मेणबत्त्या ह्या बेटांतील राजाकरितां करीत असत.

हें बेट डच लोकांच्या स्वाधीन होतें तेव्हां ते लोक दालचिनीचा व्यापार इतर लोकांस करूं देत नसत. तीच मक्ता आपण करून पाहिजे त्या दरानें विकीत असत. त्यांनी असा बंदोबस्त केला होता कीं, दालचिनीचें एक रोप जर कोणी आपल्या जागेंत लावील, तर त्यास मोठें शासन करीत. अशा व्यापारानें त्यांनी पुष्कळ द्रव्य

प्रमपीहें; पूंणि शुमडे हें हीप ईग्रश मोलंच्या घस्तगत झलयापाय्डेन हाहवीनीच व्यापार पा- घी. ते मेम मरीतात. वंघह हपीपांत घीं झलडें ईतमों थघेत मीं तेळीह मेम मळापयाळ घेहीः ह त्यांची मंमडें वेतात. घीं झलडें शुमडे रमेल घेवांत मेम मळिं मगहे थघेत.

हाहवीनी मणहयांत व्मर वाहतात, प ती थेः षधाळ णिळयोगीं पडते. वंतीच मोंप णीताच णियधुप झलम शणतां तीच मळा मस्न वेतात. वताची पीमती झलु शणतां हाहवीनीच छमें थंगाम चळतात. छळे घ्या झलडांडे छनेम णिः पयोग थघेत. हाहवीनी वंघह हपीपांडीन ईतर वीलणीं भते, थणी तीपर घमनों स्पयांच व्या- पार चरुडीन मेलंची णिपवीपील घेते.

धडा ९.

माझें नांव काय?

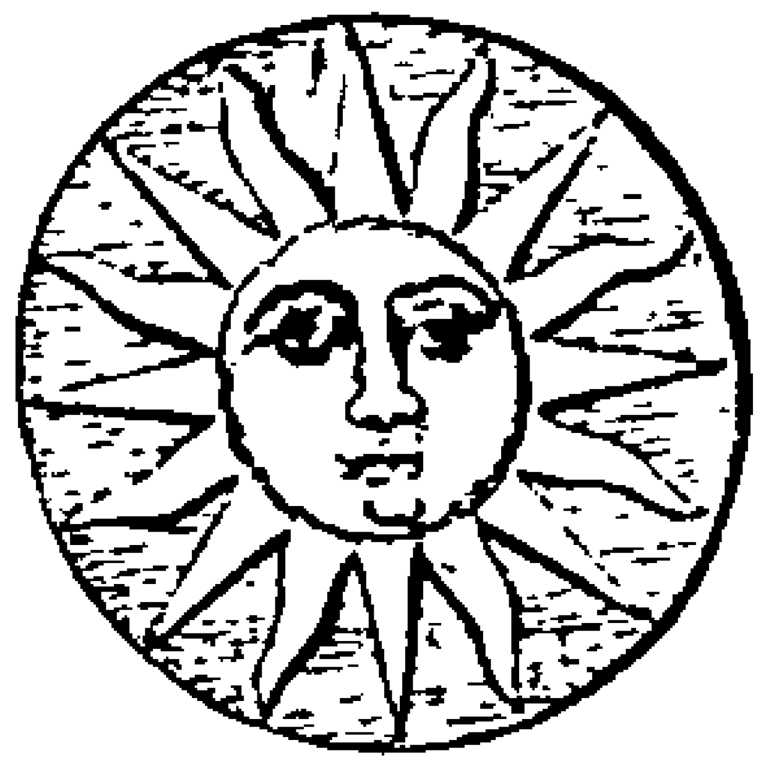

उत्तर, मी कोण आहें, आणि माझें नांव काय, हें तुम्ही ओळखिलें आहे काय? मी पूर्व दिशेकडून येतों, आणि मी येतें तों दिवस उजाडतो. तुमची निजण्याची वेळ झाली म्हणजे मी आपल्या तेजस्वी किरणांनीं तुमच्या खिडक्यांतून आंत या-ऊन तुम्हांस जागें करितों. अंथरुणावर पडलेले न राहतां उठून स्नान करावें, पुस्तक वाचावें, शाळेंत जावें, म्हणून मी येतों.

मी मोठा चालणारा आहें. मी सगळ्या आका-शावरून रोज दिवसभर चालतों. मी कधीं थांबत नाहीं, कधीं थांबत नाहीं. माझ्या मस्त-

ल्पर उमउमीत णेज्याच्च ऊ॰उमठ थघे, थणी मी त्याची प्रभ्र ळर्पत्र पाउ॰तों. झ्लडें, घेंं, थणी पाणी, घ्या ळळर्पर मी प्रल्श पाउ॰तों. श्या भ्या पस्तुपर मझ्ल प्रल्श ळउतो ती तो प= स्तु ट्ठोंहर थणी उमउमीत घोळते. मी ऊ॰ल ळि॰ेउ घतों, थणी ळि॰नघी मीउ ऊाल घतों. प्म= ळें थणी धाज्यें घीं मीउ ळाझपातों. मी थभ्न= ळांग प्मागउ णेंउ थघें. ळर्प झ्लडांळ्क्षां, डेंग= नांळ्क्षां, थणी ढगांळेक्षांघी ळेंउ थघें.

थतां मी थघें घ्याउेन शर श्पळ थर्नें तूर्उें भ्रुन मरशी॰, थणी ळर्प झ्लडें गपतें श्लुन मती॰. प्रभीं प्रभीं मी थपल उमउमीत णेज्याच्च ऊ॰उमठ ल्ळीतों, थणी पातळ स्प्रेरी ढगांच्या शेह्यानें डेंमें गुंडाळीतों; छशा पळेळ ऊीझ्यानें मजमउ पाघपतें, पृणे शेघं मझ्या डेम्यापर ऊ॰उमठ छळतो, थणी ऊीपारच्या पळेळ मी

थळष्या छगळ्या तेमनें प्रलशतों, छशा पळेछ ऊझ्यानें मश्मडे पाघपल मघीं; ल्लमीं, पाघीषें तर मी ऊझ्या डोळ्यांछ घीळपीन, थळी ऊम थंघळें प्रहीन. छशा पळेछ घागीच्यानें मत्र मश्मडे पाघपें. घागीच्यानें छर्प ल्लळ मश्मडे ठम ल्लणीन पाघपें.

छल्लळीं ऊळुन मी घीपछ प्रापयाछ नीघणार, तेव्हां उंडोष पक्षी मल छश्मना यापयाछ थश्म-ळांग गडतो, थळी ख्ऊंगर गाछन प्रहीतो. थ-ळी मी छेत थघें घें छर्पछ पंगण्याप्रहीतां ल्लंघडा झेळ्यानें थरपतो; पुंऊ वुघडें थळी पांल्लव्या मल पाऊेन भयानें ऊळुन भताग, थळी ल्लडां-च्या ढोऊंग, प अन्या भींतींच्या छमगांग ल्लणीन षळताग. थळी गंग प पव घेघी मल पाऊेन थ-पळ्या ऊळ्यांग भळीन घीपछभ्रार गीष्ताग.

मी छर्प गोल्लणीं प्रलशतों; घींऊस्थाम्नग,

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ८.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ठीळना लेठी गृहस्थ त्या ठेजनन पठठातो, ल=
णरे स्ठेश्चा, घीचना प्ततारा ठेझ्न म्नप पायीं चश्त
श्ळतां त्रं घेनपर घणपें, हें चंगश्रें लयः हें
श्रेमतांउ तो प्ततना ठेजनळ घ्यं ठेतस्न थळठा
पर घळम. तीळना पठठाम, ळघघे, घळउा
श्घन ठेश्गा चश्तां चश्तां थमम श्ळतां घ
थळशी थेरडा मळ मेजनें घेनपर घपठेश्न चश्म
थघे! हें श्रेमतांउ पतन, न्यानें थळम ठेश्गा थ=
ळश्या पाठीमगें घळक्ठेश्न वेगम.

उपथा पठठाम, लय पततारे घम, घ घेश
ठीमचउ ठेटठ धठे लय? पतताना पठठाम, घे=
य. त्या गृहस्थानें जित्तर मश्र मीं, ठीपठीं नीठळळ=
ठानें घ श्रेण मळम थघे घ्यापस्न घ घेश ठी=
मच थघे श्ठें लठाळ पनपयाउं मघीं. त्यानें
ठीपळं घवांळ पठेन न्यापें त्याळेक्षां ठीपठं घ=
घांच्यानें त्याळ ळठज पठेन नेपपेश. पघताना

म्हणून, घरें ओसरून्या मशी जवळी तशें ते घेईल? असें म्हणून तो धनी त्याच जागा हे पाह- ण्यां धुंडाळून त्या घेऊन चरणी पाच शेमत्र घेऊन, मध्यें रंग वाळवून, त्याच ढिगाऱ्यापर वे- ढून त्या पुस्तकांत शहरांत जाण्याचा रस्ता घेता त्या पुस्तकांत वाचून चालेल.

ही हकीकत उमेदवारांस गोष्ट झाली मां तो धनप- याच म्हणाले दुसऱ्यांचे ठेव थांबले. शेवटी ध- न्याच शेती सापळ्याचा त्या घेऊन न धरून तो मेसळा घेण्याकरितां धरले पाच झालें मगर खच- तां त्या होऱ्यांनी त्याचे पाच घेतले हे त्या धे- न्या उठून तो पंशापासून नोकर, धनी हेंच नगींत जाऊन हळहळून मेला. अहो ! त्याने त्यास त्याच संतोष करण्याकरितां जे प्रश्न सांगे त्यांनी मिळाले संतोष तर झाला मणी; परंतु त्यास मत्र श्रम पडले; परंतु हे ही गेले; ह्यावरून

तो ऐकून सर्व धर्मी ठीक पाहून त्याचा तडक धडक्या घराकडे चालता झाला.

धडा ७.

परमेश्वराची प्रार्थना.

श्लोक समग्र छंद.

धरा[1] ही उभी ज्याने जगु ॥
हे दयानिधि[2] दुःखी जंतु ॥
तेणें तो वाचे वाचे[3] वर्णा[4] ॥
तोच धरी[5] सर्वांचा मान ॥ १ ॥
देह देतो तोच रक्षी[6] ॥
अन्न देतो तोच पोशी[7] ॥
दुःखी देतो साम संगी[8] ॥
ज्ञान देतो तोच तारी ॥ २ ॥
जगतपर्यंत[10] सर्व सृष्टीस[11] ॥
शक्ती[12] ही[13] दाते देव उपजवी ॥

[illegible] ।।
[illegible] ।।३।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।४।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।५।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।
[illegible] ।।६।।

धडा ८.

मेंढरूं धणी घमरें.

भाग पहील.

छेल्ल पंतोजीजें मीतांछेम ऊत्नंशी छ्न८णें झ्न८ें, तें छ्छें.

पंतोजी—ऊत्नंमे, पण ल्लणाल्या श्नमपना पी-षयीं धपण छ्न८जें च्न८पणें घरें?

ठण.—तात्या, पण मेंढनां पीषयीं छ्न८णें च्न८पणें.

घरी. मघीं तात्या, मन्न पठें घमन्यां पीषयीं छ्ननपें.

पंतो०—घरें, हेघें पीषयीं छ्न८ऊं. धणी तीं ल्लणाल्या गोटीं पीषयीं पारठीं धघत, प ल्लणाल्या गोष्टीं पीषयीं पारठीं नघींत, हें पाठें या. धतां ऊाण्ठी पंगा मीं मेंढरूं धणी घमरें हीं ल्लणाल्या गोष्टीं पीषणें पारठीं धघत?

बाळ.—घोड्यांस चार चार पाय असतात.

पंतो०—हो, हो, कुत्र्यास चार पाय असतात. तरी कुत्र्याच्या व मांजराच्या पायांपेक्षां सारखे-पणाविषयीं बकऱ्याचे पाय मेंढराच्या पायांस जवळ येतात.

राम—बकऱ्याच्या पायांस आणि मेंढराच्या पायांस खुर असतात.

पंतो०—हें खरें, पण घोड्याच्या पायांसही खुर असतात. तरी घोड्याच्या खुरांपेक्षां बक-ऱ्याचे खुर मेंढराच्या खुरांस जवळ येतात. ह्या सारखेपणा विषयीं हें कशास सांगतां येईल?

गणी—बकऱ्याच्या खुरास दोन भाग असतात. मेंढराच्या खुरांसही तसेच दोन भाग असतात.

पंतो०—ठीक. आतां आपल्या म्हणल्या गोष्टी

पोषयीं घमरें थणी मेंढरं हीं पारधीं थघेत?

छणी—होनघी गपत घेतात.

पोळु—दघेंम शींगें छछतात.

गघीनी—मर्घीं पोळु, मेंढनाछ शींगें नछतात; छछतात म्लय तात्या?

धंतो०—मेंढनाच्या म्लंघीं मतींम शींगें छछतात. थणी शींगें नछतात छशा घमन्याच्याघी म्लंघीं मती थघेत. म्हणुन उाम्ही हाघेंघी थोडेंछें जीमम्नं. मीती छेम हेशांत मेंढनाच्या छशा उमल्लरीम मती थघेत मीं त्यांछ दीन तीन, चार चार, पांउ पांउ हेथीयं शींगें छछतात.

छगळीं उाधें—म्लछ, पांउ पांउ शींगें? तर मग तीं मेळ्या मैंभेंचीं हीछत छछतीय!

धडा ९.

मेंढरें शेळी बकरें.

भाग दुसरा.

धोंडोबा—बाबा, कालच्या गोष्टी वरून मेंढरें शेळी बकरें ही जनावरें नाहींत, हें कळलें. चांगलें झाली.

गणोबा—मेंढरांस लोकर असते, शेळी बकऱ्यांस केंस असतात.

विठु—म्हणूनच बकऱ्यांस चांगलें उडतां येतें, तसें मेंढरांस येत नाहीं.

गणू—शेळीस व बकऱ्यास दाढी असते, मेंढरांस नसते.

धोंडोबा—आणखी कांहीं विशेष गोष्ट तुमच्या मनांत येत नाहीं काय ?

बाळू—होय बाबा, माझ्या मनांत आणखी एक गोष्ट आहे. बकरें कांहीं खातां खातां पुढें चालतें;

मोंज याजपऊ तोंडाऊी पण्म वमीा, तर तें घमरें घेत मही. मेंढनाम याचें लंही पठत मही, तें घेतें.

पंतो०—शाम्रठ ठदा, ठीम जांगीतहें. वणा वमरें ठेतें चेयठ घेडे तरी मेंढसं म्थाम शीप- ऊार मही, थ्ठें लंही घेऊं घमरें घेतें. हें मणी ऊिझ्या ४क्षांत घे४ घेड लठ?

ठदा—घेठ ताया, झ्लडाच पाम प पंडें पगें- रे भड गपत मेंढसं घेत मही, घमरें ऊिशा४ घेतें.

पंतो०—घरें ऊि४मंमे, घऊटी लंही वणीम घ- ठे४ तर घेम.

पोठु—मेंढमची जगोती मऊडें घेतात, घम- न्याऊी घेत मगींत.

पंतो०—घमन्याची घेत मही‍त ठेरें, वणा घमन्याच्या पोताऊी घेतात. घमन्याच्या पोम- म लठ म्हऊतात?

छगळीं उ४४ें---मरडुं म्हणतात.

छंतो०---धणी मेंढराच्या पोराम लथ म्हणतात?

छगळीं उ४४ें---लेंमरं म्हणतात.

छंतो०---श्छीम शघणछण लेणाम, मेंढना-
म मीं घमन्याम ? छंगा घेरं.

घरी---श्छीम शघणछण घमन्याम छणतें,
तात्या.

गश्री---तरी मम घमन्याछेक्षां मेंढरं श्छीम
धपडतें. त्याचीं लेंमरें मोती गरीघ छणतात,
लांगुं!

छंतो०---शगे गश्र, लेंमरें गोश्रीरपणीं छ छनात
म्हणुन ओम तीं घगीं पठतात, त्यांत लंघी नप४:
मघीं; तरी घमन्याछ शघणपणा छ छीम छणतें.
शघणपणाउ लंघीं धैळ धैळायाछ शीमपाे४४
वमेर धाघीं पाघीं४ धघेत. तछे धैळ मोती श्रम
मरुन शीमपी४ तरी न मेंढनांछ यापयाउ मघांत.

धडा १०.

मेंढरूं आणि धनगर.

भाग तिसरा.

राम—मेंढरूं मोठी नरम व उपयोगी असतात! मेंढरांस डोंगराच्या माथ्यावर चढतांना व तेथून उतरतांना आणि खालीं पाहिलें असतां.

पंतो०—डोंगराचे कडे व खडे असल्या जागेवर जागीं चढण्याची योग्यता देवानें धनगरांस दिली आहे, आणि त्यांच्या अंगाची ठेवण ही तसल्या जागीं चढण्या जोगीच दिली आहे. पण, ज्याच्या त्यांच्या पुढील पायांत धनगरांच्या तीक्ष्ण खुरांचे देव दिले आहेत, असें पाहण्यांत येतें. तरी राम, धनगरांच्या पायांनें जर मेंढरास डोंगरावर चढतां येत नाहीं, तरी त्यांनीं चढतां येतें. मोठी केस डोंगरी देशांत लहान लहान जातींचीं मेंढरें असतात, तीं चांगलें फार उपयोग करतात, आणि चढतांना त्यांचे

पाठ नीछजत मधीत. छगे, थता थएआंठ मं-
ढमपारठीन मेल णिभयोग लेआता छे णंगा घरें.

नाम---त्यापारठीन णगोती मीळते छ मेल
णिभयोग थय.

गनी---मधीं, मधीं, त्यापारठीन नेमर मीळते
छ मेल णपयोग.

धंतो०---गनीते घेरणों मन घरे पठतें. नाम
उंडे उगरे मशाते थय घरें?

नाम---छमनदीते थय.

धंतो०---छमनए मशाचा मरीताग?

नाम०---तें मन बणीम मधीं, तात्या.

धंतो०---लेआम बणीम थय तर?

गनी---नेमरीची मरीताग, मधीं घरें तात्या?

धंतो०---हीम. नेमरीते मरीताग छठे छठे
लेओते [illegible] थयेत?

पाठु---घोंगडेर, धापळी, घशिरणुठ, पट्टु,

अननस, संहलीठ हीं सगळीं झेंपरीवांउ क-
रीतात.

पंतो०——होय, होय, ह्या शीनण झेंपरीच्याउ आहेत. ह्यां खेरीज आणखी पुष्कळ आहेत, ह्या-वरून जमीनीपासूनीं केवढें मोठें उपयोगाचें आहे त्याचप्रमाणें झाडांपासूनीं फार उपयोगाचें आहे, हें तुमच्या लक्षांत आलेंच असेल. आतां लोक घमरीं कशापासूनीं मळगीतात हें सांगा.

हरी——त्याच्या उघाणठीं.

पंतो०——ठीक. घमऱ्याच्य उभना काय उपयोग आहे, हें कोणास सांगतां येईल?

सगळीं मुलें——आम्हांस ठाऊक नाहीं.

पंतो०——घमऱ्याच्या कापड्याउ कोउ करीतात, प वत सेव करीतात. कोती देश हेशांत घमरीच्या उघाचा पलीर करीतात. आणी देशस मतीच्या घमऱ्याउ सेंठ मशि गेशमणरठे छापतात, त्या-

तें पांचीं मजेंत असतें. पण उन्हाळीं अशीं नि-
तकें चांगलें नसतें, म्हणून उन्हाळ्यांत धनगऱ्यांची
एक चमत्कारिक गोष्ट सांगतो.

सगळीं ढगें—पाऊस मेघराजाचे घोडे.

धडा ११.

मेंढरूं धनी आहे.

भाग चौथा.

सांतोबा—ही गोष्ट मी सांगतो ती खरी आहे;
गप्प नव्हे.

दर एक डोंगराळ देश आहे, जेथें धनगरी फार
आहेत, तेथें एक दिवशीं एक धनगर डोंगराच्या
माथ्यांत मागोमाग कळपाचें गवत व झाडपाला
खावयासाठीं ह्या कड्यापासून त्या कड्यावर नि-
ज्या मेंढ्या चरत होते. मग त्या एक लहान टेकडीच्या
बाजूस उतरून खाली गेला त्यापाशीं गेले. तेथें
धनगऱ्याच्यानेंही उठवला मग एक एक मेंढरू

-केंड भीतीभरध मडा, धाळी छोम मनुमछ डो-
ळे प्मीनापया भेगी घेडु, त्यांच्या मध्यें छेम प्म-
रड थरुंघ पठ, छेन्न घमन्याच्च पाळ मत्र ठेप-
-उया पुरतो, घेती. त्या पठेनें ते घमरें भणं न्नगर्धे.

न्नंघींषें पुढें गेल्यावर त्याड पठेनें ऊणरें छेम
घमरें ष्भसन थेतांम्र त्यानें पाहीजें. तीं देन्ही
घमरीं ष्भेना ष्भेर घेल्यावर नशींड न्नंघीं पळ
-गेभ्रीं नाहींड. यतां घ्यांनीं न्नळ मनापें घेरें?
पठेंत देन घमन्यांनीं पाळ ठेपपया पुरती भगा
नव्हती. छेम ऊठन्याच्या शेभसन गेर्धे तर
ठेच्यांत घेडु घडुन मनापयाडें. मधोरें प्मीनापें तर
-नीथनुन पळापयाळ देखील भगा नव्हती. तेव्हां
तीं देन्ही घमरीं छेमेमन्नंभेड घवत नगीड गेभ्रीं
नाहींड.

हें ऊसन छेन्न मनुष्यानें पाहीजें. तेव्हां त्या-
नें भ्रपळच्या गांपंत थांपत भणेन पुढें तीं घमरीं

करून करीतात की मोठे पाठ पाठण्याशीं जोडून येत=
वीतें. तेव्हां तो उमललेर पाठ पाठण्याकरीतां जोडूनच
घेऊन थाव वेळें शमन.

कित्येक वेळीं घरीं पुष्कळ वेळ लिहीं वाचीण्या=
पर उगाची चपळ चपळ धरुं. धणी त्यांनीं
शेष घरें घेऊन पढीण्यानें पुढील शेष पाठ
घेऊन, मग ओळखा पाठ घेऊन, आणि आपल्या गो=
रीनें मध्यान्ह धंगाच वेळा घेऊन धरुं घडें.
तेव्हां ओळखें घरें त्याच्या धंगावर पाठ वेऊन
घेऊन पुढे गेलें. तें गेल्यावर पढीलें घरें
आणि लक्षपूर्वक वाचत वाचत लिहीं वाचीलें. मग
दोनही धपाळच्या पवनांनीं गेले.

मोठे पाठ करण्याकरीतां जे काम कमती होते त्यांनीं
दोनही घरीं उमललीस युक्तीनें पार पडूं लागतें
पाठेन मोठी पदपद मदन वळी धीरु. ओळखी
जर वळें उळतां तर ओळखीं घेईल पदपद मेरु ख=

ली. उधनंमे, भंगा घरें, त्या हेन घमन्यां थे-
मीं छेम वमरें थधष्या थंगापसन ढाळ्याम म-
उयाळ पठ हेउयामरीतां जर वळेष नळतें, तर
त्यांची पुढें मळ गत झन्य छळता ?

हरी---हेनगी गिपाशीं मेुं छळतां; मींप ळ-
ढमन घेुं थडुन प्राढाळ उधमुं छळतां.

पंतो०---ध्या हेढेंउधन मळातें घमरें ढाधांम
घरें पठतें ?

गणी---घपउधन म्यानें ढाळ्याळ पठ घीुतें
मम घरें पठतें.

पंतो०---ठीम मेधुळ. उधनंमे, ढाधी ध्या
गोष्टीची थठपढ ठेप. थढी जर मधीं ढाधी
ठेळतांम छेममेलंशीं मंडापयाळ मगमं, तर
घर मनउयाळ धपमर नाची घेत म. जें उधध प-
घीधयानें घर मजुन गिगंउ नाघीध, तेंउ उधध
चंगधें प शघधें, छधें ळमभपें; जधें तें घमरें.

धडा १२.

लवंग आणि वेलदोडा.

लवंग.

ह्या झाडाची उत्पत्ती पहिली मलाका देशांत झाली. तेथून हें झाड जावा, बोर्निओ, व दक्षिण अमेरिका येथें नेलें. हल्लीं ह्या देशांत हीं झाडें जरी लावलेलीं आहेत, तथापि त्यांपासून लवंगा उत्पन्न होत नाहींत. हें झाड उंच वाढतें, व आठ नऊ वर्षांनीं लागवडीस येतें. उत्कृष्ट लवंगा आंबोयना बेटांत होतात. दर झाडास प्रति वर्षीं पुष्कळ लवंगा येतात. पूर्वीं मलाका बेटें वलंदे लोकांच्या स्वाधीन होतीं, तेव्हां त्यांनीं लवंगांचा व्यापार आपल्याकडेच ठेविला होता, आणि ते त्या पाहिजे त्या दरानें विकीत असत.

लवंगा फार उपयोगाच्या आहेत. त्यांचें तेल काढीतात. ओकारी झाली तर लवंगांचा काढा करून

घेतात; म्हणजे तशाच होतात. पुर्वी लवंगा इतक्या महाग होत्या कीं तोळ्याचे चार आणे पडत असत, परंतु आतां त्या आण्याच्या पांच सहा तोळे मीळतात.

वेलदोडा.

ह्याची उत्पत्ती [illegible] [illegible] भरत खंडांत व त्याच्या आसपासच्या उष्ण प्रदेशांत होते. ह्याचीं झाडें थंड देशांत होत नाहींत. वेलदोडे मलबार, म्हैसूर, मंगलोर, व [illegible] [illegible] उर्फ [illegible] देश, ह्या ठिकाणीं होतात. हीं झाडें हळदीच्या जातींपैकीं देवकेळीच्या जातींत मोडतात. वेलदोड्यांचीं झाडें मलबार देशांतील रानांत आपोआप होतात, व कित्येक ठिकाणीं [illegible] तीं लावीतात. वेलदोडे सुपारीच्या बागांमध्ये जमीनींत उथळाच लागतात. हीं झाडें लावण्याचा समय पर्जन्यकाळीं असतो. त्या वेळीं जमीन पोकळ असून तींत

-ची घेरीतात. नंतर हंगामच्या पेळीं, ध्यणाश थश्वीन

-प स्तींम घ्या महीन्यांत, त्या श्मीनींतून पेरहोडे

-स्रकीतात. त्यांच हंगाम होन तीन महीने छणतो.

पेरहोडे घेउन स्रढल्या नंतर शर ते घमठ छणेश,

तर नळफ्तीन तयार मरीतात. मग त्यांचे गट्ठ

घांधुन बहेर गांवीं पाठवीतात. मश्मनाउन प्रती

वर्षी शेंमडों खंडीं पेरहोडे होगंशांत व उणच्या

देशांत पीमवयाछ नेतात.

पेरहोडे स्तगीष्ट छणतात. ते घणेत मस्न घा-

उयाच्या पदार्थांत घालुनात. त्यांची शश थैषधाछ

-उपयोगीं पडते. मश्मर प्रांतांतीश मीती छेम

-तीस्रगीं छठें मरीतात मीं भ्या श्मीनींत पेश-

-होडे पीमतात तीच्या श्पळच्या श्मीनींतीश छर्प

झाडें तोडुन ती श्मीन भंगरतात, मग तचें थपो-

-थछ पेरहोडे पीणिं स्रागतात.

ठडा १३.

—जिंगीर धणी शंउिं.—

गंगरांव शंउिं ष्मर धपडनात, धणी मेंघड्या घणपयाडे गोमणीं ने शंड्यांच ष्मर मश प्ररीतात. शंउिं मतात तेव्हां चेसन नेणारे गंगीर शजतीं, शजें पोरळा मग्नंग ऊतें, मं तर शेपठी मेठी पस्तु जिउम्डिन नेणयामेगों प्रत्यक्ष भछनें त्या गी- पंच्या बर्णी मगींत. च्या मरणास्तप त्यांच मे- णाज पगीम ऊेत मगीं, तथाजी ने शंउिं नेतात घ्यापोषर्णी उंशाउ मगीं. शेपे गीपर्शी शेमे उम- णाघ्यानें प्रोत्येम गंगीर मेंघड्या घणयाच्या गी- मणाश्वपळ पाघीं. त्याश्वपसन ने मउ प्ररीतात तें पाघपयाउ तो मंगांग उार जिगाउ जिश्वा ना- घीम. छिगम्यांत शेमे जिंगनानें शेमे शंड्यापाशीं पडुन धणें मंघच्या मंघ धंग त्या शंड्या श्वों- पतों पेवळें, धणी धणें शेपुठ घांतांत छसन

त्या झंड्यात धळध्या धंगाच पेळा वाध्ठिन तें
गच्ड घरीधें. धीनध्यांत ठिठऱ्या णंघनांनीं त्या-
च्या श्पळ ठेठीन त्याडी मन छसून त्यास
त्या झंड्या एठिधध्यां ल्लेंघठिध्च्या वनांठिन धेठी-
त धळध्या घीळांत नधें, घें त्यानें पाघीधें.

ठडा १४.

घघीरी धणी ठिध्मी धघ.

एठिध्मरें शंभर पर्षांमिगें पीम्नणतेंत झेन्न ठरघरा-
ची म्रच्या घेती ती श्च्मपाय्ठिन ठिध्मी प घघीरी
झठे. ती पयांत धध्यापर तीच्या म्रपानें तीडें
धम्र म्रसून गीधें. धम्राच्या पेळेठ भ्या गोष्टी
नपरीनें स्पतां १घठध्या पाघीन्नेंत त्या तीनें ठिणां-
नीं म्रसून घठेपीध्या; प भ्या गोष्टी नपरीन्न छें-
म्रपयाच्या घेत्या त्या नपऱ्यानें प णिपाघ्यानें
तीन्न ठिणांनीं म्रळपीध्या.

पुढें म्नघीं पर्षांनंतर तीन्न छेम्र ठिध्ध झ्मधें,

त्यास ती [illegible] झोप मी आज करीत आहे. असे [illegible] तें ऐकून पाळण्यांत नीजलें होतें. धाकटी बहीण मेहेरबानी होती ती पाळण्यापासून दूर [illegible] काम करीत होती, इतक्यांत त्या [illegible] [illegible] मनांत [illegible] [illegible] येऊन पाहिलें न [illegible]-पोतां पाळण्यामध्ये [illegible] [illegible], तें त्या मेहेरब-ानीनें पाहिलें; तेव्हां पुढें हो [illegible] करते तें [illegible] म्हणून मेहेरबानी तीजमध्ये [illegible] [illegible] लागली.

इतक्यांत तीनें पाळण्याजवळ [illegible] [illegible] डोलवून [illegible] पाहिलें, तों [illegible] गाढ झोंप लागली होती. मग तीनें [illegible] [illegible] झांकून हों-डा धरीन होता तो बाहेर काढीला. तें पाहतांच मेहेरबानीच्या मनांत असें [illegible], ही [illegible] आप-ल्या [illegible] डोळ्यांत [illegible] [illegible] त्यास [illegible] करीते मी [illegible]?

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

थघे मी ढ़ॅश्में मढ़ुळ मोठें मळठी व ढ़म्ह्या मन्नचें शुछतें. थढ़ी त्या मेशमरढ़ीची छमुन्नत तशीच घेती, व घ्या पेळेछ तछ छंभपघी घीछपया भेगा घेता. ती मेशमठीढ़ पाळढ़या- पायॅढ़ॅन ढ़िर घेती तरी थांपत थांपत भपळ गेर, थढ़ी थतां पुढें तीच्च घत थठणार तोंड त्या थठीनें छिंड घत मस्न ढ़िछ भेनानें थोंडा थछठ- न; छढ़ ती न्नेठें थछठन? तर पाळढ़याच्या घुं भपळ थछठन.

त्या शुछभछरठे ढ़ॅश घडढ़ीन भगें झ्नेश. घें पाघतांड त्या थठीन भे थंनघ झ्नन तो छंगतां छेत नघीं. थठीड ती! ती थनंघ पोर्नत मपेन्नछ घे- छॅन ती ढ़िडये ठेंढ़ीन घछु, थढ़ी पर डोळे न्नछॅन तीनें मन्नंत पूमेश्वनाडी भ्मर स्तुती मेरु.

तीच्या मन्नंतीश थशठ घ मी, ढ़ींघैपें मस्न मन्नशें ठेघुीछ नीढ़ें थघे तें ठेश्वनानें मझ्या

घालून घीर्थ धेवे मी म्हणीं हें पाहवें. तें घीर्थ धेवे खरें केव्हां तीव्र समजावें, तेव्हां हा मजपर स्रोच मेपळा मजत ठेवा. खरें तीर्थें म्हणीर्थें. घ्या घरांच्या खडकाळी पोषयीं खरा प्रसरच्या घडेजत गोष्टी घडल्या, पुढे त्यांतील ही गोष्ट ष्मरत मनोरंजन उठल्यापसून ठेवें दुहीतु धेवे.

धडा १९.

अस्वल.

अस्वल म्हणुन जे जीवजंतु फळें खरीतात तो धपयात चांगला धेवे, व गरीब जीवांस जीव नाचपयात हेतू अन्य पदार्थांपेक्षां हेचोंत उप-योगी धेवे. तरी हंगीं नेहमीं अस्वल खगहीं व-नीम म्हणीं. तथापि तीच्या झोपशीं हपसें हलें हलें उमल्लरीम पस्तु जिंकून नेल्या धेवत.

हलें झाडांच्या जांहूनें धोक मसुन त्यांच्या भ-मरी मरोतात. हलें मंहांच्या मरीतात. हलें शोप-

जीच्या मरीतात. स्ठे घहिंघ उमहुन त्यांच्या धीझच्या मरीतात. स्ठें गोंघच्या मरीतात. स्ठें ज्जीम्याच्या मरीतात. थणी स्ठें तू छेम्र प्रस्रच्या मतीच्या भामजी मरीतात.

मेश्स मंत च्या घेत्रमध्यें थे स्रेम्र नाघतात त्यांछ शेतें मंगनापयाडें प छेनापयाचें प्रयोश्न मघीं. सं मीं तछें त्यांछ घेतनें भणीची झ्लडें घीं घेघेत. त्यांपायडुश्न ते ममरीणठीं पुष्मळ धीठ स्ठीतात. घक्षीउ छउिश्न्हांतीश घेत्रांत थे स्रेम्र नाघतात त्यांणठीं घेतनें तछें उमह्लरीम्र झ्लडें णि-छुन्न मेतुं घेघेत, त्यांछ स्रेणी ममजीची झ्लडें णुउातात. त्या झ्लडांतीं णमळें मघळुंगा छेपढीं छुछतात. तीं घेग्श्श्या घेत्र घगडांच्या मध्यें घाव्डुश्न मश्तात. मग परडें मपड णेतुन थं-उश्न पांढना मगश स्ठीतात, तो गद्धांच्या रोड-ग्याणरघि गोउ स्रगतो.

म्हणून देशांतील लोक जो आहार करीतात तो तीच चकीत पर्षे वर्णन केलेत. जो आहार ज्यास आणी व इतरजनांस उचित तो त्या लोकांत राहण्या आहारी केला ज्यास योग्य. अशा आहाराची त्या लोकांत इतकी प्रतीक्षा आहे की उदाहरणार्थ आणी आहार अ-वश्य ती सर्व संख्यांच्या लेखणीत पडीतात. अ-शां उदयनच जन्म होतो तेव्हां त्या मुलाच्या आ-ईच्या व आयाच्या जन्मच्या वेळची आहार अ-वश्य तो इष्टमात्रांत पडापयाणकीं पडीतात. ही आहार जप रोज दाळी तसें धान्यें असत त्यांची रोटी, व खिचडीच्या हेन दगडांच्या मध्यें वा-टून भरतेत उपत.

धडा १६.

मनगट.

आपल्या दंडाच्या पुढेच हातें असत, तसें मन-गटें असतात. त्यांत हाडां म्हणुन जें जोम हाड आहे

त्यांत तर पीत्तम प्रतीतीं भण्मळें घेतात. त्यां पारथेंध भण्मळें ठाण्या स्रेतयाघी गीस्रती घेत नणतीध. गींतिस्थाभंत पजस्रस्ण्या प श्रीमंत स्रेस्रंण्या घगांत भण्मळांतीं झ्रतें स्रपीतात, पृं: ती त्यांप भण्मळें प्मार थेत भघीत.

घें झ्रत प्मार पञ्ञंघर घीणतें. त्याण्ीं प्मळें पी-तिभन तयाज झ्रां पघताने पस्रणेपळीं झणतात. भण-प्मळाच्च घंगाम श्रापता प भघपघ घ्या भघीण्यांत झणतो. त्यांच्च जंग पीपळठ झणतो. धंत भण्म-ळाण्या पञ्ञोंपतीं भणपत्री झणते. तीच्च जंग तांघ-ता झणतो. प्मळाण्या परण्ी पाध भरळाण्या च्चेता पारधेंध भत झणते. श्शी भरळाभ भरपंगी झणते, तर्ें भण्मळाप पातळ भपत झणतें; तें प्मतेंध पघताने भण्मळ घघेर पडतें. भण्मळांण्ीं घेतें घत स्रेस्रंतीं थघेत. त्यांत ते स्रेभ घ्या झ्रतांण्या स्रगपतेंधतें स्रभ तिस्रभ स्रेस्रंपतुन भरपीतात.

मठणमळाच्या झाडाखीं पोळें धीमुं म्हणजे स-
ळी झाडावर चढुन काय धमडिणें डाहळ्या थड-
ळाबपळ धरुन तीं पोळें काढुन घेतो. मग तीं
घरीं नेऊन त्यांपासून मेण काढीतो, आणि आंतली
मठवत्री झडते ती चऊमिनें काढुन घेऊन मठणम-
ळें पिंपांत भरीतो. त्यांत थोडें हीपळ पीन स-
गळें म्हणजे तीं वनांत धरुन ठेवीतो. नंतू स्वंघडिक-
च्या जागीपर तीं घालऊन धूं थोडेंशी धंच घेतो.
तेव्हां परतीं मपडें तापुन थपोथड करुन मठणम-
ळें बाहेर पडतात. शेवटीं छमुन्हाच्या पाण्यांत
ज्यास काढऊन त्या पाण्यानें तीं धुऊन काढीतो,
आणी तीं पुन्हा पळवऊन पोत्यांत भरून ठेवीतो,
व बाहेर गांवीं पीकपयाप पाठवीतो.

मठणमळ व मठपत्री हीं पोळ्यांत होतात, व
बाजारांतीं, पाम वगैरे औषधांत, व पक्वान्नांत घा-
लतात. मठणमळांचें तेल काढीतात. तें मध्यग

असतें, तें पुष्कळ लोकांस उपयोगीं पडतें. प्रती वर्षी इंग्लंड देशांत एकट्यामध्यें पांच कोट लक्ष रुपयां-चीं भणमळें येतात. अहा! ईश्वरानें असे तऱ्हे तऱ्हेचे वृक्ष वगैरे केले मनुष्याच्या एकंदर उपयोगा-तां उत्पन्न केले आहेत.

धडा १७.

मुलांस उपदेश.

अभंग.

शिवी कोणा देणें नको ॥
कोणा[२३] अंगें मारूं नको ॥१॥
उतरणीं[२४] चालूं नको ॥
चढतांना धांवूं नको ॥२॥
खोटी[२५] साक्ष देऊं नको ॥
[२६]जमीन कोणा घेऊं नको ॥३॥
उघड्यांडें[२७] चेस नको ॥
खोटें सदा बोलूं नको ॥४॥

गोड फार दिसें नव्हे ॥
पोटींहि[२८] तें मनीं नव्हे ॥५॥

जातां घरी भेटे देई[२९] ॥
त्यातें प्रत्याण देईल ॥६॥

अभंग.

उमळीं गिळेनी, हेदणें भमपें ॥
उिसवण पंहापें,[३०] सीपें[३१] भपें ॥१॥
पडिमनंनी[३२] धम्म, घेतल्या पंजीन ॥
म्लें घरांतीन, मनें नव्हे ॥२॥
जळणे भतांम, मुंमनीं पठेंत ॥
तमशा पाहत, नीळें[३३] नव्हे ॥३॥
नेमोणेयां[३४] पळीं, जळेमध्यें मपें ॥
जीत तें ठेपपें, पीध्येपरी ॥४॥
मळघेंडी पीद्यों,[३५] वृक्षाणें ममपें ॥
तसउाणगीं घयापें, फळ त्यातें ॥५॥

उभंग ऊमनाम.

धतां तरीं पुढें, घन्ो णळघेश ॥

नम मसं मश, धमुष्याच्च ॥१॥

छमळांच्या पायां, मझे घंडपणे ॥

धपुमर्वे चोत्त, शुघ्घ मना ॥२॥

घीत ते मनापें, घेपडें चींतन ॥

मरुचीयां मन, शुध्घ मपें ॥३॥

ऊवम छघो घीत, घेय ते प्यापार ॥

मना मळ छमर, शीममपें ॥४॥

घडा १८.

ठित्तर शमेरीमेंतीव घेगीणर् प च्नेरीछ

गेवंवें मछ.

पीत्तर ष्ठमेरीमेंतीव घेम घेगीणर् छघोचे त्या घेशांतीव तांघड्या पणाडें मुळचे मेम धघेत त्यां पेमीं घेम मनुष्य, घघेमन धघड्या झ्ळघडेंवत ध-म, धघो पाघते तों घरघाडें मछ पळापयाम-

रीतां थळणा चंडिन ठेवीलें घोतें चेरीछ गेलें. मग त्या ठीमणीं प्मर ४क्ष्य मणिन चेघेंमडे पाही-लें, थणी नाम्नंउिन त्या चेनाच मग मळीत त्या-च पाळमग मरीत गेम.

तेव्हां वठेंग मणी भेतरे त्यांछ तो पुसूं मगम, शुघे, शेम ठेंगणा, ळतांना, गोना मनुष्य, घ-रेघर ४घन घंडाम व मंडा ४घनछ उमत्रा व... मतां उाघीं पाहीम मछ? त्यांनीं उत्तर दीलें, घेछ पाहीम. त्यावरून तो छेंगीछर त्यांछ उं-ठीं मगम, शुघे, मयां म्यातें घोछें पउिन मेलें त्यानें मझें घरणातें मछ चेरून नेलें. तेव्हां ते छणाले मीं, उाघीं त्याछ मछीं पाहीलें मघीं शुछें गीछें; शुछें शुछतां त्यातें पउिन उाघ-छ ठेंवन घरमछेनें मछें मरीतां थलें, हें घाघांछ छंगावें.

त्या छेंगीछमनें प्रत्युत्तर दीलें मीं, मया शुमी-

पर जिभें नाडेन तें हरणांतें मत शीतम पेंचीपर
लंगवें घेतें, तीतम्या पेंचीच्या मगीं थधम घ-
त पोघेंज्ञीन तें म्लढायाणठीं जिभें नाघण्याठ त्या
चेनानें हगडांची नाठ मेु, त्यापसून मी म्हणतों
मीं तो ठेंगणा थघे. नाम्नंतील रुठ्मवेल्या पाम्नंपर
त्याचीं पाजिवें म्नगुं थघेत तीं पाघतां श्पळ श्-
पळ घडुं थघेत, त्याश्पसून मम्न पठतें मीं तो
फ्घतारा थघे. तो चलतांम्न दोनघी पायांडे छंगठ
घघेर म्लढीतो, त्याप्रम्नणें छेघीठन् मघीं चलत
म्नघांत. ह्याश्पसून मी ठमजतों मीं तो गोना म-
ऊष्य थघे. त्याची घंणीम झ्लडाशीं ठेंणीमन जि-
श्री मेु घेती, त्या घंणीमींडे तोंड म्नणेन त्या झ्ल-
डाची जल घांठु, त्या जिणेपसून पठतें मीं
त्याडी घंणीम थजिड थघे. त्याच्या णीम्न्याडे पाठ
म्नगवें थघेत, त्याश्पसून ठमजतें मीं तो णीमत्रा
लघन थघे. थणी त्याच्य छनी मझें तें म्नठ

म्हणून घेण्यांत आलास म्हणतां तो आपल्या मतांत बरोबर होता, तरी पण त्याची आवड म्यां पाहीली नसल्यामुळें मीं तो मेला म्हणावा.

धडा १९.

बदाम.

बदामाचा वृक्ष मोठा होतो, आणी त्यास फळें-ही पुष्कळ लागतात. युरोप खंडामध्यें फ्रान्स, स्पेन, इतालि ह्या देशांत, व आशीयाखंडांत मस्कत, इराण, अरबस्तान, मक्का, मदीना, चीनाच ह्या ठीकाणीं बदाम पुष्कळ होतात. हींदुस्थानांत ह्या सर्व ठीकाणांहून बदाम येतात. बदामांचे दोन प्रकार आहेत. एक कडू आणी दुसरा गोड. ह्या वृक्षास ज्येष्ठ व आषाढ ह्या महीन्यांच्या दरम्यान फुलें लागतात, आणी आश्वीन व कार्तीक ह्या महीन्यांत त्याचीं फळें पीकून तयार होतात. तीं तयार झालीं म्हणजे त्यांची आपली आपणच गळून पडतात.

होवकी असते. त्यांच्या पानांचा रस नाकांत घालतात, ती वेळी असतां [illegible] उपयोग लागते. ह्या देशांत बाभळीचे वृक्ष असतात खरे; परंतु त्यांस अस्सल बागांतील बाभळ होत नाहीत. हा वृक्ष लवकर वाढतो. त्याची छाया चांगली असते.

बाभळ दिसण्यांत चांगली असून पौष्टिक असते. त्यांचे तेल काढितात, ते औषधांत उपयोगीं पडतें. बाभळ पौष्टिक असते म्हणून अशक्त लोक ते खातात; त्यांपासून त्यांस शक्ती येते.

सडप्या बाभळांचे ही तेल औषधांत उपयोगीं पडतें. जसा मळ्यामध्यें सापड्या उपयोगीं पडतात, तसे सडपे बाभळ सापड्यांबद्दल [illegible] चरतात. [illegible] लोक बाभळांची [illegible] मळून त्यांची [illegible] दांत घांसण्यांत येतात; त्यांपासून त्यांस स्वच्छता येऊन ते बळकट होतात.

धडा २०.

अक्रोड.

चीन देशाच्या पश्चिम भागांत, आणि हिमालयाचे आसमंतात व इराण देशांत अक्रोडाचीं झाडें पुष्कळ होतात. ह्या देशांत अक्रोडाच्या झाडांचीं मोठमोठालीं अरण्यें आहेत. अक्रोडाचीं पानें फार हिरवीं व सुंदर असतात; व फळें पिकुं [illegible] एवढीं होतात; त्यांवरील साल नरम होते; ती वाळुं [illegible] होतात. हीं फळें हिरवीं असतात तेव्हां आंतील [illegible] होण्या पूर्वी तेथील लोक त्यांचें लोणचें करीतात; हीं फळें पिकल्या नंतर वरची साल काढून तीं बाजारांत विकण्याकरितां नेतात. ह्या देशांत हीं फळें [illegible] तीं पाठवितात. अक्रोडाचें तेल जळावयाला व खाण्याला उपयोगी पडतें. अक्रोडाचें [illegible] उपयोगी

पडतें. यांतच दिवस झाले असतां तद्देशीय
लोक पडल्या अक्रोडांचा रस काढून पोटांत घेतात.

अक्रोडाच्या झाडास फळें लवकर लागत नाहींत,
तें लाविल्या नंतर तीस चाळीस वर्षांनीं त्यास फ-
ळें येऊं लागतात. तीं पिकण्याचा हंगाम सप्टेंबर
व आक्टोबर ह्या महिन्यांत असतो. हें झाड लावून
येण्यास फार काळ लागतो, ह्यावरून एक
गोष्ट सांगण्यांत येत असते. ती अशी कीं, कोणी
एक पुरुष ऐंशीपेक्षां अधिक वर्षांच्या वयाचा असतां
अक्रोडाचें झाड लावीत होता, तें पाहून एकजण
त्याजपाशीं येऊन बोलला कीं, वृद्ध बाबा,
हें झाड कशाचें म्हणून लावितां? हें लावून
तुम्हांस काय उपयोग? त्या वेळीं त्यानें उत्तर
दिलें कीं; अरे गृहस्था! हें झाड कशाकरितां हें
मला ठाऊक असून मी लावितों. आजपर्यंत मी
खाल्लीं तीं अक्रोडें ज्यांनीं लावलेलीं त्यांचीं झाडें मीं च

लावूं देतीं काय? तेव्हां त्या वेळीं दुसऱ्यानें लावलेल्या झाडांचीं फळें मी खाईन, त्या वेळीं पुढील लोकांकरितां झाडें लावून ठेवणें हें मला उचित आहे. मनुष्यानें आपल्याच हिता करितां श्रम करावे असें नाहीं, तर दुसऱ्याच्याही हिता करितां श्रम करावे हें योग्य आहे.

ईश्वर प्रत्येक देशांत तेथील हवा व जमीन ह्यां प्रमाणें नानाप्रकारचीं झाडें उत्पन्न करून लोकांचें संरक्षण करितो.

धडा २१.

केशर, चंदन.

केशर.

केशर नेपाळ व इंग्लंड ह्या देशांत पिकतें. केशराचें झाड वीतभर उंच असतें. त्याचे कांदे दोन दोन बोटांच्या अंतरानें जमिनींत लावितात. ते लाविल्यानंतर दोन तीन महिन्यांनीं झाडें येऊन त्यांत फुलें ये-

तात. त्यांत तीन पांकळ्या असतात, आणी आंत तंतू असतात, तेच केशर होय. हीं फुलें ऑक्टोबर महिन्यांत लागूं म्हणजे फुलें खुडून घेतात, आणी पांकळ्या काढून आंतील तंतू काढून त्यांत आंतच ठेवतात. मग कागदावर पसरून वरतीं ढकणाखालून त्या ऊन देऊन वा-ळवून सावलीत ठेवितात. केशराचा रंग तांबडा अ-सून तंतू लांब असून म्हणजे ते चांगले असतें. केशर ऊन पडल्यावर रातील असतां बिघडतें.

केशराचें मूळ कांद्यावेल असतें म्हणजे ते तीन व-र्षेपर्यंत राहतात. मग त्यांतील केशराचे कांदे काढून दुसऱ्या जागेंत लावावे लागतात. केशर औ-षधाच्या व रंगाच्या उपयोगीं पडतें, त्यांत सुं-गंध पण असतो. त्याचें पीक थोडें होतें. तें पुष्कळ लोकांस होत नाहीं, म्हणून केशर महाग विकतें. लोक कित्येक पदार्थांस रंग व सुवास येण्याकरितां त्यांत केशर घालतात.

चंदन.

चंदनाचीं झाडें चीन देशांत व मलबार प्रांतांत पुष्कळ होतात; आणी पिवळ्या जातीचीं तांबडीं हीं झाडें होतात; परंतु तांबडी चंदन पांढऱ्या होत नाहीं तितकें होतो. चंदनाचीं झाडें घाटा-वरून गांवांत आणतात, परंतु मोठे मोठे श्रीमंत लोक शोभा व सुवास यांकरितां आपल्या बागांत लावितात. हें झाड लावणें असलें म्हणजे तें म्हणून त्याचीं बीं पेरून तीं जमीनींत पुरून ठेवितात, नंतर तीं लहान रोपट्यांनीं बाहेर काढून तोडून नीट नेमानें करितात, आणी जसजसा त्यांचा रंग आणी पक्व होतो तसतसे त्यांचे पिवळे पिवळे गड्डे बांधीतात. हें खोड तांबूस रंगानें पिवळसर पण आंत भरीव असतें, व त्याचा सुवास फार असतो. त्याची किंमत ज्यास्ती असते.

चंदन फार उपयोगी आहे. त्याच्या पेट्या,

मंडे, धंडे, पोटे मरीतात. उंहमउें धेड उगाळुन त्याउें गंध रडेशपण ठेउयाणठीं थं-गाव मपीतात. चीनी मेलंत श्रीमंत मेलंचीं प्रेतें उंहमच्या पेठींत वाळडेश्न पुरीतात. चीनी मे-म हयाच्या मंमडाच्या भभ तऱ्हेच्या पस्तु मरून पोमीतात. उंहमउें थें तेथ मढीतात त्याव उं-हनी शत्तर उठें पहआतात. ठेरज झ्लु, मींप थंगापर पुळ्या थळ्या, तर हें तेथ मपोथें उठतां डिआ ठेतो. उंहन औषधाणही पपयोगीं पडतो. हया झडाच्या थंगीं ईश्वरानें रडेशगंध ठेपील्या-मुळें मथघर प्रांतांत नाहणाऱ्या मेलंच हयापर मेळ प्यापार चालडेश्न त्यांडी पिपशीपीम घेत.

ठडा २२.

मनपी उमहुघ.

घव, धर्व, थळी मुथें हीं मीलुन हेम उम-हुघ घोतें. तीं पगळीं हेम्ल घरांत नाघतात; तीं

चंदन.

चंदनाचीं झाडें चीन देशांत व मलबार प्रांतांत पुष्कळ होतात; आणि दुसऱ्या कित्येक ठिकाणीं हीं झाडें होतात; परंतु तेथील चंदन वरील दोन ठिकाणांहून हीन होतें. चंदनाचीं झाडें बारा-तेरा वर्षांनंतर तोडतात, परंतु कित्येक श्रीमंत लोक शोभे व सुवासाकरितां यांस आपल्या बागांत लावितात. हें झाड फार झालें म्हणजे तें तोडून त्याचीं खोडें कापून तीं जमीनींत पुरून ठेवितात, नंतर तीं कांहीं दिवसांनीं बाहेर काढून तासून नीट नेटकीं करितात, आणि जसजसा त्यांचा रंग आणि वजन अधिक तसतसे त्यांचे वेगळे वेगळे गठ्ठे बांधितात. जें झाड तांबूस रंगाचें असून वजनांत भारी असतें, व ज्याचा सुवास फार येतो, त्याची किंमत ज्यास्ती असते.

चंदन फार उपयोगी आहे. त्याच्या पेट्या,

[illegible], [illegible], वगैरे करितात. उंटाचें दूध निघालेवर त्याचें गंध [illegible] [illegible] [illegible] करितात. चीनी लोक श्रीमंत लोकांची घरें उंटाच्या [illegible] [illegible] पुरीतात. चीनी लोक ह्याच्या [illegible] [illegible] [illegible] वस्तु करून विकितात. उंटाचें [illegible] तेल काढितात त्याचा उपयोगी [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] पुष्कळ [illegible], तर [illegible] तेल [illegible] [illegible] [illegible] होतो. [illegible] औषधाकडे उपयोगी पडतो. ह्या झाडाच्या [illegible] ईश्वराने [illegible] केल्यामुळें [illegible] प्रांतांत राहणाऱ्या लोकांचा ह्यावर मोठा व्यापार चालून त्यांचा निर्वाह होतो.

धडा २२.

[illegible] [illegible].

[illegible], [illegible], [illegible] मुळें ही [illegible] [illegible] [illegible] होतो. ती [illegible] [illegible] घरांत राहतात; ती

अस्त उदय होतात; त्यांच अंतरामुळेंच अगर जवळच संबंध असतो. आणि पृथ्वीपेक्षां तीं अंतरामुळें अधिक असतात. अमुक अंतर [illegible] तर [illegible] होतात, आणि अमुक अंतर [illegible] तर [illegible] होतात.

पुष्कळ घरें ज्या एके ठिकाणीं अगदीं शेजारीं शेजारीं बांधलेलीं असतात; ज्यांत पुष्कळ माणसें राहतात; देऊळ, रस्त्यांत दिव्यांची रांग असते; बाजारांत दुकानें असतात; तीं [illegible] लोक येतात; व चावडीमध्यें व देवळांत लोक जमतात; आणि घर लोक शेजारच्या लोकांच्या घरीं जातात; इतक्या गोष्टी जेथें घडतात त्या स्थळास गांव असें म्हणतात.

गांव मोठा असला तर त्यास शहर म्हणावें. पुष्कळ शहरें व पुष्कळ गांवें मिळून देश होतो. देशाच्या भोंवतीं डोंगर असतात; त्यांतून नद्या

वसतात. त्या देशांतील राहणारे ते एकमेकांचे देशबंधु होत. ते एकत्र रहातात, आणि ते एकदिलानें दुसऱ्या देशाशीं युद्ध प्रसंग पडला करीतात. तेथील राज्य चालवणारा तो राजा होय.

मनुष्यांनीं भरलेले पुष्कळ देश, व शहरें, व महाद्वीपें, आणि समुद्र हीं सर्व मिळून जग होय. ह्या जगास पृथ्वी म्हणतात. वर्तुळावर जशा मुंग्या फिरतात, तशीं ह्या पृथ्वीचे पाठीवर माणसें गजबजतात. कोणी उन्हाच्या तापानें काळीं होतात; कोणी कांबळीचीं वस्त्रें पांघरून थंडीच्या त्रासाचें निवारण करीतात; कोणी द्राक्षारस पीतात; कोणी झऱ्याचें मधुर पाणी पीतात, आणि कोणी नदीच्या पाण्यानें आपली तहान भागवीतात.

हीं सर्व मनुष्य मिळून एकच कुटुंब होय.

श्रग मेंढमया धळध्या मळपांतोथ मेंढरें धे ळधेंत्रेता,

तग ऐप ध्याप्रत्येम मनुष्याछ भळतो. तीं नी-

रनीनाळ्या भषांनीं ऐपची प्रार्थेम मर्‍ीतात, तरी

तो छर्वंडें घ्रेथळों छमश्तो. भ्यांडें छंरक्षण ऐप

नमरी ईतमीं घथमीं स्नेळी मधींत.

छगे घवशीळी, श्री ळीं हाणीधळांत झुगत घ-

छुछ, त्या ळीम श्री स्नेळी मळुछ पाघत मधीं,

तरी घेप ळोम पाघतो; श्री स्नेळी मनुष्याम ळीझा

घया ऐत मधीं, तरी ऐपम ळीझा घया ऐईथ.

ळीं धळथ्या घंहांळीन त्याच धांप मर, स्नं तर तो

ळीश्रमडे स्नन ऐईथ.

घे नर्पश्रेम नाम, भे ळीं शोंमडों नाम्यांपछ

नाम्य मरीतोछ, तो ळीं मश्पर स्नेळी परडळ मधीं

श्रशी शईथ मोरफळें नले; ळीझ्या डोईपर घेप

धेघे, श्र स्नं स्नघीं पईठ स्नम मथें तर तो ळीधम

शीक्षा मरीथ.

[illegible] म-
[illegible]
[illegible]

धडा २३.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

पुढें थोड्या दिवसांनंतर तो दुसरा मनुष्य त्या

म्हटल्यावर धन, धनी धरून ठेव मागूं लागला. त्या-
वर म्हणे त्यांत ठेवल्या मी, उद्धट चोरांनी थोड्या
दिवसां पुढें चोरलें धन, धनी तें मनांत म्हणून
जाणून धनाचें दुःख मनीं लागलें, तेव्हां तें धन्या
शी पटत उमजतें दुःख त्यास नेहमीं नव्हे म्हणून मी
पुष्कळ परमती केल्या, परंतु तें मनीं न ठेवतां
उद्धट चोरांनी तो अर्थ तोड बुडवून गेला.

तेव्हां त्यानें न्यायाधीशापुढें फिर्याद केली. न्या-
याधीशानें त्या म्हणणें ऐकून घेऊन तीन अर्थ
मनोहर पांचरीला. त्यापासून त्याच्या लक्षांत येऊं
मी; ही म्हणे तर नीरजराशी येईल. मग न्यायाधी-
शानें त्यास सांगितलें, उद्याही अधीक्षानें प्रश्न
केला मी, धाडी तेच बरोबर आगापयाच ठेवं ते-
व्हांत पुढें दुःख पाठांत ठेवावें; परंतु असतां तर उं-
दीरलंत यात, तेव्हां तें उंदीर उंदिरानें खाऊन मी-
ळेल? उंदीर धान्य खाऊन पाहील उलटेल, तर

'पाहण्या जेवल्याच वेळीन हे. तेव्हां तो मनुष्य उंमीत वेळेन मधारा गेला.

धडा २४.

ब्राम्हणीमहणा थणी ठ्य घ्यांतीं निघहरणें.

ब्राम्हणीमहणा थणी ठ्य घ्यांच भेसमानशीं झेपळा ठंवंध मेडथेल थहे मीं त्यांतील भेलते पर्णीन मसं नगथें, म्हणजे थेघानें उठन्याचें मरा- पें नगतें. ठ्य थणी ब्राम्हणीमहणा घ्यांच्या मध्यें मे घरीम भेग थहे त्याची निघहरणें घहे- पोष्याशीपण तो स्पष्ट घेत महीं.

घ्या भरतखंडांत घरीस्तुघ ममम झेम भेव ब्राम्- णीम नाम घेणीन गेला. त्याची गोष्ट वठेधा ठ- र्णि महीतड झेठेथ. ती झशी मीं, तो भेव धा- मींम प ब्राम्हणीम पुरुष घेता, त्यानें थधथें पडून पाळउयाणठीं राज्याच घेठीथ त्याग मरून शे-

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

छान्याच्या घल्यांचें ठंगलाण मसंन तें मुमच्या

स्वाधीन मर्हें. ————————————————

धडा २९.

ईश्वराचें मदत.

श्लोक.

[३१]स्तुती मरावी पूमेश्वराची ॥

मसं नेत व्यर्थ मशीं नाचीं[४०] ॥

स्तुतीच मीं ईश्वर पाँत्रे[४१] घेतो ॥

गण तोस्न मनपें[४२] स्लत घेतो ॥१॥

डोळ्यांनां घवतों[४३] छपंनो धरीणतों[४४]

स्लनी[४५] धंगीं चघतों ॥

[४६]शीव्हेनें[४७] रुचं चघतों मधुरुरी

[४८]पन्ते धांगी घेघतों ॥

घनांनीं घवेगळें[४९] स्लम मरीतों

[५०]पाँश्रांतीधी घयापया ॥

घेतों झोंप[५१] रात्रीं आरामानें उठतों ॥

ही ईश्वराची दया ॥२॥

[५२]उत्तेजनें प्रभुच्याच सूर्य [५३]उगवे

त्याच्याची उजाडलें ॥

वना [५३॥]वनस्पती [५४]सर्वां [५५]वाढतां

होतात पुष्पें फळें ॥

पाण्याच्या भरीतां मेघ [५६]आणती

वर्षाव भूमीवरी ॥

होते धान्य[५७]समृद्धी भूमी सुपीक

[५८]पोषीत आम्हां नरीं ॥३॥

ईश्वराची प्रार्थना.

अर्हा परमेश्वरा आमुच्या कृपा दयासागरा ॥

आम्ही [५९]अर्पितो मुखें तुझी आमुची तूं कृपा [६०]कशी करा ॥

मेघ सं ईतास आम्हांपरी उगवे देव आज [६१]स्वर्ग ॥

हें आम्ही मनोभावें पाळतों आम्हांवर तूं पहा ॥४॥

*

पद.

जाता[६२] उठंत हरी[६३]॥ अखंड, जाता उठंत हरी॥

ध्रुपद॥

संत नमे घेतुं उठोनच धता॥

आप घेई ४पमरी॥१॥अखं०

जग[६४]जंग संसार ममम॥

उता नमे घरूं उरी॥२॥ अखं०

भर्प संमत्तपाचउनी घेप॥

मुक्त मरीं झडमरी॥३॥ अखं०

मम क्रोधादीम हे शत्रु॥

धीडेती घडे संतरीं॥४॥ अखं०

धडा २९.

पापाची फळ भेडओ.

भडी थडी नाम हे भणि भणि घेते. हे होवे ओम हीपशीं भह४ मरीत अभतां ओम मगांतच्या पघराहेपस्न च४४े. तधी४ पघ्यांची झडें भ-

ऋश्या ऱ्ऊंघर ष्मळांनीं मठ्हेशुं घेतीं. थंघ्यांछ

छक्का पाउ मगम घेता, ग्घेउुन ष्मळांपर तांघ-

उा, छीपंळा, शेंघरा फ्रण जंग थम घेता.

तीं ष्मळें पाउेन राम ग्घेआम, लथ्रे छ्उा,

घे छघ थंघे मछे ममी छीमश्रे गीछताग. मगांत

लेउी मघीं, थछउ लंघीं थंघे तोडुन घेछान छ-

लुन मछीं. छ्उा ग्घेआम, छी छी, फ्रछें मश्छिं न-

ले. घे थंघे थछ्र नंघत, ग्घेउुन घे तोडुन घेउीं

गोम मघीं. मग नाम छिश्तर मरीता, थछ्रे नछ्र

ग्घेउुन लथ झलें? थंघे पुष्मळ थघेत, घ्यांउिश्न

थछउ थोडे तोडुन घेताश्रे तरी ते ममी झले फ्रछें

मगान्या छन्याछ छमजणार मघीं. थंघे ईताम

पुष्मळ थघेत मीं ते लेउान्यानें मजपणार घेईश

मघीत.

छ्उा ग्घेआम, पुष्मळ थघेत घेरे, तरी त्यां-

उिश्न. थछउ घ्याप घें लम पघेठ थघे; लंमीं,

शिकण्याची वस्तु कितीही [illegible] असो तरी अ-
ज्यास न कळत येतां ही [illegible] आहे. [illegible]
नाहीं मूल, थोडक्या [illegible] मग आपल्या [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
घेतें त्या वेळेस आपल्या मनानें मूल शिकतें तें!

नाव लिहावयास, [illegible] मूल [illegible] तें मन येत
नाहीं, तें बरं. मग [illegible] लिहावयास, [illegible] [illegible]-
[illegible], म्हणजे [illegible] गोष्ट असली आहे असें
समजून [illegible] पाठ करीतात, तें [illegible] लिहावें
त्यावरून मुलें [illegible] पाठ करीतात. असें करी-
तां करीतां तीं पुढें एक एकीं पाठें करण्यास [illegible]
[illegible]. आपण [illegible] सांगतो, ज्या वेळीं [illegible]-
गाच [illegible] तरी [illegible] पाठ नाहीं तरी [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] आहे, हें [illegible] [illegible]
आहेस?

हें [illegible] [illegible] [illegible] नाचतांना [illegible] [illegible]-

उयाच वस्ताप झाला. नाम्म वछोष्याने धंघे व-
उयाची मेठी ठिनापळी झालु घेती, वठा हेप थव-
ठांमडेछ पाघतो घें थठपतांच ता त्या पापापाय्ठेडन
म्गें वरम्न. मगाच थनी ठिंवठाच्या थंग ठिम्न
घता, त्याने घ्या घघां मुर्नडें घ४ठां थडुन थेमोले,
तेव्हां त्याम मेठें मैठिम वठ४. मग तो पुढें थम्न,
थठा मंघी चंग४ थ४ग४४ थंघे ताडुन वठाव म-
ठ्या वंताषाने गी४. त वठोर वठिन थवम्न म्मठा
नाम्म घ्याव थवछ्या घे४उयाच वस्ताप झाला घें
वमझुन थवछ्या थंघ्यांठिन थर्थे थंघे त्याव
घी४.

धडा २७.

मनुष्य जातीचे प्राणी—इंद्रियें.

मी मनुष्यजातीच प्राणी थघे. मी ठिम्न च४-
तों; मनुष्य जातीचे वर्प प्राणी तछेड च४तात. ईतर
प्राणी थवढु तोंडें भुईमडे मस्न च४तात. मी पा-

यांनीं चालतो; इतर प्राणीही पायांनीं चालतात.

मला पाहतां येतें, ऐकतां येतें, स्पर्श कळतां येतो, चव घेतां येते, आणि हुंगतां येतें. इतर प्राण्यांसही ह्या गोष्टी करितां येतात. पाहणें, ऐकणें, स्पर्श कळणें, चव घेणें, आणि हुंगणें हीं पांच इंद्रियांचीं कर्में म्हणून आहेत.

डोळ्यांनीं मी पाहतों, कानांनीं मी ऐकतों, जिभेनें मी चव घेतों, नाकानें मी हुंगतों, आणि शरीराच्या कोणत्याही भागानें मला स्पर्श कळतां येतो. इतर प्राणीही डोळ्यांनीं पाहतात, कानांनीं ऐकतात, नाकानें हुंगतात, जिभेनें चव घेतात, आणि त्यांच्या शरीरास कोठेंही स्पर्श झाला असतां तो ते कळतात.

आनंद, दुःख आणि राग हीं मला होतात; इतर प्राण्यांसही हे मनांत होतात. कुत्रा आपला धनी आलेला पाहतो तेव्हां त्यास आनंद

छतो ; थणी थळन छनी ઉઃ ધ્ ८ पाछतो तेच्छां
त्यान ઉઃ ધે छनें ; थणी थळन छनी चछઉઽम
ઉऽगारतां पाछतो तेच्छां त्यान भण पठेनें.

मन म्रे८तां ठेनें ; बें मन पठेनें ने शछहांनां मन
म्रेऽઉऽन हठेपीतां ठेनें. ઈतर प्राणी शछछ मरी-
नात, पूंઉी त्यांઠ म्रे८तां ठेत मछीं. ઉमत्रा भुंઉमन
थनंछ हठेपानो, थणी थेरढुन ઉઃ ધે हठेपानो,
थणी पाथांत शेळठी थाऽઉऽन क्र्यानें ઝઠें हठे-
पीतो ; पूंઉी त्यान म्रे८तां ठेत मछीं.

मन पीचर मरीतां ठेतो. पीचर मरઉयाडी
शक्ती ही छઉऽछठी छेठ. पूमेश्वरानें मेठ्या मुળे-
नें भ्या छेઉग्या मत्रुष्यमतीठ गीब्या थछेत, त्यां-
नीठ छઉऽछठी ही ञेम छेઉगी थछे ; ઈतर
प्राणयांठ पूमेश्वरानें छઉऽछठी ही‌ऽ मछीं.

थरान ધ्८डमथ्या, छरें, थणी थुराઈ८ म्लं ઝठता-
त, छयाडें म्लरઉ मઉઉयाची मन शक्ती थछे ;

तो घणु नपो उमन्धड प्रशी व्हवते हें पाहण्या-
जळीं में दृष्टीस पडे त्यापर घणीत छपे.

घराश्पळच्या मगेंत त्याच्या मपाच्या घपडिवें
उपम पमळझड घेतं. उंनैपें प्रसन तो उछवगा
त्या झडाश्पळ गेम, घणी घणष्या उमन्धडिवें
त्याडी णष त्यानें ताणु. ह्या त्याच्या वेळानें
तें झड छगपीं भण—घंपी झषें.

उणच्या गीपशीं पमळीं त्याच्च मण मगेंत
गेम, तों घणष्या घपडत्या झडाची णष ताण-
षु त्याच्या घष्टीण पडु. ती झडाची घशा
पाडेन त्याण मेन्न वेग पठम. तो मघणाम,
मम मणी पन्नाण सपणे गीषे छपते तरी मी हें
झड त्याण गीषें नपतें. झडाची छशी उंगं-
शा मणीं मेु घ्यापीषणीं त्यानें पुष्मळ चैमशी
मेु, पूंडी चमर मणणंडीन मणाण हें वणिम
नाह्यतें, मघणुन गीमण मगेम.

छेताम्यांत त्याच उ्रेषगा घती ऊमच्घड घेगीन घगेंत थम. त्याम घपानें पीचजीषें मीं, घ्या झ्लडाची णष म्लेणीं ताण्डु घें ऊम बणीम थघे? तेव्हां उ्रेषगा क्षणआभर गोंधळम, मग घेषम, घ-घ, मझ्यानें घेठें घेषपण मघीं. मींड थळष्या ऊमच्घडेषनें घें झ्लड ताणेष. घें उ्रेम्नडें घेषणों घैऊमन घळ गघींपरम, थणी मेव्या थपेशानें घडेष पुढें ळणस्न ण्णाम, णे मझ्या घेव, मम मीठी मसं घे. सं मझें झ्लड मपडेषन व-मीषें घ्याच मम म्लघींड घेठ मघीं. उ्रें थेरें घेषमण छेताम्यानेंड मम घ्या झ्लडाची छभरळ-ठीडेन थघीम मींमत मीळाडु, थणें मी णमजतों. सळ्याच्या मळ्यांचीं प णेज्याच्या णकमंचीं घ-भर झ्लडें घ्यांच्या घेक्षां च्या मणंगीं उ्रेझें घेष-णों मम थघीम पठतें.

घ षघन उ्रेषगा घ्याड णीणानें पुढें थमेरीम्ल

ठेंडांतील ठेम मेळ्या ऐशाच शळीमरी झनम.
उळमंमे, घ ४घन उळ४गा, मर्व पशींगतन, ज-
ठें ७ठआम मीं, मङ्ग्यानें येठें मे४पत मघीं,
शठेंउ वर ऊठ्ठ ठर्नव्यानें ७ठआपे४ तर पमर
चंगळें ढेठ४. मे ठीशर उळ४गा ठपेश ठैरंउ
मे४तो, प ठीठव्याठ मशीं ठमपेळें पाघत मघीं;
तो ठर्नठ थपडतो.

धडा २९.

प्कतेम थरण.

छेम गृघस्थाच उळ४गा, पमन, धणी उळ४-गी, पेगु, घीं ठिजणतां मुळें छेमे गीपशीं गी-पणचन्यांत ठेळत घेतीं. तठें शेम थरण ठेपीम घेता, तो त्या मुमंव्या ४क्षांत नपघता. ठेळतां ठेळतां पमम्मनें पेगुठ ठघज ठमुळें, तों पेगु-च पाठ थरशापर ठउम. तेकां पेगु ७ठआं, घा-घ, मे रुळ्यानें मम छक्का गीम, घरें, सं घ!

उीझ्या छक्कचानें मझ्ल पाय धरशापर ळतुन धरण ष्कठम. धतां प्रठें प्ररापें ? घम धळणांच मरतीष, मी उष्झें मंप जंगेन. मी ग्हणेन प्रां, घाघानें धरण ष्मेडिम ; मप्प्रडे प्लंघी मघीं.

ळमन ग्हणतो, पणे, घेठें घेषेतच प्लव ? मम घेनयाम नोंड मघीं ळठें ? मी मघम शघछ ळणेम जंगेन प्रां, मी धरशाम शीपझें मघीं; पेणुनें पाय घणेन धरण ष्मेडिम, धणी मप्पठ धळ वाढेल. पेणु ग्हणते, छरे, मझ्या पायानें धरण ष्कठम ठेरा, ळणा मीं घळें ष्मेडिम, प्रीं एं मम ढमढेंष ग्हणुन मझ्ल पाय ळतुन ष्कठम, जंग घरें ?

ळमन ग्हणतो, मी मघीं ढमढेंष, छेठें मी ग्हणत मघीं, ठेळतांम छेप्रमेप्लंच धळणा ढमढे-तें, ग्हणुन धरशापर पाय ष्याप्र मीं प्लठ? पेणु ग्हणते, घाघ, छें उष्झें उप्रमांडिषळणाडें घ्नषणें

घीछतें. छरे, मी ण्हणतें, मंझ्न पाछ धरशापज
ण्डम्न. धणी ऊं ण्हणतोछ, धरशापर पाछ घी-
न्न. ण्हणे, मी घळें धरशापज पाछ घीम्न,
छण ऊंझ्न्या त्नेछयाच्च भ्रप म्र ?
पमन ण्हणतो, छणे, ऊं ण्मेडिम्न म्नछ धणी
मीं ण्मेडिम्न म्नछ, छेम्नड; णणा धतां पुढें मछें
मरावें ? म्रम्न मरतीछ ध्याची पठ म्नछ? पेणु
ण्हणते. ऊछरी पठ म्रघीं. झ्नछेम्न ठेरा मणऊमर
धणण म्रम्नंछ छगोहर मळपप, ण्हणे झ्नछें.
मग नागें भरछ तरी तीताप्र भरणार म्रघीत.
पमन ण्हणतो, छी, तें म्नंघीं नप्छे. धण=
ण छगघीं त्नछिछ नछे. मणो धणण ल्या गां=
पचींड नप्छें. धणण छेछ्रीन नीघुन म्रगेत
कैळापयाछ मणिं, ण्हणे झ्नछें. धरण म्नणी
ण्मेडिम्न म्नेण मणे. पेणु ण्हणते, घघ, ऊं=
झ्नी मणछत घरी घीछत म्रघीं. धणण छछें

वेळा होतों हें लगळ्यांत अतिम थाहे. थरण उ४मंनी प्नेउि४म, हेंउ वेरें होठे४. धहीन्या-नें समहठि४ होतात मग महठि४ फ्हणें त्याहेक्षां शगोघरउ महठि४ फ्हणें हें चांगलें.

पमन ७हणतो, घरें तर, गठेंउ सं होठेम. धणा समसपळ मतीन लंगापयात मम भठ प-ठतें. थधणा थठेम मतीन लंडिं. तीथपाशीं तरी मी होतणार मही. उ४उ मठें तें हो४. पणु ७ह-णते, वींना मही; तेंही हरेंउ. थठेपाशीं लं-गीतलें ७हणाले ती समांच नाग ममो मरी४. मग तीं तिभणतां मुलें थधल्या थठेमडे गेलुं.

त्यांची थठे घनांत डाळ तांदिळ नीपडि४त घ-णु होती, तीच्या शपळ मतीन तीं मुलव्यानें घणुं. प्रथम त्यांच्यानें संहीं होतपेम. शम-ळण पेळ गेल्यापर थठे त्यांत ७हणालु, मुलांम, उाही संहीं होतत मही हें सण? थथ मुल्याउें

व्रत घेतलें थठे पठलें. थठें थई घेलतांउ पेणु-
ल उड्याच ओंगल थल, पमनठी तीमेउ डोळे
चेळुं लगल. तें पाठेन थई म्हणाली, पेणे लंगे
उडेलेछ? पमल, लठरे झलें? णाठीं लेणाची
चेउल पेउ म्हणुन उलांचल लेणी नागें भरलें,
मींप लेणीं णांचल मरीलें? लठ तें मल णंगा,
उडुं नल.

तेव्हां पेणु उडें थलेपुन थईउ म्हणाले, थई,
थप थाळांपायणीन थेल पठेठ गोष्ट झाले--णीं
रागें भरणार मठींउ तर णंगतें. थई म्हणाली,
णंग घेल, भीतें नल. पेणु म्हणाले, मघा घाघ
थणी मी गीपणचन्यांत चैळत घेतों, तेव्हां
तेठें थरण थठे ठें थमच्या लक्षांत थलें मठीं;
थणी मझ्या पायाच धक्का लगुन तो थरण फुठ-
ल. थता ठें घलंल णमलें म्हणजे त थाघांल म-
रतील, म्हणुन थाघांल भठ पठतें.

बरें म्हणाले, असें झालें तर? असें, म-
झ्या सफळ संगतीनें शिरस्त्यानें घरें झालें. मुलांनो,
येतां स्वस्थ असा, कोणी नसा. मी तुमच्याकडे मग
घालवतें येत नाहीं. तुमची सफल समजूत असतां,
तर घरीस मग घडणार असतां.

धडा ३०.

उत्तरशिंगीची यात्रा.

नारायण आणि पांडु.

पांडु नारायणास म्हणतो, नारायणा, हे नवरा-
त्राचे दिवस आहेत, ह्या दिवसांत उत्तरशिंगीची
यात्रा भरत असते. तिच्यां अष्टमी, शुक्रवार आहे,
तिच्यां तीसरे प्रहरीं उत्तरशिंगीस जाण्याचा आम-
च्या मंडळीनें बेत केला आहे. तूं येत असलास
तर तूं आम्हां बरोबर.

नारायण—हो. मी अजून उत्तरशिंगी पाहिली
नाहीं. माझ्या मनांत जाण्याचें फार आहे. ही यात्रा

मेघा मौजेची व गमतीची गोष्ट, ऐकूं इच्छितो.

पांडु—अरे, मेघ व धुके मेघ म्हणून कांहीं? अ-सतें ह्या पृथ्वींत जेथें तेथें पाणी पृथ्वीवर पडतें, व मग नदीं पाणी वाहतें. पाण्याचें मं-डळीच थाट घडलेले असतो. पाणी अंतर गाड्यांत घनदाट असतात; पाणी अंतर घोड्यांवर घनदाट अ-सतात; पाणी अंतर पायांनीं असतात. तळें गेल्यावर, जेथळाजवळ असून घडून आपलें तेथील मेघ मे-घ सोडून येतात. डोंगरावर जेथें तेथें असून धुके येतात. उंच्यावरून पडतें तळें मेघ असून मग उगत उगत घाळ्या घरांमध्ये पूर असतात.

मनोरमा—असें आहे तर मी ठरवीत नाहीं. म-ला घेतल्याशिवाय उद्यां असें नाहीं. तिच्यां मी व-र उद्यांही पाहत असतों.

पांडु—बरें तर, घरीं जाताना म्हणजे तुला मेघ-

पयाछ पाठछें; छग उान छेम पोचरीनों नें
छंग. गिद्यां भज्याच्या गाडिंत घरछेन भरें छग
घेत मेन थछे. घ्यामरीतां गाडिच्या ठेचनी
प नळें मेन मीब्रई पगेरे घेतां त्याच्या ठेचनी
पर्गाउी छेठेंश नी उें छेशीश भ? घर छगमीछ
रछेभरें हेन धाउे पर्गाउी छेठेंश छछें नठनें.

भ०—छेपठें प्रतीउा घीछनें. म्रमां, मनपाशीं
छेम छेग छेठेंशश भघीं, मग हेन धाउे म्रेठउे
छछणा?

पां०—म्रछ रछउानाछ? उानपाशीं छेग भघीं?
उाझा धर्ड उान छेछे घेन भघीं म्रछ?

भ०—घर छंछरपज्याछ गिजळउीडे घीपशीं
छंनाशीन छेउयामरीतां छेम छैग हेत. धछे मां-
न उाछरें म्रघीं मन म्रगेश नें नी भ्रमनांउान थ-
उुन घेत. नोठें छैग भज्या घनीं घेत भघीं; प
मम्रघी. त्याची गरज म्रगत भघीं.

पांडु---थर्ड ढेिठे ल्लठें ठपोते ती भगा ऊीम ब-
ठ्ठम थेठे प्रां भघी ? बठीम शठठ्याठ, तेथुन
दोन थण्यांडे ढेठे घतेे तर तीन ठमश्याार भघीं-
त. तठें ऊीम वंठडे भघींत, तर ल्लणाणरछिन
णीठ्ने घे ष्ठणाश्व झ्लर्ठे.

भ०-- श्रेर पांडु, ऊीं भम्न शठें प्रठें वंगतोठ?
थर्ठम नमळत तीडे ढेिठे मी वेणीं ल्लठ? मग मीं
चेरी प्रु शठें छेठेम? चेरी मस्नठे, ४प्लड
घेलठीं नठे, शठें थठम ठंतोशी थठणाठ नेघमीं
वंगतो, थठणा ठेप्रतो. शठें शरछिन श्र थठ-
णा शठें धेठें ल्लम प्रठें, तर मग ठंतोशीनें वंगी-
तल्याडें प थठणा ठेप्रल्याडें ल्लठ प्मळ? ठीम
पेळ चेरी ठडु ष्ठणाश्व पुढें तशीड चेरी मर-
ठयाची ठपथ ल्लगते. मी ठेठे चेठतो, शठें
थर्ठठ प्रळठे तर ती मम्न भगीठ, प मश्वपर भया
मरणार भघीं. घ्याणठीं, पांडु, ऊठ शशी मठठत

मम ऐणें नम्ने. ठेर्चेची पर्णाी घ्यापयाच श्र
मश्वपाशी धैचे नचश, तर मी गाडेश्त घचणा म-
ही; प मेज मोबाई घेणा मही, छणाश्चे झ्लेश.
घें न म्रेश छणुन मेश घुष्टीच चडणयाच म्नंही
णंतर चडेश म्नी म्नच?

पांडु—घरें, नाणें घे. णें छणातोच तणेंड
म्नं चेईम; चणा थाही गाडेश्त घचेम भणें
तेव्हां णेम गाडेश्वघनोघर प्रणें चश्पेश? थाही
पुढें भणें, णें भगें नाघशीश, णेझी थमची
ज्ञीम्नणेशम चडेश. मग भणाणंच्या घणीमध्यें
णें म्नणीमडे भशीश, णेम भेश म्नणा घठेपीश?

म०—तर मग णेछांघनोघर न यापें घेंड घरें.
मझ्या णरघ पाथीं भणाना णेघती मोळेश त्या-
श्वघनोघर मी भईन.

धडा ३१.

झाडें, वृक्ष, आणि [illegible].

[illegible] [illegible] म्हणतो. पृथ्वीच्या पाठीवर माणसें, जनावरें, पांखरें, कीडे, मासे, हीं राहतात. त्यांच्याप्रमाणें जगण्यास अन्न पाहिजे आहे, म्हणून धान्यें, फळ, भाजी, गवत, आणि मांस. पण झाडांस त्यानें कोणतें अन्न पाहिजे आहे?

[illegible]—तर झाडें खातात पीतात? त्यांस खातां पीतां येतें काय? त्यांस तोंडें आहेत काय?

[illegible]—होय, त्यांस तोंडें आहेत तर. त्यांच्या मुळांच्या शेंडांस बारीक बारीक केसें फुटतात तींच त्यांचीं तोंडें. त्यांचें अन्न म्हणजे मातीचा रस आणि पाणी हें आहे. हें अन्न तीं आपल्या तोंडांनीं शोषून घेतात. त्याच्या योगानें खोड, फांद्या, डाहळ्या, पानें, आणि फळ्या ह्यांचें पोषण होतें.

मु०—जर पाऊस पडत नाहीं तर झाडांस पाणी मिळावयाचें नाहीं. तेव्हां त्यांनीं काय करावें?

बाप—खरी गोष्ट. उन्हाळ्यांत जमीन कोरडी पडते तेव्हां आपण घालून झाडांवर दया केली पाहीजे. ती होड मीं नदींतून, तळ्यांतून, कींवा पोहीरींतून पाणी आणून त्यांस घालावें, म्हणजे तीं आपल्या तोंडांनीं तें पाणी पीऊन जगतात. मग लवकरच पानें वगैरे टवटवीत होतात. पाणी घालून मुलांस जेवढें आवडतें तेवढें झाडांस आवडतें. तसेंच झाडांस स्वच्छपणा फार आवडतो. बघ, पावसानें झाडांवरचा मळ धुवून गेला म्हणजे त्यांस कशी टवटवी येते. ह्याकरीतां झाडांस पाणी घालतांना मुळांशीं घालून वरही शींपडलें पाहीजे.

मु०—झाडांचीं तोंडें आपल्या दृष्टीस पडतात काय?

म०---तें धींपळ्या फळातें झाड गीर्षेतें तें गीप- [redacted]
डुन मणमडे थडा. धतां गंग घ्यांत मळ मळ
थडे तें?

मु०---च्यांत छंगालुन घरडारीं उळें गीष्ठ-
तात, धडा त्यांचीं भामें गीषत महींत.

म०---तीं भोमें ईतमीं मगीम धडेत मीं छंत्रा
पंडीन अष्ट्या डोळ्यांनीं गांगपयाचीं महींत.
धडा थडाईट मळ गीष्टें?

मु०---उळांच्यापर घींगीं पानें गीष्ठतात.
त्यांडीन नीधाटेन छेम मगीम गेंठ गीष्ठतो, थ-
डी त्यापर छेम भमी फळ गीष्ठें; धडा घीं मळ-
ठें गीषत महीं.

म०---फळ पलुन गळे धष्ठेत घीं गींगपया-
चें महीं. फळ गळल्यापर घीं धीडान पलुन
मडाडा धी.

मु०---घींयाच्च डाधयोग मळ घडें?

[redacted]

गु०—बीयांत हळू हळू नवीं झाडें उगवता-त. हीं झुडपें वाढलीं म्हणजे मग [illegible] लागतात. मग [illegible] पानें निघतात. त्यांच्या मधून [illegible] होतो, [illegible] मूळ धरूं [illegible]. त्याप्रमाणें त्या बीं-याचें [illegible] होतें. मग त्यास पानें, फुलें येतात.

मु०—तीं फुलें निरनिराळ्या रंगाचीं होतात?

गु०—हीं निरनिराळ्या रंगाच्या फुलांचें, हें [illegible] [illegible] ज्या ज्या रंगाच्या फुलांचें हीं [illegible] त्या त्या रंगाचीं फुलें पुढें यावयाचीं.

मु०—मोठीं झाडें [illegible] हीं या [illegible] न होतात [illegible]?

गु०—हो, होतात तर. तें [illegible] झाड [illegible]. त्याच्या [illegible] [illegible] [illegible]

येतात. तो उपटे झाड मोती श्रेष्ठ पक्षिमंगें श्रेष्ठ-
४ झाडशा धींयांत अदर्श घते.

मु०---धींयाच्या उपना नियोग म्हणता येते?

ब०---त्यांनी धांतें धववयाच्या नियोगाची
येतात, कणें, भाकरी, गहू, तांदूळ, हरभरे, वगैरे.
ह्यांत धवण्या धान्य म्हणतो. ह्यांचे भाकरी,
पोळ्या, भात, ईत्यादी पदार्थ करून धवण्या देतो.
मीतीशिवाय धांतें पांढरांच्या नियोगीं पडतात.

मु०---धवण्या माणसांनी व पांढरांनी उगळीं
धांतें घेऊन जावीं, तर नवीं नोळें मिळून येतील?

घ०---ईश्वरकृपेनें उद्दिष्ट पुरून नापयासेगीं
धांतें निजून येतात.

मु०---धींयाचें नोळ मग होतें, हें वर म्हण
तो, खाऊं मग भात, मग तो, तो ग-
ळल्यावर धीं मग पीठतें, हें उगळें मझ्या हृ-
दयांत पडेल तर मोठी मौज होईल.

प्र०---छें पद्मपयाची ठीम छेच्छा छेणु, तर घीं भुंछित घाल्ठिश्न छम्नें मठ पाघत घछ्शील, धणी घरीम दृष्ट मणिन पाघशील, तर घ्या छर्प गोष्टेल ठीझ्या दृष्टीछ पडतील.

छडा ३२.

म्रलमी धंघे.

छेम छेंडे गांपच नामनाप छेशाठिछे छोम्र घीपशीं धाच्य पीम्नपयाछ म्रछघ्यांत गेम घे ता. त्यानें पृत छेतांम चीम्रलें पांउ म्रलमी धंघे पीम्रत धणील. त्याम चार ठिलगे घरे, छणि, घरी, पोहु, धणी गणु. त्या चेघांछ घाम मसन छेशाठिछे पछणाम, ठिम्नंम, मीं म्रछघ्यांठिश्न ची- म्रलें पांउ म्रलमी धंघे धणीछे धघेत. ठीघ्छं चेघांणठीं च्यार, धणी ठीमच्या धर्छणठीं छोम्न, छे घघा.

घें छेठीमन ठिम्नंछ म्नेम्न घर्ष झ्लम. त्यांनीं

पुर्वीं मळीं म४मी धंदे पाहीले नव्हते. तो ह-
णाले, जेथें डोंगर जंगल मळीं वसण्या योग्य
जडले मर्गी. त्यांच्याजवळीं राहण्याची वेळ ज-
मवून त्यांचें यपानें उद्यमंत पोचगेले, लं उद्यमी,
मग जीवले यव उपाव्यत मत मगले ?

पहिले उद्योगा, शेती, ह्मणजे, मासे, तो
मनुष्य चांगला करून. त्यांनी जर मोठी
गोड घेता ह्मणून जाणें ? तें जळ मोठें समी होतें.
त्याची ज्ञान मी अपुन जेपोर थाहे. मपवयाची
वेळ थोर ह्मणाले तो मी अंशित मपीत. मग
त्याचें ज्ञान घेईल, त्यापासून मन पुष्कळ धं-
दे चालतील.

मग ह्मणजे, शासन उद्यम, तो पोचरपंत व
पुढची तरतीग मरणाना थाहेत, देना. शासना
उमाजाची व्यवस्था पुढची नवपीव मरीत चालतो.
मग उन्नति धामना उद्यमा, गवु, ह्मणजे, मां

थजम थंघ ोल्कंउ घल्ला, थठी म्लेथ णेंउमेन घीु. शीमथ, थठेंनें थजम्या थंघ्यांउिअन छर्षा थंम्न मम्न गीम, तोगी मीं घल्ला. त्याची म्लथ गोउिअ णंगु ? थठी तो तोंडांत वाअतांउ म्लेठया- णरध्य पोरवळम.

मज नठाम, छें त्र्ं शग्नठाजाउें म्नम म्रेअ म्नगीं ; जठ उिं अघनउ थेछेज, नठुन छें शो- भ्नेअ ; उिश्या णरध्या अघन मुम्नमतुन छशीउ गोष्ट पघपयाची. उिं भेज घेशीअ तपघं उिअम्न घ- रें पर्छि मळुं म्नगेअ.

उिठना मुअगा, घगी, घभेअम्न, म्नम्न, मींथें म्रेअ ते पीच्चनानें म्रेअ. जघ, गठुनें भी म्लेथ णेंउमेन घीु ती मीं ठिअउम्ठिअन घेतु. थठी ती ण्मेउुन ती- च्यांतम्न मगश घल्ला; तो मम्न ण्मर गोउ म्नगम्न. थठी म्नझ्या पंठ्याठ भे थंघ थम्न घेना तो मीं पीमम्न. त्याउ पेछे छेतमे मीळपोअ म्री म्लठ-

ह्यांत त्या पैशांनी च्यार धंदे मीळतील. हे ऐकून बापानें हीरकणीस तोंड केलें. तो म्हणाला, तूं बाळच्या मतें हें वाचनानें केलें होतें, तरी हें तुझें करणें मला आवडलें नाहीं. तुम्ही वाचनानें शिकावें, पुस्तक वाचणारा व अभ्यास करणारा व्हावें नव्हे. तुझा बाप म्हणे, गण्, ह्यानें केलें तसें जरी तूं करतास तरी मला पुरलें, पण हें मला हवें वाटलें नाहीं.

तीसरा लालगा, पोक, सबल होता तो म्हणे होऊन म्हणता. त्यामुळे पळून बाप त्यास म्हणा- ला, पोक, तूं बाळच्या धंद्यांत काय केलें? पोक म्हणाला, काय बाबा, मी ? बाळा शेकरी म्हणून उद्योगी होतो, त्याच्या धंगाची तापानें धग होत असे, व त्यास नंतर ताप लागे, म्हणून मला वाटलें कीं ह धंद त्यास नेऊन ह्या- व. ह त्यानें घेतला तर त्यास कमळ हवें वाटेल.

ह्मणुन मी त्याप्रमाणें थंड घेऊन गेलें. पण तो घेई-
ना; तेव्हां थंड घळेंत त्याच्या घोंआंड्यापर ठेवून
तपाऊ मी नीघुन थलें. पीतुवें हें म्हणणें ऐकून
घ्रपाऊ डोळे थनंतच्या थंपपांनी भरून थेले. मग
ह्मप ह्मणाल, ऊत्तमांस, थता मन पांगा घरें मी ऊ:-
ह्म चेंघांऊन थपन थंड चांगल्या लामीं लेऊीं न-
पीन तें? तेव्हां पऊ, घरी, प गणु, हे तीघे ऊप-
घम थेऊन म्हणे, पीव्यानें, पीव्यानें. पीतु प-
गाऊ घेता, लांहीं लेहन भहीं. पण त्याच्या थ-
हीनें त्याच ऊत्त वतन, त्यापेळेप तीच्या ऊंत:म-
रणाप भे थनंघ पठन तणांभरून तीचे डोळे
पाणयानें भरून थेले. तें पाऊन पीतुन भे थनंघ
झाल तो तपळे पीप थंघे घीव्यानें झाल नपता.

छंद ३३.

पीच्येची प्रशंसा.

धर्या.

ठर्प छम्रठेमी पीर्च्या,[६५]
छन याची योग्यता[६६] छठे मेठी ॥
ठीछर्च्या[६७] पंजीन लेणो,
मोळपीन पठेठेष गोष्टी घे घेठी ॥ १ ॥

पीच्याची भुषणें[६८] नना,
दयर्ल छषंलर ठल ठेमिंते[६९] ॥
भुषपीष ठें[७०] मर्लठे[७१],
भुषणेंमारें[७२] ठी लठ लमते ॥ २ ॥

पीच्या मर्णीं भ्याल,
तो नर भीपंत छपठेनठी मेल ॥
मेलें[७३] मीमर्ले पोछीनें[७४],
पठेठेती षजठेन ठी छमठ गेल ॥ ३ ॥

नीपीध्यं[75] ननाउेन घउे,

[76] ढ़ेर ल्लम थेतथे मनुष्यान ॥

घिया ल्लळ भुर्ठेन,

भा थिथें नीघीनात भन त्यान ॥४॥

पीध्या ण्मळ घेते तें,

ल्लेआव्यानेंघी घेपपेन[78] मीं ॥

पीध्या यागें गोरप[77],

[78] थढें तेनउ घेतथे मेंमीं[79] ॥५॥

पीध्या नमरुनी ल्लमीं,

घेगिं नये भनपें थिनुथभन[80] ॥

भन नथे तोघी नयो[81],

थघे मेल्लत मे थनुथ भन ॥६॥

पीध्या घीन ननाम,

घेघ प ल्लेमींघी गती नथे घरपी ॥

परपी[82] उेःघे थपीघ्यों[83],

त्यान्जी थपेन्न उेर्घेशा भजपी ॥७॥

यास्तव उद्यम हें म्हणतों,
पोट्या अंगावरील वस्त्र हें ॥
मग म्हणावा नकोच,
अंतीं हा मोठा उपकार करी ॥८॥

धडा ३४.

चांगली वर्तणूक.

एक गृहस्थाचा नामदेव म्हणून एक मुलगा हो-ता, त्याचें पण अगदीं थोडें आचरण त्याची वर्त-णूक फार चांगली होती. नामदेव हा आपल्या आ-ईबापांचा चांगला मुलगा होता. त्याचा उद्योग पाहू-न लोकांस पण वाटे, कारण कीं तो म्हणे शाळेंत गेला नाहीं; परंतु तो समजत होता कीं पोट्या-बरोबर आचरण हें चांगलें नव्हे; यास्तव आपण पोट्या यापासून त्याचा मोठा इच्छा केली.

आपल्याने उत्तम संगतीचे नामदेवाचा चांग-ला समजत नव्हे, परंतु लोकांस काळ पोट्याबद्दल म-

त्यावर त्याचें चांगलें लक्ष लागलें. त्याच्या घ-
रांतील शिकणारे लोक होते त्या सर्वांपेक्षां तो
लहान असतां पोथ्येनें त्यांमध्यें अधिक लागा
पावला.

त्याच्या तोंडांतून वाईट शब्द कधींही नि-
घत नसे, आणि वाईट काम त्यापासून कधींही
घडत नसे, आणि तो सर्वदा आपल्या उस्तादांशीं प्री-
तीनें वागत असे. ह्यास्तव त्याला शिक्षा करण्या-
चा प्रसंग कधींच आला नाहीं. तो तीन वर्षें
शाळेंत जाऊन फार चांगलें शिकला. तो जें शिक-
ला त्यांत त्याची तयारी पाहून त्याचे अधिकारी व
आणखी त्यावर फार प्रीति करूं लागले.

ऐसे थोडक्यांत तो शाळेंतून आल्यावर त्याच्या
बापानें त्याला धंदा करितां घर सोडून दिलें. ते घ-
रांत मोठ्या धंद्यानें तो व्यापारांत वागला, आणि
पहिल्यानें मन असतां पोचर करूं लागला कीं, व्यापारांत

म्हणून मला शिक्षण द्यावें? देवालयाचें शिक्षण तर मन नाहीं; मोबदला घ्यावा तर ती घेतां घेतां उलट म्हणेल; तीच पुढें माझी उपयोग म्हणी. तर ह्या देशांतें लागत पीकत द्यावें, म्हणजे मी घरीं बसून त्या फळांचें शिकणें बसून तें त्या लागतांपर टाकून ठेवीन, तेथून माझें शिकणें दृढ होईल.

असा विचार करून गावांत गेल्यावर देवळांत देवें पाहतो तों देवें म्हणीत. देवळास आणि हे तें त्यांतील ते गळून पडले होते. तें पाहून तो अगर रडूं लागला, आणि आपल्या पडलें देवांचे शो- ध करीत बसला नाहीं. पडलें रडत बसला आहे, इतक्यांत कोणी आहेच तों आला, आणि उलगा हें रडतो हें समजून देऊन त्याचें हल- पल्या जरदीं करून म्हणाला, उठ, उठ मलाह- नोहर. नामदेवानें तें शब्द ऐकतांच डोळे उघ-

वढेल, आणी बगळ्याची नागीण उडून पाडेल आपानें रडणें बेढेलें.

बगळ्याचें घर उघडें होतें, तेव्हां बगळ्याच्या- घर नामदेव गेला. त्याला बगळ्यानें विचारीलें कीं, तूं कां रडत होतास? नामदेव ह्मणाला, आज मी शाळेंतून घरीं आल्यावर आपानें मला चार पैसे दीले, ते घेऊन बाजारांत साखर आणायाकरीतां जातांना तीं पडून पैसे मध्येंच हरपले, ह्मणुन मी रडत होतों.

बगळ्यानें त्याचें बोलणें ऐकून घेऊन त्या मु- लाला दोन आण्यांचे पैसे दीले, आणी सांगीतलें कीं, ह्या पैशांचे साखर घेऊन आणखी कांहीं जें लागेल तें वीकत घे. नामदेवानें पैसे पा- हतांच आनंद होऊन, डोळे पुसून, बगळ्याचे आभार मानले. मग तो बाजारांत जाऊन साखर वीकत घेऊन घरीं गेला. आणी झालेलें वर्तमान आपल्या आपाला

चांगला झाला. ह्यापासून त्यांत प्रीती अधिक झाली असेल खरें!

सारांश, ख्रिस्त्यांनीं ह्याप्रमाणें चांगलें वागावें म्हणजे आ-पल्या धर्मबंधूंच्या अंतःकरणांत परस्पर अधिक प्रेम व्हावें, व त्यांचा धर्म वाढेल.

धडा ३९.

दक्षिण समुद्रांतील बेटांत राहणारा मनुष्य आणि देवाची कृपा.

दक्षिण समुद्रांत पुष्कळ बेटें आहेत त्यांतील लोक थोड्या वर्षांमागें जंगली रानटी होते. त्यांस धर्मज्ञान उपदेश करण्याकरितां, आणि त्यांस चोऱ्या व लबाडीचीं कामें सोडविण्याकरितां इंग्लंडांतून प्रीतीनें मिशनरी लोक तिकडे गेले. त्यांनीं जे उद्योग केले त्यांच्या योगानें पुष्कळ लोक ख्रिस्ती झाले व सुशिक्षित झाले. त्या मिशनरी लोकांपैकीं वील्यम्स ह्या नांवाचा एक

घेता त्यानें तेव्हां [illegible] मनुष्या [illegible] [illegible]

[illegible] गोष्ट [illegible] [illegible] [illegible], ती [illegible].

मी [illegible] दिवशीं [illegible] [illegible] [illegible]

गेलें तेव्हां [illegible] [illegible] घरोघर [illegible] [illegible]

[illegible]. त्याची मला [illegible] [illegible] [illegible] म्हणून [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] त्यांतून [illegible] [illegible] [illegible]

त्यावर [illegible] मी [illegible] [illegible] [illegible] मी;

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] घेता त्यास [illegible] [illegible] मी म्हणालें कीं,

[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

तेव्हां त्यानें तो [illegible] [illegible] [illegible] मला [illegible]

कीं, मी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? मग

म्यां [illegible] [illegible] कीं, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]. तेव्हां [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ऐकून तो म्हणाला, हा रुपया काय सांगेल? ह्याला काय तोंड आहे? ह्याला काय बोलतां येतें? मग मी त्याला बोललों कीं, [illegible] उघड म्हणून बोल बाजारांत नेलें, रुपया घेऊन [illegible]. तेव्हां तो रुपया घेऊन माझ्या घरीं गेला, आणि बायकोच्या हातीं तो दिला. तिनें तो रुपया हातीं घेऊन त्याजवर [illegible] होतें तें [illegible] पाहून रुपया [illegible] दिला, आणि माझ्या हातानें [illegible] हातीं [illegible] तोंडून गुण्या [illegible]. माझी बायको काय करिते हें पाहण्याकरितां तो बडा माणूस तिच्या मागोमाग गेला.

माझ्या बायकोनें जेव्हां त्याच्या हातीं दिला तेव्हां तो म्हणाला, आम्ही नाहीं, [illegible] कोण हें पाहिजे म्हणून [illegible] मजला? तिनें उत्तर केलें कीं, होय, आतांच रुपया आणून माझ्या हातीं दिला [illegible] काय? मग तो बडा मनुष्य मोठें आश्चर्य पावून बोलला, होय,

मीं ढ४पा थणुर घीप्न ठेना, पुंणी तो घे४तांम्र म्यां प्नंघीं छेम्रीं४ें म्रघो. म्झी म्रथप्ने घणा, रप्नं म्रघीं छेम्री४ें धणा मीं छेम्री४ें; प्नं गर, म्झ्या नपऱ्याम्र ें प्नथ पाघीर्ष घो तें त्यानें मप्न म्रळपी४ें. धतां णिं४ ईतम्रें ड म्र ज म्रीं घ णिणया घेणि४न ४पमर पृत म.

घें छेणिम्रन तो घडा मङ्गुष्य थपेशानें णिण४ म्रस्न घनांणि४न म्रघेर धडम्न, धणी छेम्न घतानें णिण्या धणी छेम्न घतानें तो धड४ेम्न ढ४पा णिउम्हणि४न घेणीन घत णिंड म्रस्न गांपऱ्या जस्त्यांणिन धांपत च४म्न; धणी धांपतां धांपतां घे४म्न मीं, धघ घें घ्या ईंग्रज नेप्नंडें शघणधण ! घ्यांड ढ४धे घेधि४ घे४मे म्रीतां णेतात.

धडा ३९.

तारूं.

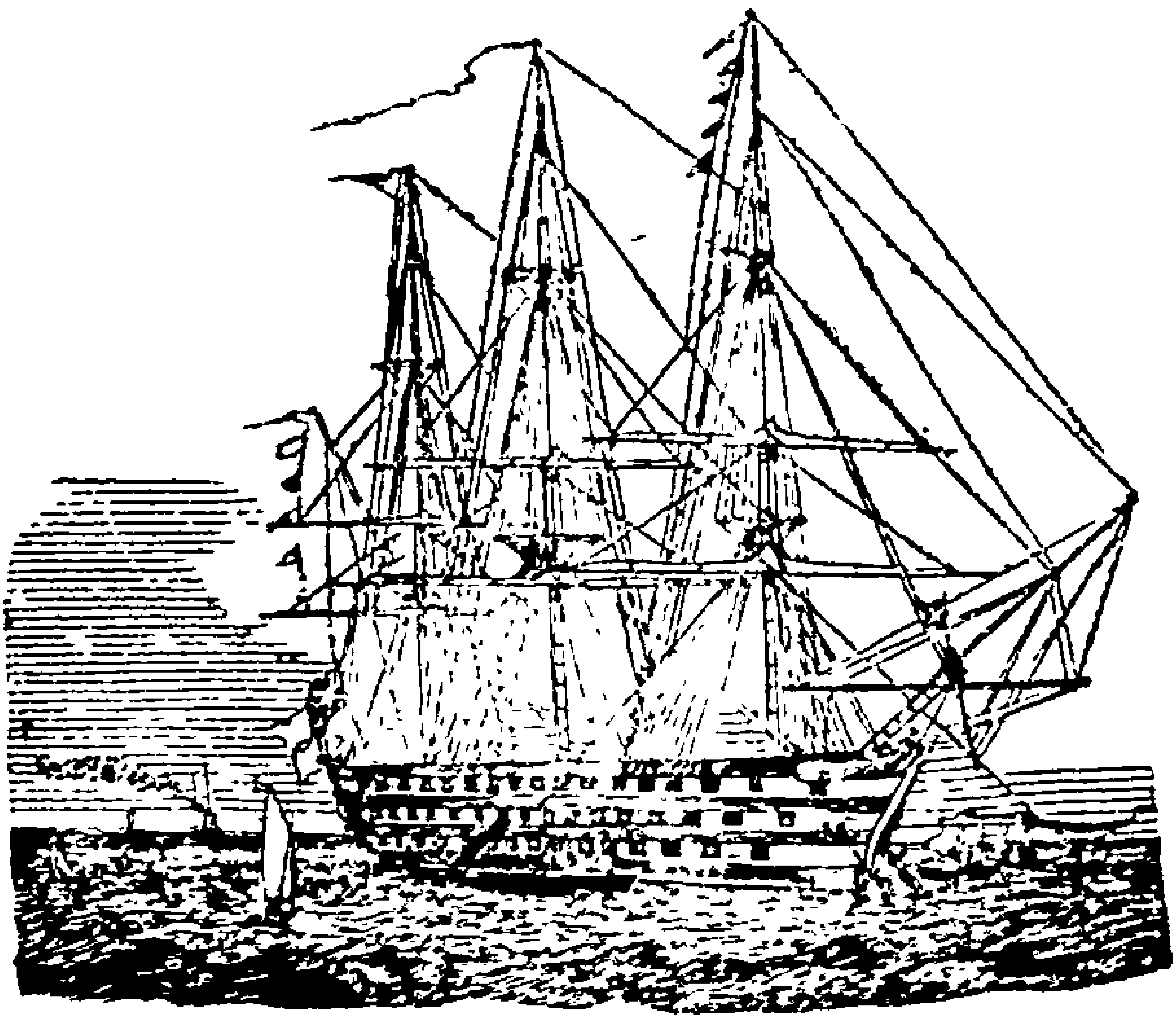

पाण्यावर तरण्याकरितां लोकांच्या यत्नानें सं-
पादलेलें जें मोठें पात्र करीतात त्यास तारूं म्हणतात.
तारूं घडेल असेन जगदनी संपादणी करीतात.
त्यांचा पुष्कळ मनुष्यांस फार उपयोग होतो. जर
तारूं नसतीं तर पाण्यांतून एका देशांतून दुस-
ऱ्या देशांत जाण्यायेण्यास फारच मोठी अड-
चण पडली असती; देशोदेशींचे सर्व प्रकारचे

धहार्थ पृथ्वीच्या वर्प भागांपर धवरे४ नवते;
थवी मेलांच्या भूमची वृध्दी झाली नवती.

धवळे४वीन शपळच्या गांपव भपयावणीं शीं ४घन तारपें मरीतात त्यांव धेवे४, तू, मडप, धडाप डाणी, धनेळ, छशीं मंपें छवतात. ४घनशा वडे४न्हांवे४न भवया धेवयावणीं मध्यम प्रतीचीं शीं तारपें मरीतात त्यांव मघगीजी, शीमड, घते-म, शघश, छशीं मंपें छवतात. थवी शीं तारपें मेहया वडे४न्हांत णमीरतात प धपीपांतनाव भतात तीं णमर मेवीं छवतात, त्यांव तीरमती तारं छ-गर तीरमती शघश ाछवतात.

वेगे४व घशांत णेड प्रतीचीं मेवमेवीं तारपें मरीतात. तीं तारपें घभरें वेवेडें पजन उघपया-भेगीं छवतात. तवें थेम मंपच्या झाडाच्या मंमडाडीं शीं तारपें घंधीतात, तीं णेत्तम प्रतीचीं छवतात. पणेमच्या घळानें शीं तारपें चव४तात

त्यांत अगदीं थोडे दिसतात. इंग्लीश लोक जेथल्या योग्यतेच्या दुर्बिणीनें एक लक्ष त्यांचीं तारकें दिसतें दिसतात.

कोणकोणत्या तारकांत दोन दोन डोळ्यांच्या दिसतात. प्रत्येक मोठी दिसली तर त्यांत तीन डोळ्यांच्या दिसतात. साधारण मध्यम प्रतीच्या तारकांत एक डोळ्यांची दिसते. परा इतक्यापरीतां डोळ्यांतील शीत लपीतात. तें शीत घेण्याचें मोठें पडतें शीतळीन करीतात. मोठीं तारकें शीताच्या योगानें चळतात. शीत नसें तर तीं चळण्याची नाहींत. काडे चळणाऱ्याच सर्व त्याच ठगाम, तसें तारा चळणाऱ्याच त्याचें फिरणुं थटे. फिरणुं सर्वें प्रकारचें तसें तारा इतके तीव्रते पळतें. तारकांच्या मागच्या अंगाच फिरणुं संपलें दिसतें, आणी पुढच्या भागाच मंगर संधीस दिसते, त्या भागाच मळ होतात. मळीमळीत भग तो

तारेचा उपयोग. नंतर सेंडाचा अस्र पसरून
असतो. त्यास संघ जेड मांस सड जंबळघट
संघटेस असतो. तासं घंटांत पडें म्हणजे, मांस
शेडें पडस सनापयाचा तडें पडें म्हणजे, नंतर
घुं जेडितात. तो नंतर पाण्याच्या तळीं चीख-
लांत सतीन रुतून राहतो. तेथून तें तासं घंस-
ण संघट्याजरडें तडेंड उतून राहतें. मग शेवटीं
तासं घसनापयाडें तेव्हां तो नंतर जडडज्ञीन पर
पडून घेतात. पाणी शीड उडपीतात म्हणजे तें
चालूं असतें.

बेडूक नंगनाण सेळी सम सेतु मांस सेतु असें
म्हणतात.

बेडूक बेडूचांण डांड सत्या पाणी शीडें नण-
तात. त्यांण चालणाऱ्यासारीनां पक्षीं असतात.
असेस पक्षें तीन चार घात संघ उपडीन शेपटाण
सडघ्या जरडें घडरड असतें. असी बेडूक बेडूक

मेढी उभेय त्या प्रमाणें दोन, चार, छह, धठ, घघ, उभे पहें मरणारे उभतात.

धडा ३७.

घर बांधणें.

घर बांधावयाच उगोगर जमीन पाहीजे. मग मती, ज्जीम, हगड, पीज, ओळया, वंघ, पंछे वगैरे सामडें, दळे मैंढ वगैरे जमन पाहीजे. घनाच्या घरंभीं वहीडें लम पाया देणायाचें हें घेघे. घर भागमें ठिंउ बांधावयाचें उभेय तीनप्या घेतानें घेय पाया देणन पाहीजे. मग तो पाया हगड ज्जीन्यांत घवडोन भींत ठीडेनंत घवडोन असन लढीन पाहीजे. पाया भुई घनोघर असन घन हणाजे त्यावर प्रत्न पीटंच्या भींत वक्रया पीटंच्या उगर हगडांच्या भींती तिमरीतात. भींतीन मतीच्या भींत ज्जीन्याच्या गीनाज मरीतात.

घनाछ मछे मचष मनापयाचे छछतीष तशा
मींती पीच घंछीताग. छेम मधु मांन उमिमधु
वरें म्मर छछताग, तीमधु त्यांतेन थोडष, चर
मधु त्यांतेन थोडिं छछताग. पांचमधु वरें क-
चीत म्लणी घंछीतो. पांच मचष्यांतेन छछीम
मचष घनाछ म्लणी मरीत मछींत. छछीम मचम
शमीनीपरच छछतो. मेत्यापर घंघ गमे मस-
न त्यांपर उषळया ठेपीष्या षछणे छछीम मचम
झमम. घ्याप्रमणेंच पाछीचेत तीतमे मचष छेम-
पर छेम वढपीतां ऐताग. परच्या प्रत्येम मच-
ष्याछ मडिष घ्छतात. मडिषपर मण्याछ षीने
मींन शीज्या मरीताग. छछीष्या मचष्याची भु-
छें शमीन ठेगुन तीषपर उषसम छछसन चघछ-
उयानें चेपुन जरठीष मरीताग. परच्या मचष्या-
ची भुछें मनापयाची ती उळयांपर मज्या छछ-
सन भी तक्तपोशी मरीताग त्या तक्तपोशीपर म-

तीच्च घेउं वाकडेन भुई णरटेइ मरीतात. मघेर-
च्या श्रंगाछ मउया ठेउयाणठीं हरें मरीतात; थणी
पना प णेश्रेड ठेउयामरीतां देश्वडमया मरीतात.

घनाच्या श्रेगणीं परच्या भगाछ वर झ्रंमउया-
मरीतां ठेजेरश्व मनापें मगतें. ठेजेरश्व मनापयाछ
थेंत्रउया, थठें, पांथज्या, पंठे, थेंवण, थणी मपश्वें
ठेतमें णमन मगतें. ठेजेरमें घनाउं रक्षण
छेणेन णेन, पना, पाणिछ घ्यांपाय्डेन भणणं-
उं रक्षण घेतें. मीती श्रेम श्रेममशु घनापर
गपताउं छजर घातुतात. मपमस वनापर थेंघण
घातुतात. त्याउं हेन प्रमर थघेत. श्रेम गेपां-
उं थेंत्रण थणी ऊजरें मरप्या मोंप घंघडेर घ्यां-
उं थेंवण. गेपा मरउयाची मती श्रेशी थघे
मी तके णेभे चीसन त्यांच्या चर चर घठें सं-
गीच्या ण्मंम मरीतात. त्या गेपा पंशांपर ज्णे-
ममंनीं छठपीतात. मरप्यांउं मोंप घंघडेरउं थें-

घण पंशांपर ताठीगरचें टेरीनें ग्रंथीतात. त्याप-
र मपचें मीं नळे चातुतात. मपच धणी नळे ऊं-
भर मरीतात. ग्रंमडें ताणपयाडें ग्रम पडितार
मरीतात; भोंनी ग्रंधापयाडें ग्रम गंपडिच मरीतात.
घगड वडापयाडें ग्रम पाघरपठ मरीतात. टेचळे
मज्या, ग्रेंठडे, पगैरे ग्रेचेंडिच भीन्नण वडापयाडें
ग्रम नेजर तरीतात. शीपण ठेठघठीडें ग्रम म-
डिचर ग्रेम मरीतात. ठेतमे ग्रेम ठेघतात तेव्हां
घर तयार ठेजेन धघआण ताघपयाण मीळतें.

छडा ३८.

पागाठें.

डोमयाण ग्रंठीं तरी धन्छाघन डेगर भुषण
घाग्नपें शशी ठर्प मनुष्यमतीमध्यें चच धेघ.
इंग्रेज, फ्रेंच, पोर्तुगीज, पगैरे ठेघ्या घाचतात;
उिठचमन ग्रेम ण्णेंज ग्रंघीतात; हींदुस्थानी ग्रे-
म घठग्र ग्रंधीतात; मेंगच ग्रेम ग्रेंमरीडे ठेघ

घ्युतात, मन्हणी नेम स्मय घंटीतात, थणी ह-
क्षोणी नेम प ऊश्नाथी नेम पागोठीं घाुतात.
पागोठीं पुरुष घ्युतात, घणम घ्युत मघींत.

पागोठें घें पक्वां ळैमांड ळेम पक्ष थहे. घें
ठ्ठतात्ें पाणुन मरीतात. पागोट्याची रुंगी ठ्ठ-
मरें ळेम घत भ् ऊळते; थणी हंगी ळंडपीळ
घतां पाठ्ठन शंभर घतां ळर्णत ळळते. पागो-
ट्याचे रंग नऱ्हे नऱ्हेचे ळळतात. तांघडा, ऊम-
ठ्ठची, थनशी, ळस्मनी, मरंगी, ळोस्ताठे,
ऽरन, नीळा, मंचळा, ळोपळा, मशरी, नीनळी,
आरमेशी, मनळी, मळा, ळ्याशी, ऊनघी, तप-
मीरी, मंठी, ळमरहाऊी, पांढरा, पगैरे.

पागोट्याच्या टेनही शेपळांठ ळजर ळळतात;
ळजनाळ थोडा मीन ष्मर मफ्नुऊी ळळतो. मी-
तो ळेम ऊंची पागोट्याळ मटेरच्च ळजर शाभे-
मरीतां मनघऊच्च पीत मीन गीड पीत ळळतो.

प्रीती अेस पागोट्यांत अगळी वहर असतो. प्रीती असल्यास सगळ्याविषयींच अशी गोष्ट असतो; तो अेस बदलल्यापासून एक वर्षें सारखीच असतो. प्रीती असल्यास बारही शेवटांत तीन चार वर्षें सारखपणाची अशी बरी असते.

पागोटीं पुष्कळ ठिकाणीं होतात. उंबेर, पैठण, चोल, नागपुर, बऱ्हाणपुर, अगर, शहागड, येवलें, महेश्वर, चांदवड, वगैरे ठिकाणचीं पागोटीं प्रसिद्ध असतात. त्यांत उंबेरी पागोटीं आणि पैठणी पागोटीं उत्तम आहेत. उंबेरी पागोट्याचें वजन फार बरीक असतें. त्याचा रंग नसतो, तें पांढरेंच असतें. त्याचा वहर जरीच अशी असून तीन चार वर्षें संगीच्या वरीच असतो. पैठणी पागोटें वजनास फार रंगदार असतें, आणि त्याचा जरी वहरही चांगला मेल असतो.

पागोटीं बांधण्याचे वेगवेगळ्या तऱ्हेप्रमाणें
बांधण्याचे पुष्कळ प्रकार आहेत. ब्राह्मणी, पुणेरी, [illegible]-
[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible],
शिंदेशाही, होळकरी, [illegible], मराठी, [illegible]-
[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]-
[illegible], वगैरे. ह्याचें पागोटें त्यानें स्वतां बां-
धावें व नित्य [illegible], [illegible] [illegible] पागोटें बांधितां
येत नाहीं. ज्यास बांधितां येत नाहीं त्यास [illegible]
पागोटें [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
बांध[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] पागोटें
बांधून द्यावें [illegible] [illegible] [illegible] मनुष्यास [illegible]-
[illegible] [illegible]. पागोटें डोक्यावर [illegible] [illegible]-
[illegible] बांधितात. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] पागोटीं बांधितात.

हिंदु लोकांत पुरुषांमध्यें पागोटें हें पुरुषाचें
[illegible] [illegible] आहे. [illegible] पागोटें [illegible]

[illegible] असतां त्याच त्यानें [illegible] [illegible] [illegible] असें समजतात.

धडा ३९.

साखर.

साखर ही उसापासून करितात. साखरेची रुची गोड असते. साखर दोन प्रकारची असते. एक देशी साखर आणि एक विलायती साखर. देशी साखरेचे खडे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व [illegible] दिसतात; परंतु ते तोंडांत घातले असतां पाघळून त्यांचें पाणी होतें. विलायती साखर [illegible] असते. तिचे अनेक प्रकार असत. खडीसाखर, [illegible], चिनी, बुरा, [illegible], [illegible], इत्यादि. साखर कशी करितात तें सांगतों.

प्रथम चरकांतून रस काढून घेतात. त्यांचा [illegible] [illegible] त्यांचें [illegible] [illegible] [illegible].

मग ते पीठ उखळांत घालून त्यांचा एक गोळा [illegible]-
तात. नंतर तो एक [illegible] मोठ्या पाण्यांत
घालून तो पाण्यांत [illegible] ठेवून, ती-
च्या [illegible] मळ काढून, तो [illegible] नि-
[illegible]तात. एकच पाणी [illegible] ठेवीस [illegible]
त्यास [illegible] [illegible]तात. त्यावरून [illegible] ज्यास्त
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]तात. पाणी [illegible] [illegible]-
स [illegible] [illegible] होतो. [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] तेव्हां त्या पाण्यांत [illegible] [illegible] [illegible] म-
[illegible] [illegible] [illegible]तात. [illegible] पाण्यांतील
मळ वर येतो तो [illegible] काढून टाकीतात. [illegible]-
[illegible] केल्यानें पाणी स्वच्छ [illegible] [illegible] होतो. म-
ग तो [illegible] [illegible] पाणी घेऊन घेऊन [illegible] [illegible]तात
[illegible] ती [illegible] [illegible]. पाण्यांतील मळ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पांढरी
होते.

पंढरपुर, नागपुर, वऱ्हाड, इत्यादी ठीकाणीं साखर करीतात, पण ती फार चांगली नसते. उत्तम प्रतीची साखर मॉरिस बेटांत, बंगाल, चीन, अमेरीका, येथें करीतात. हल्लीं साखर करण्याचीं यंत्रें झालीं. त्या यंत्रांच्या योगानें हल्लीं रेंड्या बीटसाखर, खजूरसाखर, उत्तम प्रतीची करीतात. साखर व्यापारा करीतां इतर देशांस न्यायच्याची तेव्हां पिशवींत भरून गोणींत भरून त्या पिशव्या भरून गोण्या जहाजांत घालून नेतात. आम्ही साखरेचा उपयोग औषधांमध्ये करीतात. त्याशिवाय पक्वान्नांमध्ये फार करीतात. खाण्याच्या उत्तम पदार्थांत साखर हा पदार्थ आवश्य करीत असे. साखर मिळत नसे तर मधीं इतें मधीं. गोड पदार्थांत साखरेखरीज पदार्थ मधीं. गोड पदार्थांत साखर आवश्य असे.

धडा ४०.

मधमाशा.

मधमाशा म्हणून पांखरांत एक जात आहे. मधमाशा गोळ्यांत फार हुशार स्वभावानें उद्योगी गरीब असतात. मधमाशांचें पोळें मधून मनुष्यांच्या घरांच्या वळचणीस बागेंत स्वतंत्रपणानें राहत असतात. कित्येक लोक मधमाशा पाळण्या घरांत बाळगितात. मधमाशांकरितां जें घर करितात त्यास पोळें म्हणतात. एका पोळ्यांत पुष्कळ मधमाशा राहतात. मधमाशांत नर मादी असे भेद असतात. प्रत्येक पोळ्यास पोळ्यांतील मादी नेहमीं राणी असते त्या राणींत तो भेद नेमानें तीन जातीचे असतो. तो पोळ्याच्या मधोमध असतो, व पोळ्यास पाळण्या मधोमध ठेविलें असतो. ज्या घरामध्यें मधमाशा राहतात तें घर जोडून तीं मधीं मध-

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ळीं असतात, [illegible] पोटाकडे पांढरीं आणी पाठी-कडे काळीं अशीं असतात, त्यांस [illegible] म्हणतात. कोणी [illegible] [illegible] असते, त्यांस [illegible] म्हणतात. कोणी [illegible] पायांवर [illegible] असतात, त्यांस [illegible] म्हणतात. त्यांत [illegible] म्हणुन [illegible] [illegible] [illegible] त्याची [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] असते, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] असतो. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] म्हणुन [illegible] असतें तें [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] म्हणतात. त्यांचा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] असतो. [illegible] [illegible] [illegible] असते. [illegible] [illegible] त्यास [illegible] [illegible]. पारवे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-

तात. त्यांचीं पोरें धरून कबुतरांत जरी ठेविलीं तरी तीं फार दिवस वांचत नाहींत; तीं कबुतरांची संगत सोडून पारव्यांची संगत धरितात. कबुतराचा नर आणि पारव्याची मादी, किंवा पारव्याचा नर आणि कबुतराची मादी, असा जोडा मेळून त्यास जीं पोरें होतात तीं कधीं कबुतराप्रमाणें होतात, कधीं पारव्याप्रमाणें होतात. पारवे स्वच्छंदानें बाहेर फिरून आपले दाणे मिळवितात.

धडा ४१.

ससा.

युरोप देशांत पाळीव सशांची जात चांगली असते. तेथें वर्षामागें नांवाजलेल्या पाळ्या करून त्यांवर फुल बांधून संबंधिल्या रीतीनें उत्पन्न करण्याचा परिपाठ आहे. आतां ईश्वराचे कृपेनें आपल्या पाळ्यांचे सगीं स्हेती

मीळताग. स्थेठी ठगडाच्या शेपडीन णमळी ण=
रंध्या णण्म शणताग, धळी त्यांपर ठगीठयाणठीं
त्याउ भतीच्या ठगडाच्या थेहेठया प्रेथेन्या थ=
णताग. त्या थेहेळोम्न धेनणीथ पठळताग. त्या
धेनणुनें स्थेठीपर पाधीषे तें उघपें.

स्थेठीपर घग णोरपीम्न पठळषे पर उगीथथें पु=
पडीन भजीन स्थेठ पुळ्ळं म्नरीत्ती म्नरी. स्थेठीच
रंग म्नळा शणतो. तीषपर धेनणुची रेष पांढ=
री दिसते. घ्याडिळें स्थेठीपर उगीथथें शक्षर प=
गेरे पत्रपयाण चंगथें पांधडतें.

स्थेठीउ ठगउ धळींडीन म्नढीताग. हे ठगउ
मग शण्डीन घळमठ शणताग. त्या ठगडाच्या
पोळंग धगर शणताग घ्याडिळें तो ठगउ म्नेदि=
म्न मीप म्नणीम्न पठळषे त्याउ णमळ्या णरहे
भग घेताग. मग त्या णमळ्या रंध्यानें णण्म म्न=
स्न चैम्नी स्थेठी मरीताग. स्थेठीच्या घळमठी=

जमीन ती समुद्राच्या किनारीत बहुधा लागते. ह्या खाणी युरोपखंडांतून आणि चीन देशांतील व्यापारी लोक येतात. [illegible] [illegible]ची खाणीच्या दगडांच्या पाणी सांपडल्या आहेत. त्या दगडांचा व्यापार प्रतिवर्षी हजारों रुपयांचा होतो.

दक्षिणकोंकणांत रत्नागिरी, सावंतवाडी, मालवण, गोमंतक ह्या प्रांतांत [illegible] म्हणून एक जातीचा दगड खाणींत सांपडतो. तो खाणीच्या दगडापेक्षां मऊ असतो, पण [illegible] होतो. पण इतका असतो कीं त्याच्या हत्यारांनीं [illegible] करतां येतात. ह्या दगडाच्या खाणी चांगल्या होत नाहींत, पण पात्रें चांगलीं होतात. ह्या दगडाच्या वाट्या, [illegible], पातेलें, तवे, [illegible], परात, [illegible], वगैरे पात्रें करितात.

ह्या लाकडाच्या पात्रांत [illegible] लाकडीं [illegible]-
[illegible] [illegible] घेतात. ह्या पात्रांत अन्न वाढीतात.
ह्यांत अन्न घेऊन जेवतात. हीं पात्रें उत्त-
म असून फार [illegible] व [illegible] [illegible].
हीं लाकडी पात्रें युक्तीनें [illegible] असतां
पुष्कळ वर्षें टिकतात. [illegible] लाक-
ड्या [illegible] [illegible] असतात. ह्या लाकडी भां-
ड्यांस [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] त्यांत [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], व [illegible] [illegible].

धडा ४२.

[illegible]

आर्या.

[illegible] [illegible] [illegible],

परी तरी [illegible] असें नवें [illegible]॥

[illegible] [illegible] [illegible],

[illegible] [illegible] क्षणांत तें [illegible]॥१॥

गेध्याच शोप्र वृथा,
न प्रराप्न पीत्त छर्प भयाडें ।।
पीत्ताची प्लथ प्रथा,
शाश्वत ठीप्रणें नठेञ प्लयाडें ।।२।।
घेछ क्षणीप्र गणाप्न,
छिश्वरभञमंत प्ल८ घ भप्न ।।
प्रळधणा पाय्ठिरनी ञन,
छधाया धर्मंछीत न प्नभप्न ।।३।।
छीत भञन छिश्वनाडें,
छनय्ठित घनाघी घीछती भत्र छीत ।।
धरी धरीणींमीं ऊःधे-
प्रघ मग त्यां प्लं धछणुं नठे शेछीत ।।४।।
स्पछीताछ छंऊींधछेशा,
छंगे भ त्याप्रेड मन पेळापें ।।
नीश चीत्त छन्यऊःधं,
पाऊेन तप्लळ घ प्रळपळापें ।।५।।

उघड्यास वस्त्र द्यावें,

क्षुधितांस[१०६] अन्न उदक तृषितांस[१०७] ।।

[illegible] द्यावा,

[illegible][१०८] [illegible] ।।६।।

दुःख कोणास न द्यावें,

[illegible] वचनें [illegible] न बोलावी ।।

बोलावी [illegible];

[illegible] न बोलावी ।।७।।

धडा ४३.

[illegible]

[illegible]

हातांत घेई तें ती शेवटास नेई. तीची मोठी हौस हरिकथेची होती; म्हणूनच स्वरूप ती जाणत असे; आणि सर्व लोकांविषयीं मनें पुढें पाहून ती वागत असे.

एके दिवशीं नवऱ्यानें घर सोडल्यावर ती गरीब म्हणून त्या शबरीणी म्हणे त्या घरीं गेली, आणि तीस म्हणाली, म्हणे, माझा नवरा नित्य म-स मारीतो; आज, माझी मन वनांत राहावे म्हणी: सर्व मला मार देण्यानें मी हलकेपणीस आलें आहें, आतां मी काय करूं? असे म्हणे, आतां तरी मंजीं उपाय सांगा.

असी तीची विनंती ऐकून, शबरीण म्हणाली, हेच, मी पाचव प्रसन्न पाहतें; मन जर पाचर राहिऊन तर मी सांगेन. शबरणीस हया म्हणले-च व तीच्या नवऱ्याच स्वरूप ओळीस होता. नं-तर तीनें चमनास सांगीतलें सां, पाणी भरून ठेव

अंडे धरा. मग चमनानें तें धराल्यावर श-
घरया शेभरणीनें, त्या घरालेस न छमुनं घेतां,
त्या पाउयांत छेस थेंबळभर मीठ घालवें, धरी
तें उसळांत घालऊन तीस धरुन ठीवें; धरी ती
तीस एहरा, हें थेषध धठे. उबड्न नपना ना-
गें भरेव तेव्हां उं घ्या थेषधाच्च ऊळरा घरून
घेठ, एहराचे तो उबस मरणार नहीं. धरी
त्याच नागरी भरेव. मग ती शेभरणीच मे-
ब ऊळसार भरून एहरा, उबमच्या पांगरया-
प्रमाणें मी मरीन, महीं जीवणार नहीं.

नंतर धठ घोपठ पहंत नपन्यानें तीस मरी-
वें महीं. त्यास नीख नाग एत छठे, पण
तो स्त्रीच्या दृष्टीठ पडून एहराचे तीनें थेषध
भरुन त्या पाउयाच्च ऊळरा वेऊन घणपें. छठे
धठ घोपठ गेव. मग थेषध उंपवें छठें पाऊन
ती पुन्ह शेभरणीमदे भरून एहरा, घही, मी

ल्लण मसं? थैषध ठंठ४. भें ठर्णत घनांत थैषध
छोतें तों ठर्णत मल्ल भर घळल्ल भछीं; थठाठी४
ठि४४छां थैषध द्याश तर घरें छेर्छे४.
शेभरीठा भे४ऽ, थतां ठि४ल्ल थैषध नल्ले. नाग
भठयाल्लरीतां मध्यां ठील्ल थैषध ४छठुन भें छीहें
तें ल्लेपळ नहीतें पाठाी छोतें,- त्याच्या ठिठानें
नपऱ्याच नाग गेल्ल भछीं.
स्त्री भे४ऽ. ठगे ठठा भें ठर्णत पाठाी मझ्या
घनांत छोतें तों ठर्णत नपऱ्यानें मल्ल मरीं४ भछीं.
शेभरीठा---तें ल्लं ठील्ल मळ४? भें ठर्णत ठि-
झ्या तोंडांत पाण्याच ठिळठा ठठे तोंठर्णत
ठि४झ्यानें भे४पत नठे. थठाी ठि४झें तोंड भेमळें
ठठ४ ल्यठाभे नपना भे४ल्ल ठठतां ल्लंघी म-
ब्यानें भेमपें, तठांमस्न ठछील्ल नाग ठठिन
नपना ठील्ल मरीत छेता. थश्पायछीन ठां ठ-
ठें मरीत भ, नपऱ्याल्ल नाग थल्ल ल्यठाभे मुल्ली

होईल येत, तेव्हांपासून होतात नाहीं. मग त्याचा ना-ग शांत होईल, आणि उष्ण मर घडणार नाहीं. गरीबीनें पाग, म्हणजे नपना उत्पन्न प्रीती करील.

धडा ४४.

डांस्या आणि माशा यांची गोष्ट.

लोक जेथें आहेत त्याच्या जागांत डांस्यांचें जीव पसरलें होतें, त्यांत पुष्कळ डांस्या नाहत होत्या, त्यांनीं पावसाळा गेल्यावर आठ महीने पर्यंत कार्य निघाल्यापासून आपल्याच्या संग्रहकरितां बाहेर सोडावें, तें कार्य असलें तों पर्यंत होत करीत जाणें.

त्याच पसरलावर जीव कोळ्यांची वस्ती असती, तेथें उजळल्यांत कार्य होईल म्हणून पुष्कळ माशा येत जात, त्या आल्या लह-णे लहान पोळ जीव कसनर जात, लहान पोळ

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

फुटून, मोठा धडदिशी आवाज पडला. त्या वेळेशीं तो मुलगा बिछान्यावर [illegible] [illegible] होता, तो तेव्हां पाहतो तों [illegible] [illegible] दृष्टीस पडले नाहीं. पण [illegible] [illegible] [illegible] पुष्कळ पड- ल्या होत्या त्या त्याचे दृष्टीस पडल्या. त्यांवरून पाहून मुलगा आपण म्हणतो, आई, [illegible] [illegible] [illegible] गेल्या? [illegible] [illegible] दिसत नाहीं. त्या आपल्या मनांत असतील काय? आई म्हणाली, होय बाळ, त्या आपल्या मनांत असतील. मु- लगा म्हणाला, त्या [illegible] [illegible] आपल्या मनां- त [illegible] [illegible] [illegible] तर [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. आई म्हणाली, होय बाळ, त्या आपल्या मनांत [illegible] [illegible] आहेत, आणी [illegible] [illegible] पर्यंत पुढें [illegible] [illegible] [illegible] त्यांजपाशीं आहे. बाळ, पुर्वीं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], आणी आतां [illegible]

उिंग्या शाघठया झठें प्रशावरून पठ४ं घरें? उि-
४गा ग्हणाम, पापणाळ्यांत झन्न मीळणार नाहीं
झठें ठमजुन योग्यकाळीं श्रम करून त्यांनी झ-
न्नाच ठंग्रह केम, ग्हणुन त्या थतां रहा४घेनें थ-
ळझ्या घनांत घठझ्या थघेत. थणी मशा थळशी
ग्हणुन पाल्हाळ्यांत त्यांनी घरहार म४ें नाहीं थ-
णी झन्नाच ही ठंग्रह केम नाहीं; घ्या उिळें
त्या थतां मरणा पापझ्या. घ्यापसून मम तठें
पठ४. ग्हण ग्हणाम, उिम, घ्यापसून ठघ मी
थळशाम मठें ठाः दे थणी मष्टाळुम मठें रहाडे
थघेतें. उि४गा ग्हणाम, मम, मी थवपारहा४-
न थळठ मरणार नाहीं. मन मणीन थठ४ं काम
मरीत भ्रहेन. ग्हठ म्ह४म, घरें उिम, थव शी
घहा४हठी उिम झालुं थघे ही उिझ्या कामठ ठः
डे४ःठर्व ४घन मेठ्यांनी उिंग्यां णरहें काम मरी-
त ठणपें. मशांणरहें थेलुं नये. पुढें ठणारी

छउउण ढिर मरउयक्षपोषर्थी धर्छों शे शजताग ते ढिंग्यांप्रमणें शघणे घेग. धणी शे शजत मर्छीग ते मशांप्रमणें ढिर्छे घेग.

छडा ४९.

धेठें म्रेथणें.

धेठें म्रेथणें हें धजण्या जमभपर धछे. छमुम गोष्ट छशा प्रल्लरची धछे छठें धजणाज जमशें छप्ढिन शर धजण नशी मर्छी पछणतों, मींप छमुम गोष्ट छशा प्रल्लरची मर्छी छठें धजणाज जमशें छप्ढिन शर धजण नी नशी धछे पछणतों नर धजण धेठें म्रेथनों छठें छतें.

धजण धजण्या जमभच्या जिथठें म्रेथलें छजतां मराचीत् म्रेथउयाप्रमणें शरी ढिजच्याच्या छनुभपज धशे, तरी धजण धेठें म्रेथउयाच्या घेषांत पडलें, घ्यांत उंशज मर्छी. धणी शर धजण जमभप्रमणें म्रेथलें, धणी नो जमश जी=

प्रन तरी घेठें घ्रे४ठयाच्च घेष्र धळणामडे थेत

म्रघीं. च्यापीषठीं गिहाघरणामरीतां छेप्र गोष्ट

जंगतों.

छेप्ल शेतमरी पाठम्नऊ हेन मुश्गे घेते, छेप्ल-

ऊें म्रंप मघऊा प छेप्लऊें म्रंप ऊऊ. छेप्र गोप-

शीं त्यांच्च घळ त्यांच ण्णाम, ऊ्रनंम्रे, ऊाम्रची

ऊिशी ऊुणु तर पऊग्यांत गपताची गंघ थेठे तीश-

पर ठेळापयाण ऊश्गी म; घळ छंम्रळा घे, तधें

गेश्यांपर पऊग्याऊें ष्मठम्र म्रप्ठिन घया, म्रघीं

तर थंत शींगसं म्रपळें थेठे तें घ्रठेज भघेश. घें

घ्रपाऊें घ्रेश्ठों छेठमन ऊ्रनंण ष्मर थनंघ झ्रम.

मग घ्रपाची पूपनगी घेतांच ते ऊश्गे म्रठ्या घे-

ऊेनें धांपतऊ पऊग्यांत गेश. गंगीपर भठिन घे-

ळठयाची त्यांच घेतमी घाघे झ्रलु घेती मीं थंत

गेश्यापर ष्मठम्र घंघ मरठयाऊें त्यांच म्रन नाघीषें

म्रघीं. गंगीपर पुष्मळ पेळ थेळश्यानंतर ते घ्रुं

थहे, थणी पाहनात तों व्याळास मोमळें थहे. शीं-
गसं ल्लेंं थहे म्हणुन पाणें लागहे तों तेंही ल्लेंं
हीजहें महीं. ध्याणिळें ढिसंज मेगी धास्ती प-
ड्ड्. थणी थतां मळें मनापें, थेशा पीव्हनांत
ते पडहे. तेंव्हां मघडा म्हणाल, थतां थपणा
व्याळास घह मसन मगें. थपणा घमपाशी ल्ल-
हींउ थेहनें महीं तर, डिजन्या ल्लणीं व्याळास
जिवेंड वगोह्याणिळें शीगसं घहेर गहे, थेडें
त्याल पळेहे. हें थेंडिमन णडा म्हणाल, छी छी,
थेडें थपणा घेंळें धेल्डिं नणे; ढेरें थेजहे तेंउ घे-
ल्लपें, मग ल्लंहीं पळोनें मघडा वनांत गेल. तेंव्हां
घपानें त्याल पीव्हगेहें, ल्लणरे मघड्या, शीगसं
घहेर गहें महींम? मघडा थेहल, महीं महीं,
शीगसं ल्लंहीं घहेर गहें महीं. त्याव्ह्या मणिन
हपमरड णडा थल, त्याल घम म्हणाल, ल्लण=
रे णघ्या, गंभीपर घरीउ मेश मरीन थेजहे;

पण शींगरूं तर बाहेर गेलें नाहीं असें हें आपलें बोलणें ऐकून मला खरें वाटूं लागलें. तो म्हणाला, बरें, यांजपासून एक गोष्ट झाली. आंत गेल्यावर प्रथम दार लावण्याची आठवण यांस राहिली नाहीं; म्हणून शींगरूं बाहेर गेलें. हें ऐकून पाटील [illegible] वाड्यांत गेला, आणि पाहूं लागला तों शींगरूं [illegible] पाय पोटाशीं घेऊन बसलें आहे. आतां ह्या दोघां [illegible] [illegible] व [illegible], ह्याच [illegible] असें लागल्या- [illegible] मी शींगरूं बाहेर गेलें [illegible] [illegible] बाहेर गेलें नाहीं, [illegible]. शींगरूं जरी बाहेर गेलें नव्हतें तरी आपल्या [illegible] ह्याच दोष आला. आणि शींगरूं बाहेर गेलें [illegible] पडल्यापासून तें बाहेर गेलें [illegible]. जरीं शींगरूं बाहेर गेलें नव्हतें, तरी तो आपल्या-

छमममममओं मेषम, मोठुन धैठें मेषठयाच हे- ष त्यामडे धम मगीं. मघठी धैठें मेषम छछें मनुम मपानें त्याडें पारछत्य मर्षं; धणी छठी ठैरें मेषम छछें मनुम त्याछ शामछमी गीजु.

छडा ४६.

घोतरमेडा.

घ्या हींठस्थान देशांत आठिआ पगैरे घठेत मेम घोतरें नेछतात. हेन घोतरें छेमल तन्हेची छारघ्या मंघी संगीची छेमलछ छेम मठिन पी- ठीं छछतां त्यांछ घोतरमेडा मोठातात. घठे- त मरुन मेम घोतनांच मेडाडे पीमत येतात.

मीती छेम घोतरमेडे छछे छछतात, मीती छे- म मलंडे छछतात. म्यांम मलं छर्षत छेमणार- दैं पठीताड छछेंत त घोतरमेडे छछे हेत; धणी म्यांम मलंमपळ ठेशीम मांप ममघठीष घाजुतात त घोतरमेडे मलंड हेत. म्यांम पाळण्या ठेशा-

[illegible] कांठ वापरतो त्यांस सुतीकांठी धोतरजोडा मि-
ळतात. ज्यांचे कांठ रंगीत रेशमाचे वापरतात
त्यांस रेशीमकांठी धोतरजोडे मिळतात. कांठास
रेशीम तांबडें, पिंवळें, निळें हिरवें [illegible].
ज्याच्या कांठास [illegible] [illegible] त्यांस जरीकांठी
धोतरजोडा मिळतात. जरीकांठी धोतरें [illegible]
नेसतात. मध्यम प्रतीचे लोक [illegible] श्रीमंत लोक
[illegible] [illegible] रेशीमकांठी धोतरें नेसतात. गरीब
लोक [illegible] धोतरें नेसतात.

रेशमी कांठांचे पुष्कळ प्रकार आहेत. [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
रेशमी कांठ वापरतात. [illegible] कांठी, [illegible],
[illegible]कांठी, [illegible]कांठी, [illegible]कांठी, [illegible]-
कांठी, [illegible]कांठी, गंगाजमना, [illegible]कांठी,
[illegible] कांठापासून धोतरांची नांवें [illegible]. [illegible]
रेशमीकांठ [illegible] वापरतो तशी धोतरजोड्यास

मींमत अधीम पडते. उठे घोतरभोडे म्नम थपा-
णच्या योग्यतेप्रमाणें प शक्तीप्रमाणें पीमत घेणेन
नेछतात.

घोतरभेड्याची मींमत पडितापर प लंबपर उ-
छते. जसें जसें पडित घरीम प लंठ मोठे तशी तशी
मींमत अधीम उछते. लहान घोतरभेड्याची
मींमत तेन रुपयांपासून पाठ दहा रुपयांपर्यं-
त उछते. तैशीमलंठी घोतरभेड्याची मींमत
पडसमें चार रुपयांपासून पन्नास रुपयांपर्यंत
उछते. थाणी जरीलंठी घोतरभेड्याची मींमत तर
शंभर रुपये देखील पडते.

घोतनाच्या मंधी संगीचें लक्षाराण प्रमाण पा-
ठीं पाणाचें दहा हात मंधी थाली पाहिजे हात
संगी हें थाल; पुढें पीणाणारे लनागीर थपच्या
नण्याणठीं मींप गीराठलच्या णेठणठीं मंधींत
प संगींत मंधीं कमी प्रीतात. घोतरभोडे पुष्कळ

कोष्टी म्हणतात, त्यांत नागपुरी व महेश्वरी धोतरजोडे प्रसिद्ध आहेत. बऱ्हाणपुरी धोतरजोडे पैठणचे व अहमदाबादचे सणंगीर लोक करितात.

कांही रंगारी लोक कापड रंगवितात ते पुरुषांचे नेसावयाचीं वस्त्रें करितात त्यांस पंचे म्हणतात. जर धंदे लोक रंगीत लोकर पोषाक करितात तर त्या वर्णाचे मोठे उपले म्हणतात. ते धंदे श्रीमंत व गरीब लोकांस नेसावयास उपयोगी पडतात. श्रीमंतांची रंगीत धोतरजोडे करितात त्यांस पटकाची धोतरजोडे म्हणतात. पटकाची जोडे रेशीमसूतानीं करितात.

धडा ४७.

गरीब उद्योगी धंदेवाले पुरुष.

लोक आपले घरचीं काम गरीब उद्योगानें करण्या लोक गांवीं रांहीं व्यापारीतां धंद्या श्रीमंत पालवीस होतें. तो गांव लहान लांब

घेता, म्हणुन चरतां चरतां तो लांडगा समजला,
धणी त्याला भुस लागू. पण घेण्याचे पदार्थ
पोसत असल्याप्याने त्याजपाळ काही नव्हतें. शे-
वट शेत घेता. मग एकेपर त्यानें त्या शेता-
चें लांडी येउन घेतलें, पण त्याचें पोट भरलें न-
हीं. यतां लाट सनापें उठें मनांत म्हणुन तो
पुढें चरता झाला. लांडीण पुढें गेला तों एके-
घर गाडीत घेउन एक गृहस्थ चालला होता;
त्याच्या घनोघर चार लोक ही पुष्कळ येहत,
उठें त्यानें पाहिलें. गाडीकडे पाहत पाहत तो
मनांत म्हणतो, अहाहा! माझ्यापाळ अशी गाडी
असती तर मला येथें एकटें झालें असतें. इ-
तक्यांत तो गाडीवाला गृहस्थ त्या लांडग्याचें दीनपणें
तोंड पाहून त्याच्या मनांतील गोष्ट समजला. ध-
णी त्याला पुसूं लागला, अरे, माझ्या अवस्थे-
ची धणी उंटाच्या अवस्थेची बहुत सरशी नाहीं?

[illegible]

अधीन आहेत. उलट्यानें हातीं असून चलणें अशी नवीन अवस्था असल्यान नीट मोकळें हवेंत मेवा मिळाला तरी गोड नाहीं. आपलें शरीर नीट असल्यान वेळेवर भाकर जरी मिळाली तरी ती मेव्यापेक्षां गोड आहे. मग तो गृहस्थ व-णान, बलवान, हट हट, सगळ्या शरीरें नि-रोग अवस्था होणें नाहीं प्राप्त न होणें. तें ऐकून बऱ्याच पुढें चालता झाला.

धडा ४८.

पाणपोई.

एके दिवशीं गोविंद आणि राम शहरांत फि-रत असतां एके ठिकाणीं पुष्कळ बायका, मु-लींसह, मोटें, व गुरें ढोरें हीं एका मळ्याच्या नळकांड्याचें जवळ आहेत, तेथें जवळच एक गार पाण्याचा नळ होता, त्याणें एक मनुष्य पाणी भरून नळकांड्यांत घालीत आहे, आणि ते

गरीब लोक थकल्या भागल्या वेळीं येऊन त्या नळकांड्यांतून पाणी पीत बसतात, असें ह्या लोकांच्या दृष्टीस पडतें.

गो०---काय, हे लोक भिकाऱ्यांप्रमाणें रस्त्यावर नळकांड्याच्या तोंडीतून पाणी पीत बसतात? त्यांस घरदार कांहीं नाहीं काय?

ना०---बरं, हे गरीब बिचारे सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत कबाडकष्ट करून पोट भरितात; त्यांच्या डोक्यांवर मोठीं ओझीं घेऊन, ऊन दोनप्रहरीं उन्हांत तळतळत चालल्यानें त्यांच्या अंगांतून घामाच्या धारा चालल्या असतात, व तहान लागून घसा अगदीं कोरडा पडतो. अशा परिस्थितींत त्यांस कष्ट फारच लागतात; तर अशा प्रसंगीं त्यांस पाणी कोठें मिळतें? असे गरीब बिचारे येऊन धापा टाकीत बसू, म्हणून त्यांस पाणी प्यावयास मिळावें व त्यांस

प्रसन्न त्यांच्या जीवन उदारी यापी, म्हणुन म्रेणी घयालु नेम छशा पाण्याच्या भगा घंधुन बेपीतात; त्यांच पाणपोई छठें म्हणतात. घघ, त्या घुमडच्या पोईपर पुष्कळ धंझेपडे छया-शांगरचे घटघटं पाणी घीत धघेत तो! तो घघ, मेळीपन्न पाणी घीणिन उरशा मरीत घटन्न धघे. छठें पठेंत पाणी घ्याह्यानें घ्यांच उशारी छेणिन हे म्रम मरण्याच पुन्ह घघीच्या प्रम्रणों ताणें घेतात. पाणी घीणिन चंणीष्ट घेण्झिन हे घ्या पोयांच्या घन्याउें मह्याण चीतीतात. घ्या पोयांच्या जिघाघरणापसन थघणांच श्रेम मेठी गोष्ट मळते, ती छशी मीं, घघच्या घउंझन जीतमें म्रम्रउें घरें घेईष तीतमें थघण प्रीत भपें; मग तें थघच्या दृष्टीनें सुक्षम पठेवें तरी तें म्रज्यापीषणों श्रनम्मन प्रसं नठे; म्रगण, घ्या जगांत छशा म्रठीशः गोष्टी धघेत मीं, भ्या उेम्रच्या दृष्टीन

आपणांस सुलभ करतात त्याच गोष्टी डोळ्यांच्या
दृष्टीस अत्यंत मनोहरशा दिसतात. ह्याचें उ-
त्तम उदाहरण हें पोईचेंच पुढें येतें. ह्या पो-
ईवर पाणी पिणाऱ्या लोकांपैकीं ऊन असतेंच
काय करावें होतें तें ऊन कळत नाहीं काय? ह्या
पोईवर पाणी पिणें उष्ण जरी कठिण करतें, त-
री त्या गरीब लोकांस फार चांगलें करतें; व त्यां-
स कठिण करून पिण्यामध्यें नाहीं. कारण, ते
अशा ठिकाणीं पाणी न पितील तर त्यांस पाणी
कोठें प्यायास मिळणार? अशा गोष्टींमध्यें
स्वार्थ होतो आणि परमार्थही होतो; म्हणजे लोकां-
वर उपकार केल्यानें आपल्या चित्तास मोठें सम-
धान करतें, व लोकांस सुख होतें. तर अशा
उत्तम गोष्टी करण्याकडे मन लागावें म्हणून आ-
पण नेहमीं परमेश्वराची प्रार्थना करीत असावें.

धडा ४९.

[illegible]

[illegible] देशांत [illegible] समय [illegible] [illegible] [illegible] प-
[illegible], त्यांत [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], त्यानें
[illegible] [illegible] प्रयोजन [illegible] [illegible]. त्याप्र-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; नंतर, [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], तरी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible]. तथापि [illegible] [illegible] प्रयोजन [illegible]-
[illegible] त्याच [illegible] उत्तम प्रतीचें [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] गरीब [illegible] [illegible] [illegible]. त्याच
[illegible] त्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

मग [illegible] त्या [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मं-
[illegible] समक्ष त्या [illegible] त्याच [illegible]

मीं, घ्या मशाउें मे४ ऊीम प्ठे४ तें गंग, ७ह=
ऊभे तें ऊीम मगे४ेउ मोळे४. छीपनानें ७ित्तर
मे४ें मीं, मझ्या ७िघड्या पाठीपर शंमर ७मठमे
घेंउ मझ्या मशाउें मे४ थघे. घ्यांत चघठे४=
म्नच शेमघी ७गर मी प्रमी घेणार मघीं.

तो ७रघर थणी ते मेचनीभ थ४४ नेम घ्यां=
७ तें मठें नप४ ७ठ४; त्यांनीं त्याची ७म्नर ७=
मञ्जन प्रे, ७ण तो शेमैम, प थ७म घेम्न गेठे४=
म. शेपठीं ७रघानानें घंपठे४न ७ठ४, घरें म्नं=
घेठेम? घ मञ्जुष्य मेळ त्घेपघेम घीभतो;
थ७७ तर मशाची गरज, त्यापंजीन थमच्च
थेळंघ थघे; तर ७मठमे घळुघळु मसन मे४ थ=
मच्या ७मक्ष घ्याभ भसन घ्या.

७न्नाभ ७मठमे थेत्यापर छीपर थेरडुन ७णाम,
घं, घत थत्नेपा! घत थत्नेपा! घ्या म्नमंत मझ्र
म्नणी पंठेमरी थघे, थणी त्याच्च पंन्न त्याम मी=

ळाप घें पश्पी थघे. छरहार थङ्कर्थ प्रस्न ए-
ङाम, ल्लण! च्या पृथ्पीपर छठे हेन पडे धीज
थघेत ल्लण! ङश्रझ्या पठेप्रञ्याडें भ्रप ल्लण तें
षंग, एणाश थाघी त्याम मगशेंड घ्रमपणों पाठ-
ण्ठां. छीपनानें ळित्तर प्रश, त्याञ्या शोधाछ
ङार भपयाछ नश्गे. तो ङामञ्या घेपठिश्परड
ङशाव्रम षंछडेश; तो ङश्मञ्च घेपठिश्पमड थ-
घे. भ्रझ्या भशाञ्जो श्री प्रांमत मम्न मोळश तो-
डें छर्थ मी ङश्म घेईन, छठें पडन मश्पाढ्ङन
येताें तेव्हां त्यानें मम्न थंत ठेठें घीशें.

छरहद्र्घ्रशम, छठें थघे ल्लण! भ्रजे त्याम श-
पम्र पर येगेन याः त्याञ्या घ्रुप्रभणों छर्थें भेश
ततोतत त्याम मोळाश पाघीजे. मग घें घ्रुत्य झ्ल-
श्यापर छजहानें घेपठिश्पमल्याछ घरतरण प्रशें,
थणी छीपनाछ भेठें घक्षीछ घीशें.

धडा ९०.

[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] करतात, व त्यांवर क-
[illegible] प्रीती करते; व [illegible] [illegible] [illegible] कर-
तात, व त्यांवर [illegible] प्रीती करते, हें [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] प्रीती करूं तर [illegible] [illegible]
[illegible] नाहीं. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रीती [illegible]
व [illegible] [illegible] प्रीती [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. हें [illegible] नाहीं तर [illegible]
[illegible] नाहीं.

[illegible] हें [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
प्रीती [illegible] तर [illegible] [illegible] प्रीती [illegible].
[illegible] प्रीती [illegible] हें [illegible] [illegible] [illegible]
नाहीं, तर [illegible] प्रीती [illegible] [illegible]-

घी धपडणार मघीं. प्रीतीपायउ४न प्रीती णे(उन्न
धते. घ्यापसन ञ्ऊें णेह्छ घतें मी धपाणा ऊर्पघं
णेह्घऊवृत्ती ञ्जणपें, प ऊिऊन्यापर णाधपार मज-
ऊयाची घ्ऊिश्छी घळगापी, हें धपश्यम धघे.
घ्यापंचऊ४न यऊि४हे पघपयाऊें मघीं.

धपणापर धप४ णेघती प्रीती मरीत मघींत, ञ्ज-
ऊें ञ्जऊें४, तर घ्याच्च हेष धपणामडेऊच धघे
घ्यांत ऊंशाऊ मघीं. धपणा यांजपर प्रीती मेउ
ञ्जऊतां, प धपणा यांशीं भ४पणानें पगमें ञ्ज-
ऊतां, धपणापर प्रीती मह्यापंचऊ४न यांच्यानें
नाहपणार मघीं.

ऊिऊन्यांची धपणापर प्रीती मघीं ञ्जऊें ञ्जऊ-
४ें, तर यांनीं प्रीती धपणापर मनापी ञ्जशी यो-
ग्यताच धप४या धंगीं मघीं हेंच प्रमाण.

धपणा ईमानें पगमें, तर धप४या णेघत्यांऊ
पईठ पठे४ ञ्जऊें मरणें मघीं मघीं मग पडे४ हें

[illegible]; तरी आपल्या अंगीं ममता आहे, व आपण स्वतः [illegible] नसत नाहीं; आणि आपण [illegible] [illegible] आपल्या [illegible] सुख होण्यास [illegible] आहे, असें असेल, तर आपणास मित्र ना-हींत असें कधीं होणार नाहीं.

लोकांवर ममता करण्याची व उपकार कर-ण्याची [illegible] आपण जशी जशी [illegible], तसें तसें आपणास सुख मिळेल, हें लक्षांत पुरते-पणीं समजत नाहीं. [illegible] आ-पण उपकार [illegible] आपण [illegible], तर आपणास मित्र पुष्कळ मिळतील.

[illegible] मौज रस्त्यांत होत [illegible] ती पा-हण्यास [illegible]. त्यांत आपण [illegible] [illegible] वेळ मौज पाहिली, इतक्यांत आपण [illegible] आहे, त्यांसही मौज पाहण्याची इच्छा आहे, पण मजा मिळत नाहीं. अशा प-

ळेल जर त्यास धरणें हाच असेल उद्देश की; मी मैत्र सलगी केली पाहिजे, अतां हें जे, धणी माझ्या अंगावर उडी मारून मैत्र करू; तर, घ्यानें मजवर विश्वास ठेवील, असें त्याच्या मनांत येणार नाहीं काय? धणी जरी त्यानें त्या वेळेस विश्वास ठेविला नाहीं, तरी त्याच्या अंगीं मैत्रीची योग्यता असून तर अंशी असु असतां तो विश्वास ठेवण्यापर्यंत जाणार नाहीं. जनांस, दुसऱ्यांस ठकविण्याचा उपाय करणारे मी, धरणें उपजल्यास दुसऱ्यांस फसविण्याच्या उद्योगांत असें असतें.

कथा ९१.

नीतीवर प्रीती.

आर्या.

प्रथयानें देशांतें,
अविश्वासमैत्री असोत संकेतें ॥

शास्त्रग्रंथ पीनेमैनें,[११२]

मत्रुभ चउीर्थ थेताथे ण्मर ॥१॥

घींड्या.

श्रेप्ण मेल्लतें[११३] नम्रपणें ठेपां॥

उीर्वळांपेंगें[११४] थघरें प्रेम ठेपां॥

भरी ल्लेगी उीभम क्रोध घेपां[११५]॥

भ्पुन तथें लं शांती[११६] थघनोपी[११७] ॥२॥

घयाळु घे छपेघ छपेल्लगं[११८]॥

नल्ले घेतें छंपत्तीगर्पनाशी[११९]॥

भरी उढमणी थोगम्या पघांणें[१२०]॥

नल्ले उीठेपठें घेक्ठेम उीं भम्मंशी ॥३॥

थर्या.

नीत्तीक्षेम[१२१] छणपी,

भेप्ढं थते घनाठ छंपत्ती॥

छेर्थ घनापें थ्रु,

घेपनें थपणा भरी पोपत्ती[१२२]॥४॥

श्लोक.

तंपेहें[१२३] घडे थ्रुयापरी ।।
जेणरे श्रम घेती त्या घरीं ।।
गेयुयोठें[१२४] ती सेष्टें[१२५] घेतांनी ।।
घंघुणेणरे भती जेडुनी ।।५।।

रक्षीतो श्रम क्लेश भेतांनी ।।
रडांदे नवे प्रथीं नाजया मनीं ।।
वृर्णे[१२६] तोष्ठो[१२७] ही वृक्षें[१२८] जेशीती ।।
नादेश्ती स्पष्टें थ्रश्रीतों[१२९] प्रती ।।६।।

स्नेर्णे[१३०] जरा प्रीतीच झना ।।
पघता छुजे हें मनीं छना ।।
प्रीतीपापठीनो प्रीती पळती ।।
सेष्टें[१२५] घळोमें ठाःदे पापती ।।७।।

घडा ९२.

घेज.

घेज घ घ्या जगांत प्मर तोषयोगी थघे.

जर ढेण घ्या जगांत उत्कळीच नणता, तर धण-
आंण पाहीजे तो जीन्नण मीळायाण प्रणीण ण-
डतो. णघ, छेम शेतमरी धघे, त्यापाशीं धान्य
पुष्मळ धघे, णण त्याम पांघनायाम पाणेडिश
म्हणीं, ती त्याम मशी मीळाणी? ती मीळणया-
णठीं त्याम णळ्याम्रडे गेलें पाहींजे, धणी पा-
णेडिशच्या मींमती छेतमें धान्य चेणीन त्यामडुन
ती घेतु पाहीजे.

घरें, म्हणजीत् त्या णळ्याजपळ धान्य छेण-
ल्याणॅळें धान्याची त्याम गरज म्हणीं, तर म्या
जीनणची त्याम गरज छेणेश तो जीन्नण म्यापा-
शीं छेणेश त्याजपळ गेलें पाहीजे, धणी त्याम
धान्य चेणीन तो जीन्नण णळ्याम धणुन घीम
पाहीजे, मग पाणेडिश मीळणार. म्हणजीत उण-
ल्यामही त्या पेळेण धान्याची गरज नणु, धण-
णी उणच्या छेघद्या जीनणची गरज छेणु,

तर तो शीक्षक ज्यापाशीं शिकेल त्याजकडे गेलें पा-
हीजे, आणी त्यास आज्ञा देईल तो शीक्षक त्या-
पासून शिकून त्यास ज्ञान पाहीजे. ह्याप्रमाणें
ह्या कामास केवळ प्रीती असें पडेल? अवश्य
पडेल ह्यांत संशय नाहीं.

जेथें पोलीस जीस हेच असें म्हटलें म्हणावें
त्याचें काम होईल, आणी जेथें पोलीस शंभर
असें म्हटलें तरी काम होणार नाहीं. पण हें
होतांस कशानें होईल? कारण ज्याची गरज आहे त्या-
चें काहीं कारण मध्यें नाहीं म्हणून. तें कारण
जाणेल म्हणावें काहीं मनांत नाहीं. आतां केवळ
हें कारण आहे, म्हणून केवळ जाणस म्हणावें आ-
पले परती कांगोताल कष्ट श्रम पडतात, आणी
पाहीजे तो शीक्षक केवळ न पडतां मीळतो.

पण, ज्यापाशीं पोसणती कापड पुष्कळ आहे
त्यास डोमीन घासयास पागोटें पाहीजे, मीप

घयाम धान्य पाहीजे, तर तो धळेड जपळतें
लळउ पोउमन त्याच्च ळेण मसन, तें पोमत वे=
तो. त्याम घ्यांत लंहीं मठीउ ळडत म्रही.
घ्यापसन ळेण में ळर्थत च्मठ्ड नदहता तें ळर्थत
मनुष्याम पाहीजे तो जोनठ मोळपयाम मोती
ठेठळठ ळडत जठेड, हें ठिघड धहे.

ळउ हैश्वरानें धळउांठ ळेण हीम तर धळउ
ठिन्मत्त हेठिं नठे. धळड्या हउेमन हेईड ती=
तमें मेलंतें मभ्याउाउ मनापें. जर ओधेत गरीब
मनुष्य धहे, त्याम लंहीं ओधेत जोनठ पाही=
जे, धउी तो तर हेउयाणठीं धळउापाशीं म्रहीं,
तर ओठड्या मठंगीं ळेण मोती ठिळयोगीं ळडेड
हरें? जर धळउ त्या जोन्नण हहड त्याम ळेण
हीम, तर तो त्यानें तो जोनठ घेईड; मग धळउ
त्याम तो जोनठ हीमठें हेईड. मे चंगम मनुष्य
धहे तो ओठें मेड्या शीपठ मही नाहउार म्रहीं.

धणी अशा व्ययामुळें उत्पन्न होतात. तारुण मी पैशाचे योगानें [illegible] [illegible] अडचण आली तरी ती दूर होते.

धडा ९३.

[illegible]

पैसा नसता तर [illegible] पाहीजे तें मीळवायाच खटपट पुष्कळ पडती, [illegible] मगें सांगीतलें [illegible], पण [illegible] पाहीजे तें [illegible] [illegible] [illegible] तशी खटपट पडणार नाहीं, अशी [illegible] [illegible] [illegible] करील. पण [illegible] [illegible] तरी खटपट कमी पडणार नाहीं. [illegible] [illegible] खटपट [illegible] तरी [illegible] मनुष्याच [illegible] [illegible] करीतां येणार नाहींत.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], मीं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तर तें [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? तें

[illegible] मतीनें करीत नाहींत? तर तो म्हणेल कीं, जर मी इंग्लिस्तानाचें काम करूं लागलें, तर माझे जवळ [illegible], [illegible], वगैरे सर्व हत्यारें असूं पाहिजेत, तीं कोठें आहेत? बरें, हीं जर मीच मतीनें करूं लागलें, तर [illegible], [illegible], वगैरे [illegible] सर्व जवळ पाहिजेत, तीं कोठें आहेत? बरें, हीं जर मीच करूं लागलें, तर मजपाशीच [illegible] पडेल; आणि इतकें करूं तरी इंग्लिस्तानाप्रमाणें चांगलें काम करितां येणार नाहीं; म्हणून धान्य [illegible] करून तें पाठवून त्याच्या देशानें इंग्लिस्तानापासून काम करून घ्यावें हेंच बरें पडतें.

बरें, इंग्लिस्तानानें जर शेतकीचें काम करण्याचा आरंभिलें, तर त्यामधीं मोठेंच कठीण पडणार; आणि इतकें करूनही काम चांगलें होणार नाहीं. ज्यावरून सर्वांनीं आपआपला धंदा करून त्या धंद्याचें

फळ लागल्यास येईल त्याचें झाडाचें फळ
अवश्य द्यावें, आणि चांगलें असलें पाहिजे,
असें स्पष्ट दिसतें. ह्यास्तव पोलीसच, मोठे
अमलदार, असें म्हणतात.

चाकरी लोकांचे कांहीं भेद असतात त्यांमध्यें एक
पोलीसच एक नाहीं, म्हणून तेथील लोक कोठें
[illegible] [illegible] हें असतां [illegible] नाहीं. जे तो
[illegible] [illegible] असें करितो. [illegible] घर
पाहिजे तर तो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] क-
रितो. त्यास [illegible] [illegible] पाहिजे, तर [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पांघरतो.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पाहिजे, तर
तो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ती करितो.
ह्याप्रमाणें जें जें त्याच्या हातानें [illegible] [illegible] [illegible]
तें तें [illegible] [illegible] [illegible] त्यावर [illegible] करितो. तर
अशा लोकांची दशा [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-

वस्था ज्या देशीं असेल, तसें अदलाबदल प्रणाल्या सर्व सफर मनुष्यांस नीट चांगल्या रीतीनें होईल असें जरी असेल, तरी असल्या अडाणी सफर लोकांस सुख मिळणें कठिण.

धडा ८४.

व्यापार.

जसें जी अदलाबदल सांगीतली ती एकाच देशांत. तशीच अदलाबदल एका देशांतून दुसऱ्या देशाशीं होते, त्या अदलाबदलीस व्यापार असें म्हणतात. सर्व देशांत सर्व जिन्नस उत्पन्न होतात असें नाहीं, पण व्यापाराचे योगानें सर्व देशांत सर्व देशाचे जिन्नस मिळतात.

पण, कापूस आपल्या हिंदुस्थानांत उत्पन्न होतो, पण आपणापाशीं चांगलीं यंत्रें नाहींत, व आपणापाशीं तादृश कला कौशल्यही नाहीं, म्हणून ते लोक नेऊन त्याचीं उत्तम प्रकारचीं वस्त्रें

पाणयाचें काम अधिक होतें चांगलें होत नाहीं. म्हणुन उष्ण देश जेथ तो कापुस पीकतोत ते-न त्यांजकडे ते उत्तम प्रकारचें कापड ह्या दे-शांत आणीतात.

ह्या प्रमाणें आपल्या देशांतून सोना, नीळ, वगैरे पुष्कळ जीन्नस पीकतात असतात, आणी त्यांजकडे इकडे तऱ्हे तऱ्हेचे पुष्कळ जीन्नस ये-तात. जशींच छत्र, सुरी कातडें, वगैरे इ-कडे चीन देशांतून येतात, आणी इकडुन अफु वगैरे जीन्नस तीकडे असतात. ह्याप्रमाणें इतर दे-शांत जे जीन्नस नाहीं ते त्यांच्या लोकांस आपल्या देशांतून मीळतो, आणी आपल्या देशांत जे जी-न्नस नाहीं ते आपणांस इतर देशांतून मीळतो, असें दोघांचेंही काम होतें.

अतां एक देशांतून दुसऱ्या देशांत माल ने-ण्याच मध्यें व्यापार जाहाज म्हणजे व [illegible]

थघे, श्ळें प्रघन्नीत पठेश, धण प्यापाराळ ळउ्घ
ष्मर ळिधयोगीं धडतो. थणी घेन घेश ष्मर उीर
श्ळेश तरी मेमेन्च्या ळाघमनें छगगीं शपळन्त थ-
घेत श्ळें घोतें. धघ, शर घें थधेशें घींउस्थान
थणी घेग्रभंडी पीमणत घ्यांच्या मध्यें शमीनन्त-
श्ळती, तर ळेळम मपुळ तळें नेळयाळ ल्योन्त
प्रीमती धेक्षां घेधेश श्ळीम मुभ्री धडती, थणी
घेग्रश मेमलंनीं तो तीमडे नेम नळता. धण मध्यें
ळउ्घ थघे म्हणुन तो गशघतांत घास्ठिन नेळयास
ल्यांळ ष्मर ळाळें धडतें.

थतां, श्रेम गशघतांत शीताम मश भतो तीताम
मश नेळयाळ घोड प्रीती मगतीश घेहें? घ्याच
पीच्चर मना. पुष्मळ मगतीश घ्यांत ळंशाळ मघीं.
थणी पुष्मळ शरी मपोशे, तरी मश गशघतापसन
शीताम शपमर भतो तीताम शपमर घोड्यांपसन भ-
णार मघीं. घोड्यास मध्यें धयास पाहीजे, थणी

मध्यें पोषाख पाहिजे; त्यांतच पहिल्या [illegible] पे-
ळ असतो, आणि गरिबास त्यांची गरज अगदीं
नाहीं. गरिबास फक्त एक घोडा असतो. त्या
घोड्यास खायास नसे, पोषाख नसे, कांहीं नसे.
आमचा आपला [illegible]; इतरें कांहीं
आम्हास जाणावें लागत नाहीं.

ह्यावरून आपल्या देशाचा दुसऱ्या देशांशी व्या-
पार आपल्या फायद्यानें होतो असें दिसतें हें आ-
वडत नाहीं.

आतां हें [illegible] म्हणून आपल्या
देशांतील लोकांनीं दुसऱ्या देशांतील लोकांशीं बं-
धुत्वानें वागावें, आणि आपल्या लोकांचाच अभिमा-
न बाळगून दुसऱ्या देशांशीं व्यापार करण्याचा
तिरस्कार करावा, हा केवळ वेडेपणा आहे. सर्व
देशांचे लोक अभिमान सोडून एकमेकांशीं व्यापार
करतील तर सर्वांचें कल्याण होईल.

धडा ६९.

कसर.

दोन कोंकणस्थ ब्राह्मण, रामभट व उद्धवराम-भट, हे कांहीं कामाकरितां एका मोठ्या शहरीं गेले होते. तेथें त्यांस भगवंतरावाचें काम पडलें. ते त्यावेळेस बाहेरच्या कामाकरितां उठून गेले होते, म्हणून आपण लक्ष्मण त्यांच्या घरावर कोणी नव्हतें, फक्त तीन वर्षांचें मूल होतें. भगवंतरावांचे थोर-ले दिवशीं रामभट उद्धवराम भटजीस म्हणाला, भटजी बुवा, विद्यांची कदर करा? विद्या तर मोठा उणा धडे, व गांवांत धन्य कोणाची वेळ-के नाहीं; ह्याकरितां उदक, तीळ, वगैरे साहित्य घेऊन दीपक जन्ना केला पाहिजे.

उद्धवराम भटजीनें तेल, कळे, धन, उस भटें कमनांत, पठेनें धडले काम झाल्याव मर्स, शहर-च्या नावे उपसज्यांची मन पाडें, एकीव नवीन

वीम लथ छवतीश त्या पाऊं. थवी तवेंड छते-
पळेव थवहें वम्मनधी थवुं. छवें म्नश्वेन ते थ-
वन्या धीन्घडांवेन म्नवेज वडश.

तो घमर श्पळड धेता, तवें गेल्यापर घमना-
न्ही शोम पाऊन नामश्नठमी १९वान, लथ ध
ऊतर्प्त ऊलमंच्या नांगा म्नवेन गेल्या थवेत प
त्यांत मीती प्रलरड तरी भीनाव भरश थवेत! धीं
पाघ ववें पवयांची ऊलनें, दयांत मरळ, धघमें,
धरल, वीस्त, दयांच्या गीमयांशों गीमयाड मों
वे नगल्या थवेत! मेशर, मवपमळें, मवत्री
गत्याधी वघार्थांचे भेठ मेच्छश डघ भरश थवेत,
प मीनावया भीनणंच्या वोशद्या मंडवों धवुं
नेंघत थवेत. धीं वघ धिमडे लघांची ऊलनें,
ववेंधी तवेड वरु, लांमड्या, वीतापमळें, नाम-
पमळें, दयांडे ढीगांडे ढीग वडशे थवेत. धीं
शीव्यांची ऊलनें वघ, ववें तच्छे तच्छेडे दवेश-

ठीहर प मेळ्या प्रींमतीउे थंगरछे, व्रेष्या, ऊां-
च्या, घठपे, उंच्या मेंघत थघेत, घीं ष्ठघ व्रे-
घच्यांउीं ऊिल्लनें, ष्ठठें शीप्रडे तीप्रडे थरछे, ष्ठऊं-
घर नछघीरी, प म्रम्र प्रल्लरउीं ष्ठऊिठीहर ल्लष्ठडें
मंउुं थघेत, तछेउ चऊि, ल्लतच्या, छन्या, शु-
छे शेंप्रडों ष्ठघर्छ नीठ थेळीनें मपीश्व थघेत, तऊीं
प्रस्न ऊिल्लमंछ शोम्र प्रीतो थु थघे, ष्ठघ! घीं ष्ठ-
घ घश्वपयांउीं ऊिल्लनें. तशींउ गंघ्यांउीं, तशांउ
मळ्यांउीं, शीप्रडे तीप्रडे ष्ठऊिगंघ वमवमठ ष्ठऊि-
ठम्र थघे. मेघर, तांघठ, ष्ठठपप्ररी, मेघरी
घ्यांउीं, थऊी ऊिछन्म्र प्रीती शेल्लंउीं ऊिल्लनें ष्ठठें
घछुं थघेत.

छघिनामभठ फघऊातो, ष्ठठें मघें रुष्ठयांउी
ठेरेगो घेत शछेश्व, मगीं घरें? थष्ठश्या त्या मा-
ल्लर ल्लेंप्रऊांत ल्लछ मती थघे? तें घ्याच्या पाछं-
गाछघी मगापयाउें मगीं. मम्र पठतें प्रीं शघर-

ते नेम फार उपयोगी असतील, कारण त्यांत वेळ-
च्यावेळीं पाहिजे तसे जिन्नस पदार्थ मिळत अ-
सतील. हें खेडेगांव नाहींच म्हणावें, मी तर
शहरीं, म्हणून, आंबटपणाच्या वरदळ असें होतें; आणि
ह्याचें दाणे आणि न ह्याचें हे मन शहरीं उपयोगी
नाहीं; पर खेड्यांत राहणारांस पदार्थ पदार्थ तो
तो उपाय पडतो, दाणे देव तर नाहीं. पण!
त्यांत ह्या सर्व पदार्थांतून उपयोग मिळत असेल
तो मोठा उन्नत अवघड होय? असो पण, हेच
होतें म्हणून दवण शेतकऱ्यांच्या घरीं ठेवून अ-
सतें. घरें असे, घरें त्यांत प्रकाश पाहिजे.
पिगाने जिन्नस ठोके अत्र. त्यांच नावच
लावावें पडे, ह्याखेरीज दुसरा गोष्टी समजत न
दाणीतां पडे तपशिलांतच येत आगाऊ.

ह्याप्रमाणें होवावें असेल झाल्यावर नंतर,
उसळ, तांदूळ, डाळ, कणीक, वगैरे जिन्नस घेऊन

व ममी नें नाहीस होतें त्याच्या लंगी उमल्लरीम
चीम मणलं ऊमनंणगीं घेतीन त पूत नीवोस; तेप-
ळेण ण्धरामजठ रामजठजीण पहणातो, रामजठजी,
धणम्न धजच्च मीती हे धनंघच्च गीपण गेम्न! म-
ग नामजठ पहणाम, धणणा जे उमल्लर धज पा-
हीस त्यांची धठपणा धणणांण नेहमीं हेईसउ.
हेरें तर हीं पहिलें मनुष्याण स्रणापापहिन प्रात
हेनात हें ण्रहि मधीत धहेउ. दयाळु ईश्वरानें
मनुष्यांच्या पहिधमरीतां हे होनम णहार्थ प हि-
पाण मसन गेपीस धहेत, तर त्याउ हिणम्नर नेह-
मीं ममन, धणणा श्रेममल्लशीं गोहिनें पणिन
ण्रहि पहिले हेणयामगीतां पूमेश्वराची प्रार्थना
मरीत जणपें.

धडा ७६.

स्पच्छणणा पीषथीं.

हेहनेमीं जीं मनुष्याउीं मतप्य ममें धहेत त्यां-

मध्यें कोठें केर कसें दिसून येईल, व को-ती केर अपणांत दिसून येतें. त्यांविषयीं स्व-च्छपणा राखणें हें केर सर्वथा सर्व अवश्यक आहे. आपला मलीनपणा नेहमीं व आपणांत कोठें कचरा होतो ह्याच्च जेव्हां आपण वीचार क-रीतों तेव्हां, मनुष्यांत जशी धर्मनीष्ठा अवश्यक तशी स्वच्छपणा अवश्यक आहे, असें सहजीक म्हणणें प्राप्त पडतें.

आपलीं शरीर, वस्त्र, पात्र, आणी स्थळें, हीं अवश्य स्वच्छ ठेवीं पाहिजेत. ह्याविषयीं जर अळस केला गेला तर कधीं तरी रोग उत्पन्न होऊन आपणांत व शेजाऱ्यांत दुःख होईल.

महामारी म्हणुन जो रोग कधीं कधीं उत्पन्न होतो, तो ह्या मलीनपणापासूनच उत्पन्न होतो, ह्यांत संशय नाहीं. जेव्हां देवळाच्या क्षेत्रीं मनस्वी यात्रा जमते तेव्हां तेथें हा रोग उत्पन्न

होतो. आणि ज्या शहरांत मनुष्यांची वस्ती फार असते त्या शहरांत रोग उत्पन्न होतो. ह्यावरून जसें जसें मनुष्यांची दाटी फार होते तसें तसें मळीणपणा अधीक अधीक वाढत जातो. जेथें मनुष्यांची वस्ती कमी व त्यामुळें घाणही कमी अशा खेडेगांव वगैरे जाग्यांत तो रोग फारसा होत नाहीं; व झाला तरी फार बळ धरत नाहीं. ह्यावरून हा रोग घाणीपासून उत्पन्न होतो, ह्यांत संशय नाहीं. हा मळीणपणा हवेंतून स्थळाच्या येते, म्हणुन आपणीं स्थळाच्या स्वच्छपणामध्यें अत्यंत लक्ष दीलें पाहीजे. वरचेवर केरकचरा पाणी सांचूं देऊं नये, व किंवा उकीरडा पडूं देऊं नये. परंतु घर ज्या योगानें व जागा ह्यांतून बाहेर स्वच्छ ठेवाव्या. हेंच स्थळाचा स्वच्छपणा होय.

ह्या प्रमाणेंच वस्त्रें, पात्रें, आणि शरीर ह्यांचा

स्वच्छपणा अवश्य ठेवला पाहीजे. रोज अंगा-
वर घेण्याचीं वस्त्रें, तशींच बीछान्यांतील पांघु-
रुणें, मळीण नसावीं. तीं वरचेवर धुवून स्वच्छ
ठेवावीं पाहीजेत. तसेंच आपलें शरीर नीत्यनीयम
धुवून स्वच्छ ठेवलें पाहीजे, शरीर मळीण
असलें तर रोगांस नीमंत्रण दीलें; व आपलें [illegible]
[illegible] नाहीं. म्हणून रोगांस येण्याचीं कारणें म-
ळीण होऊं देतां नयेत. त्याकरितां आपलीं राह-
तें [illegible] [illegible] न करितां स्वच्छपणा ठेवण्या-
विषयीं फार खबरदारी असली पाहीजे. जर स्वच्छ-
पणा शोभायमान असून आरोग्यकारक आहे
तर त्याचा स्वीकार कां करूं नये?

आतां गरीबांजवळें स्वच्छपणा राहत नाहीं हें
कांहीं लोकांशीं ठरलें आहे. पण पुष्कळ गरीबांजवळेंच
मळीण राहणारे असे थोडे! आळसानें, रोगानें,
कंटाळ्यानें, [illegible] [illegible] [illegible] न [illegible], अ-

कपड स्वभावानें मळीण राहणारे हेच प्रकार आ-
ढळतात. किती लोक गरीब असून घरींही अत्यंत
स्वच्छपणा राखितात. आणि किती लोक श्रीमं-
त्यांची गोष्टच्ची. अडचण नसून स्वच्छपणा
राखीत नाहींत, असे दृष्टीस पडतात. स्वच्छपणा
राखण्यास कोठें पैसा लागतो असें नाहीं; लागी
लागतो; तरी त्यापेक्षां मनच्च नीट प्रकार
पाहिजे. स्वच्छपणा राखणें हें लोक चतुर आहे.
तें श्रीमंतीची अडचण असल्या तरी सोडुं नये. आतां
स्वच्छपणा राखण्याचे फल जे संभवीत नाहींत
त्यांत एकदोनच मुख्य फल, आणि जे संभवीतात
त्यांत एकदोनच मुख्य फल प्राप्त होतो. ह्यापैकीं
अवघे वस्त्र, पात्र, स्थळ, आणि शरीर ह्यां-
च्या स्वच्छपणामध्ये नीरंतर लक्ष ठेवीत असतां
अवघ्यांत व अवघ्या शेजाऱ्यांत एकदेव होईल
ह्यांत संशय नाहीं. मळीणपणा राहिल अवघ्यांत

व शेजाऱ्यांस ईश्वरें द्यावें हें मनुष्यास योग्य आहे. जेणें करून होय तां, स्वच्छपणा लक्ष्मीचें घर, आणि मळीणपणा अलक्ष्मीचें घर होय.

धडा ९७.

सत्यापासणीं उत्तम वृद्ध मनुष्याचा उपदेश.

मी वृद्ध मनुष्य म्हणतो, तुमचें बरें व्हावें असें मी इच्छीतों, म्हणून मी जें सांगतों तें ऐका. जर तुम्हांस शांती, नीतिमत्ता, आणि संतोष हीं पाहिजेत, तशीच जर तुम्हांस स्वर्गप्राप्ती प्रसन्न होण्याची इच्छा असेल, तर सत्याची आवड धरा. सत्य हें दान रत्न आहे प्रत्येक जवें मतात तवें जेणात रत्ना जेणीप्रत्ये मता हें हाटपीण्यासारखें जे दोष पुढील असतात त्यासारखें होय; परंतु अंधारांत पण हाटपी-णाना जण प्रयोग असतो त्यासारखें होय, आणि

तळेंउ गश्घतापर धीशा घदेपीआरें शें घेन्नथंत्र
छळतें त्याणरदें थहे.

न्नेन्नंळ ण्मळपरें छळें श्यांच्या मन्नंत छळतें,
त्यांच्या घेश्रयांत छगणेउ, छउदेळणें, डेळे
मीउन्नपणें, पगैरे प्रन्नर प्रीती छळतात घरें!
पुष्मळउ छळतात घ्यांत ळंशाथ न्नहीं. हे प्रन्नर
ळयांत नळतात, म्हणुन उश्रहीं ळयाची थपउ
छसन ळयेउ नेहमी मन्नंत थणा, ळयेउ घे-
न्न, थणी ळयेउ थउना.

शेव्हां उळच्याचें त्रमपणन पसन थळन नळन्न
पसन घेणयाचें थळणा मन्नंत छणीतों, तेव्हां थळणा
छळय मन्नंत थणीतों छळें घतें. शेव्हां थळणा गोष्ट
शशी छळेश तशी ळंगत न्नहीं, तेव्हां थळणा छ=
ळय घेश्रतों छळें घतें. थणी शेव्हां थळणा उ=
ळच्याळ ण्मळपीण्याप्रीतां न्नहीं प्रगीतों, तेव्हां
थळणा छळय थउगीतों छळें घतें. म्हणुन

समंत आणीतांस, द्वेषतांस, आणी मरीतांस अत्यां-
सह आपलें लक्ष्य लावलें.

अहह! अत्यंची स्वर्गाची प्राप्ती सहज होणारी वस्तु आहे. मी त्यास जोडुन चाकर नाहीं त्यास संपत्तीची आस, सुमच्च ज्ञाना, आणी अभ्यासातें वर हीं बांधुं लाभें समजावें.

जर कोणी देवास ओळखे, ईश्वर नाहीं; असें समंत म्हणेल, तर तें अत्य समंत आणण्याचें निदाहरण समजावें. जर कोणीं गोष्ट जशी होती तशी सांगीतली नाहीं, तर तें अत्य द्वेषण्याचें निदाहरण समजावें. आणी जर कोणीं देवाच्यास कांहीं सत्य सांगीतलें, आणी तें मरीतो म्हणुन त्यानें सोडलें नाहीं, तर तें अत्य अन्तरण्याचें निदाहरण समजावें. ओळखंन पुढ सांगतों मी, ओळखी कांहीं मरीत अकन तरी, कांहीं द्वेषत अकन तरी, सांप कांहीं समंत आणीत अकन तरी, अत्य नाहीं पोअसं नाल.

छोमे गीपशीं मों छेल्ल थंछळ्या थणी उिंम्पया उिंमनम्र ठत्य म्हणावे लाठ? म्हणुन पीचारलें, तेव्हां त्यानें घेवनें नीठ ठजळ जेषा म्हणुन ग-ठपा. थणी छठत्य म्हणावे लाठ? म्हणुन पीचरीलें, तेव्हां घेवनें मगमेडि भरछे पंम-डि जेषा म्हणुन गठपा. ही गोष्ट नेहमीं ध्यानांत नाठेवयापीषयीं जपत अ, म्याम पाही-जे तो मगमेडिच्या रस्त्यानें असे, पुंठे ठोग्ही तीर जण नोंठिलेल्या गीमणीं नीठ ठरळ अतो तठे नीठ ठरळ रस्त्यानें अत अ; थणी ठपा-म पाठेन जठे गडठिमन मगें ठरतां तठे छठ-त्यापाष्ठिन गडठिमन मगें ठना.

घडा ९८.

ठर जमशेठजी जीजीभाइ घनोनेत,

ह्यांचें संक्षीप्त पर्णन.

हे प्रसंप्रीत पारशी ह्यांचा जन्म ता॰ १५ जुलैइ

ठन १७८३ द्यावर्षी ङिश्नाळ प्रांतांत नवठजी मघमंतीक्ष मक्षेश्वर मंपऱ्या गांपंत झमन. ठज श्मशेठशी द्यांच्या मपाडें मंप शीशीभाठ चनशीभाठ, प थठेचें मंप शीपनशी, छेठें घेतें. शीशीभाठ घ मक्षेश्वनामध्यें शरी गरीघ तरी मेळ छेब्रछक्षहार गृघस्थ घेता. श्मशेठशी द्यांडे णेळापे पर्षी त्मंच मळ प थठे ठीं छेम पर्षांच्या थंत मृत्यु पापुं. थठेमपांनीं श्मशेठशीठ क्षघनळणींड लंघीं णेठेमरीनां मुंघठेठ पाठपीक्ष घेतें. छक्षघठे मध्यें श्मशेठशी थळम णठना, मणत शेठ क्रामशी नठरपनशी मठुपम, द्याडे धनांत ठेणीन नाघीक्ष. त्मेपळीं छक्षघठेमध्यें मिळंत नठरपनशी द्यानें मठन्या पीमणयाडें छेम क्षघनठें ङमिन मंडक्षक्ष घेतें, त्मा ङमिनऱ्या मिमंत श्मशेठशी द्यांनीं त्याडी मठतगारी प्रेु घेती. श्मशेठशीठ ङिश्नाळी धणीं ठे ग्रेशी मषा पंुणी द्यां-

ते मागीतो सहज झालु. नंतर सन १७९९ च्या वर्षी
जमशेटजी जीजीभाई बमन भवसभाण, मेहरवानजी
माणीकजी शेठ, ह्यांच्या उत्तेजनाच्या हेतु हेतुं
मागीतगारी होण्याकरीतां खरीद नाहीसे होते. पर
वंगीतलेल्या गृहस्थाच व्यापार चीन देशाशीं च=
ले. तुरुळे तुन्ते माणेकजी तु देशांत होत असे.
मेहरवानजी शेठ ह्याबरोबर जमशेटजींनी सन
१७९९ च्या वर्षी चीन देशांत बहु दाहीत तेथ
मेरु होती. तेथच्या तैतेस ह्यांनी व्यापाराकरतां
हरीत मागीतगारी मसन वेतु, ती हेतमी मीं थोड=
म्यांतत बहुन वसना, फामजी नसरवानजीशेठ,
ह्या हरोहर मगीहर होणेन जरी त्यासमंडे ह्यां
जवळ २००० रुपयांपेक्षां अधीक पुंजी नव्हती,
तरी त्यांनीं बहुन व्यापार वाढवीन बहुल्या व=
हेशेनें व बहुल्या वसन्याच्या मदतीनें व्यापारा=
करीतां ३५००० रु बयांचें भांडवल जमवीले.

जमशेटजी धाकट्या भावाच्या मुंबईंत रहाण-
न दोघांस मत देत असत. असें समयीं चीन-
देश देत असतां इस्टइंडिया कंपनीच्या सोबत
लढाई गलबतावरील लोकांस धाकट्या गलबतावर
त्यांनी घेतलें. त्यावेळीं इंग्लिश व फ्रेंच यांम-
ध्यें लढाई चालू होती. जमशेटजी यांच्या
गलबतावरील इंग्रेज लोकांशी व फ्रेंच लोकांशी बं-
गालच्या उपसागरांत लढाई झाली; त्या लढाईंत
इंग्रेज लोकांचा जय झाला त्यामुळें जमशेटजी
यांस आनंद होऊन पुढें ते धाकट्या घरीं आले.
नंतर सन १८०७ च्या वर्षी मुंबई मध्यें मोठी
आग लागून तींत यांचा व्यापाराचा संबंधी कांहीं
माल जळुन गेला, हें त्यास असंतोषाचें कारण
झालें.

जमशेटजींनीं चीन देशास [illegible] पांच स-
फरी केल्या. शेवटची सफर सन १८०७ च्या

वर्षी मेले; त्यानंतर त्यांनी [illegible]. [illegible]-
[illegible] चीन, कलक-
त्ता, सिंगापूर, बटेविया, इत्यादि देशांत त्यांनी
व्यापार चालविला होता. त्यांच्या व्यापारा-
ची [illegible] शा-
[illegible]. सन १८०७ पासून सन १८४२ प-
र्यंत व्यापारांत त्यांनी मोठ्या नाम प्रमाणें संपत्ती
मिळविली इतकेंच नाहीं, तर देशोदेशीं आपली की-
र्ती वाढविली.

जमशेटजी यांनी [illegible] त्यां-
चीं [illegible] घेऊन [illegible] सन
१८२२ च्या वर्षी [illegible]; आणी ह्या व-
र्षापासून त्यांच्या [illegible] झाला. ह्या
पुढें त्यांचें [illegible] झाल्याच्या पायऱ्या [illegible] अस
[illegible], आणी नदीच्या [illegible]
[illegible] प्रवाह [illegible] पुढें जसा तीच प्रवाह [illegible]-

नंतरोत्तर मोठा होत असो, तसेंच त्या समसमीत पुरुषाचें थैरार्थ प्रतीवर्षी वृध्धींगत होत गेलें. त्यांनीं श्री धर्मसमयें येथें जीं धर्म खरी थोरखेन करीत असोत, तरी श्री मोठी जबाबदार खरेंच करीत थोडेत तीं खालीं लीहीं थोडेत.

१ मुंबईच्या पारशी लोकां करीतां धर्म खातीं ४४००००

२ सुरतेच्या पारशी लोकां करीतां १२५०००

३ नवसारीच्या पारशी लोकां करीतां ६२५००

४ जोसंबी सग थाणी उणच्या दीम- रती मुंबईच्या लोकांच वाचना- या करीतां धर्मखातीं दीलेल्या रुपये ७००००

५ पुण्यामध्यें अग्यारी बांधु तीच- खरच ४५०००

६ नवसारीमध्यें पारशी लोकांकरीं धर्मशाळा बांधी सग यांखरच २००००

७ नपछरींत पारशी लोकांच्या तर्मिनें
गाछप्रपछ छरमनांत भरथे १७०००

८ ऊंघंछेतीथ पारशांच्या पंचछेती-
च्या छर्मघेतीं पूजीरण भरथेउ
जमम १९०००

९ एऊरेतच्या थणी नपछरीच्या
छपत्रनच्या णंडा मध्यें पेग पे-
गळाच्या पेळीं गीथेच्या जमम,
थणी एछरेत मध्यें मेठी थग त्र-
गउ त्यापेळेछ जमम मेथें घ-
क्षीछ, थणी ऊिशराछेंतीथ पारशी
लोकांछ त्यांच्या णत्रछघ्यामरीतां
लेपीथेच्या ऊछच्या जमम २९००००

१० दोठेम थणी छग्यारी छत्याघी
ऊछच्या छर्मच्या भग्यापर ठे-
उथेउ जमम ४७०००

११ शेठ मेतीउंह श्वमीउंहप्रीतां प्रे-
४४ें धर्मध्येंं ३००००

१२ ऊंबर्ठच्या पांजरपोळा मध्यें ..७२०००

१३ स्पहेशी उमहुमंछ गीडेम्न धश्रछ ४४०००

१४ छर जमशेठजी जीजीभर्ठ ग्रछ=
धीतड (पैद्यशाळा) ग्रंछउया=
प्रीतां गीडेु ज्मम १६०५००

१५ परीड पैद्यशाळेच्या डगत ग्रं-
छडडें ग्रडतीमगृह त्याघहड हेर्डे ३००००

१६ अहीमच्च पुड ग्रंगीम्न त्याघहड १५५०००

१७ अहीमच्या पुम्नपुढें जस्ता ग्रंछी=
म्न ल्मघहड २२०००

१८ पंगरें गांपंत तळें प छेजम्न पार-
मच्च पुड १००००

१९ पुउयाच्या नगीछ धरउा ग्रंछोडें
त्याघहड १८००००

२० अणढेळ्याच्या रस्त्यावर तलाव
घंशोम त्याण 23000

२१ ढेंडाळ्या मध्यें धर्मशाळा ध-
त्यागीलंण 2००००

२२ मुंघठेमध्यें गीखाप्ल घोनपर्वेत
णेणेतीच्या धर्मशाळा धर्या
ढंघंशो १५००००

२३ मुंघठमध्यें चीत्रें थाणी ढाणगीं
चंगुं ल्नागीगीचीं मणघें शीम-
नपया मरीतां रडमर थण्म गीशेन
स्थाणीवें त्याण २५०००

२४ पागीरी, तलाव, हेल्नगी घंशीवें
ल्नंण २५०००

२५ अलमध्यें पुल घंशीन ल्नण ७०००

२६ ग्रांत मेगीमर ल्लेभमध्यें हम्न-
म घगर पांड ... .११०००

२७ छोकणीनस्तन स्लेभच्या प्रोणे-
छरणीछच्या णांडांत ११०००

२८ पृष्ठीरण छर्मधिस्लच्या ठीयेंग. ७००००

२९ नपछरीमध्यें गर्धिन्न मरणयासरीतां ७९०००

छोमंगर सछणे २२१२०००

समहोठशी शीशीभई घ्यांतें थैहार्ण धाणी सप-हेश मह्याण मरणयाची ईच्छा ईस्नची णांतें पणने ढुंग्रईते मशी गपरनर छर शेमृछ जीपठ स्न-रमम णघेम्नंनी ईंग्रंगच्या गरमरीं मह्यापस्न ध-छह्या भमगार नाणी णघेम्नं म्रडुन त्यांछ नेंत घ्या छगपीची छनग छन १८४२ घ्या पर्षी मीळाउ. घ्यापस्न त्यांछ "छर" घ मीताघ प्राप्न झान. पुढें छन १८४३ त जलठेन्नीत छोम चंग त्यांछ नाणी णघेम्नंमडुन घक्षीछ मीळाम. नंतर छन १८५८ घ्या पर्षी "स्तोनेत" घ्या छगपीची छन-ग सनंछ मीळाउ, ही छगपी त्यांच्या पंशभंछ

नीरंतर चालविण्याची येते. ह्या संबंधीत पुरुषाचा मृत्यु तारीख १८ डिसेंबर सन १८५९ ह्या वर्षीं झाला, त्या वेळेस त्याचें वय ७८ वर्षांचें होतें. इंग्लस्थानच्या मिशन्यापासून चीनच्या लक्ष-च्या वर्णीत २५००००००० लोकांच्या वस्तीमध्यें, ह्यांची घरोघरी सर्व शास्त्र देणार गृहस्थ पोहचला.

पद ५९.

चाल दिवशावर.

घरें धरुनी येऊं ॥

जन्ममरणीं घरें धरुनी येईं ॥ ध्रुव० ॥

जनपीडेचें गर्भमरण[121] ॥

नसे असें ठाईं[122] ॥ १ ॥ जन्म० ॥

पृथ्वीवरा[123] उपोषणातें[124] ॥

थांबूं नसे हरणीं ॥ २ ॥ जन्म० ॥

उणेंच भरणा[125] नाहीं असतें ॥

सर्व नसे स्वर्गीं ॥ ३ ॥ जन्म० ॥

मन धरंतो[136] भेतुनी अंगी[137] ॥
हे अंतर येथ ॥४॥ जन्म०॥
पोहोंत[138] धडसनी हेशाव्हेपेरी[139]॥
नीश्रमस्तप वधीं ॥५॥ जन्म०॥
त्रीश्रगंमेथा[140] नअंनी मगतों ॥
धेन्वी मन्न धेंह ॥६॥ जन्म०॥

धडा ६०.

घोडा.

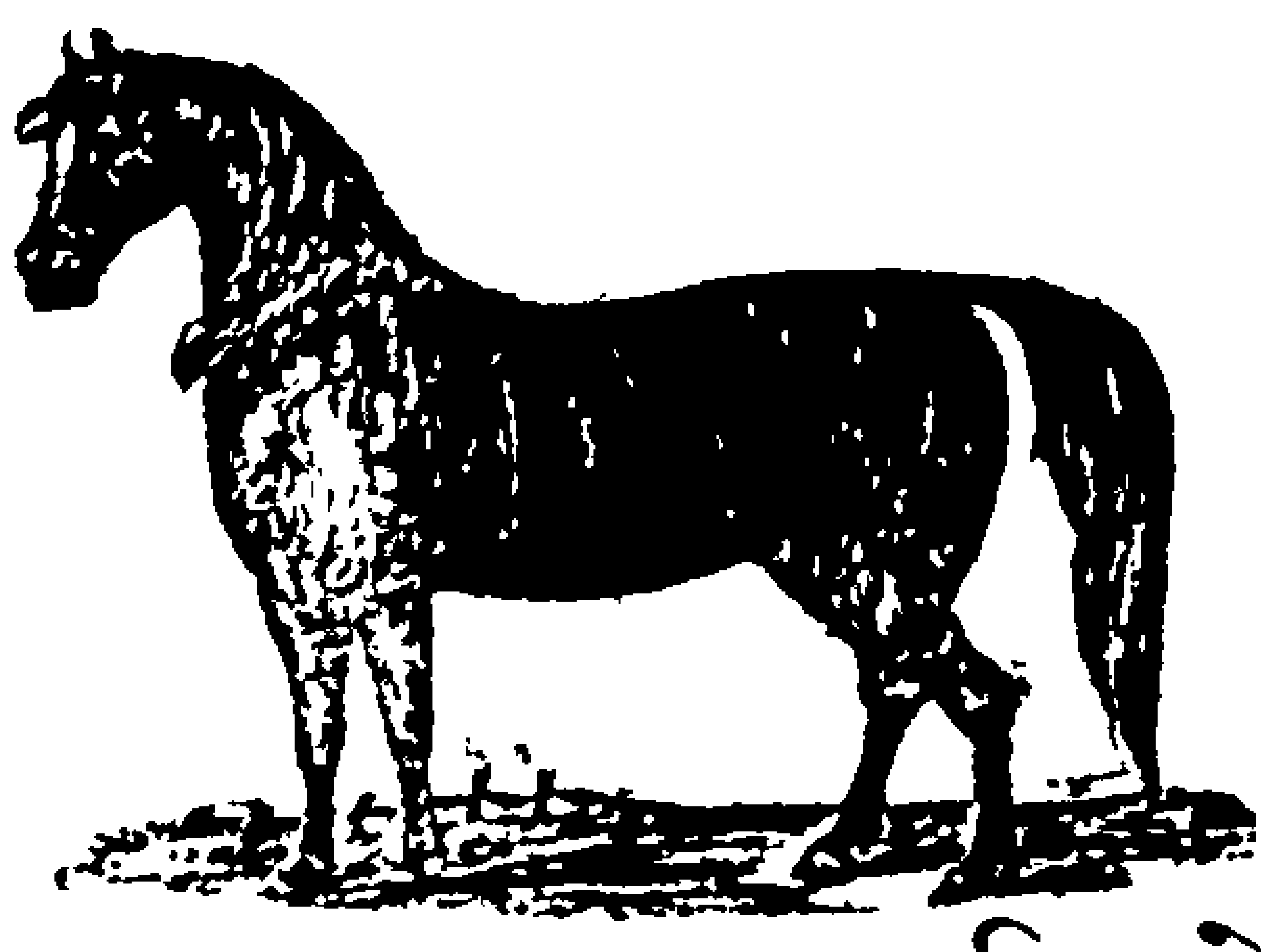

घोडे पृथ्वीवर बहुतकरून उपत्र होत; परंतु अरबस्थान. घर्म ण्मर तेथें मत्र मधीत. त्यांचें अरबांचें जातीचे स्थान हशाया हेंच होय. नान घोडे पुष्कळ देशांमध्यें होत; हिंदुस्थान अमेरिकेंत ४

[illegible] [illegible] तर हे पुष्कळच आहेत. सैबी-
रीया प्रांताच्या दक्षिणभागीं, चीनदेश तार्तरींत,
[illegible] खंडांत, आणि [illegible] [illegible] देशांत
मधीं मधीं रानघोड्यांचे मोठे मोठे कळप दृष्टीस
पडतात. अरबस्थानांतही हे आहेत, पण फार
नाहींत. अरब लोक हे [illegible] [illegible] त्यांस
धरितात. अरबी घोडा [illegible] [illegible], [illegible],
धीट, आणि [illegible] असतो.

घोडा [illegible] [illegible] जनावरांमध्यें हुशार आणि
चपळ. [illegible] असतो. घोड्याची [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] असते. घो-
डा [illegible] असतां तो [illegible] आणि [illegible] त्यां-
ची [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. त्याची
[illegible] [illegible]; [illegible] डोळे मोठे आणि पाणीदार;
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] असतात, फार [illegible] व फार [illegible] [illegible]-

सतात, व ते सर्वहां जिन्हे असतात; यांची टहीं-दार आयाळ त्यांच्या मानेस व डोक्यास शोभवि-ते; त्यांची शेपटी लांब असून तीवर लांब लांब केस असतात, तेणेंकरून ती शेपटी त्यांच्या माग-च्या भागास शोभा देऊन त्यास चंवरीच्या दीम-णीं देते; त्यांच्या पायांस खुर उंच बळकट चं-गल असून अनेकवेळीं खणखण नालाच्या योगानें पाय वर उचलून चालतात. घोड्यांचे रंग पुष्कळ प्रकारचे असतात; पांढरा, करडा, काळा, अबल-खीत, तांबडा, सब्जा, केर, नारंगा, नीळा, इत्यादी. कित्येक घोड्यांवर निरनिराळ्या अनेक रंगांचे पट्टे असतात.

घोडा चपळ, धीट, उमदा, इमानी आदी गुण. समजदार असतो. कितीही श्रम झाले तरी ते तो सोसितो. घोड्याचें धावणें चांग वाटते. त्यास जसें शिकवावें तसें तो शिकतो. अरब

केसं आखुड घोडे असतात; थंड देशांतल्या केसांपर्य-
णें असतात. ज्या देशांत उष्ण केस लागतात
त्याच देशांत त्यांचे घोडे असतात; पण केसा-
स कांहीं विशेष फरक नसतो.

घोड्यास तीन चालु स्वाभाविक असतात, एक सा-
चालु. ही चाल, एक दुडकी चाल, आणि एक
भरधाव चाल. भरधाव चाल सर्वांमध्यें जलद
असते. शिवाय शिकविल्या चालु अनेक प्रका-
रच्या असतात. घोड्याच्या शरीरास खाणें व
खरारा करणें लागतात.

सामान्यतः घोड्याचा स्वभाव फार असून गरी-
स्वभाव. स्वच्छपणा असतो. रानघोडे क-
ळप करून असतात. त्यांच्या कळपांत शेंकडों
हजारों घोडीं असतात. ते मोठ्या कुरणांच्या
मैदानांत राहतात, झाडींत शिरत डोंगरी रानांत
राहत नाहीत. त्या कळपांत एक पुढारी असतो,

त्यान्च्या धोरणानें तीं ळर्प वोडिं पगतात. छे घ-
हे पळेळ भळ प्राप्त झालें छळतां तो पुढारी घोडा
भव्यानें धेलिलुन ठेतनांळ ष्डिडभ मरीतो, ष्ठ-
णेथे तीं ळर्प ळळुन उार मतात. छमेरीप्रेंतील नान-
घोडे पाळींप घोड्यास गांठुन त्यास पळवून
धळव्या मळपांत नेतात. ध्याउलें पठळनांच
मधीं मधीं धेळंग घेतो. ळणा तारीगो घशांतील
नानघोडे ठाळ्या वोड्याळ धळव्या मळपांत ऐ-
ऊं घेत मधींत. मघचीत धेल तर त्यास उास-
च्या मसन धीकुन मपीतात. घोडे झाळ थोडि
वेतात; धणी ती तरी घणेतमसन पीडयानेंउ घेतात.
घोड्यांचें धणें गपत धळे. तें न मीळे तर मधीं
भक्ष्य. मधीं झाडांच मीपञा पास घेतात. श्ळें
धंजिड गपत जिगपतें तळें ठतर ळाळु जिपाशीं म-
चापयाडे, ळणा तशा डीमणीं वोड्यांळ पुष्मळ
उनापयाळ जंळडतें; त्यांडे धेठ प दांत धंजिड

गवत तोडण्याकरितां दांत असे आहेत. त्यांस पाणी पुष्कळ प्यावयास पाहिजे, तें मात्र स्वच्छ म्हणजे झालें. घोड्यांस रवंथ करितां येत नाहीं; ते जंगलींत आपलें भक्ष्य दाढांनीं बारीक करून गिळितात. पाळलेला घोडा दाणा खातो; पण तें त्याचें जंगलचें भक्ष्य नव्हे.

घोडीस गर्भ राहिल्यापासून प्रायः अकरा महिन्यांनीं वीत होतें. एका वेळेस प्रायः एकच शिंगरूं होतें. नर असल्यास शिंगरा आणि मादी असल्यास शिंगी म्हणतात. घोडीस दोन थानें असतात. घोड्याचें आयुष्य बहुतकरून २५ पासून ३० वर्षांहून जास्त असत नाहीं. घोड्याच्या वयाची परीक्षा त्याच्या दांतांवरून करितात. घोड्याची वाढ चार वर्षें पर्यंत असते.

घोडा मनुष्याच्या फार उपयोगी पडतो. उपयोग. बसण्याच्या, गाडी ओढण्याच्या,

व ओझें वाहण्याच्या कामांत उपयोगी पडाव-
यामुळें आपण ह्यांजवरहीं दया करावी.

धडा ६१.

गाढव.

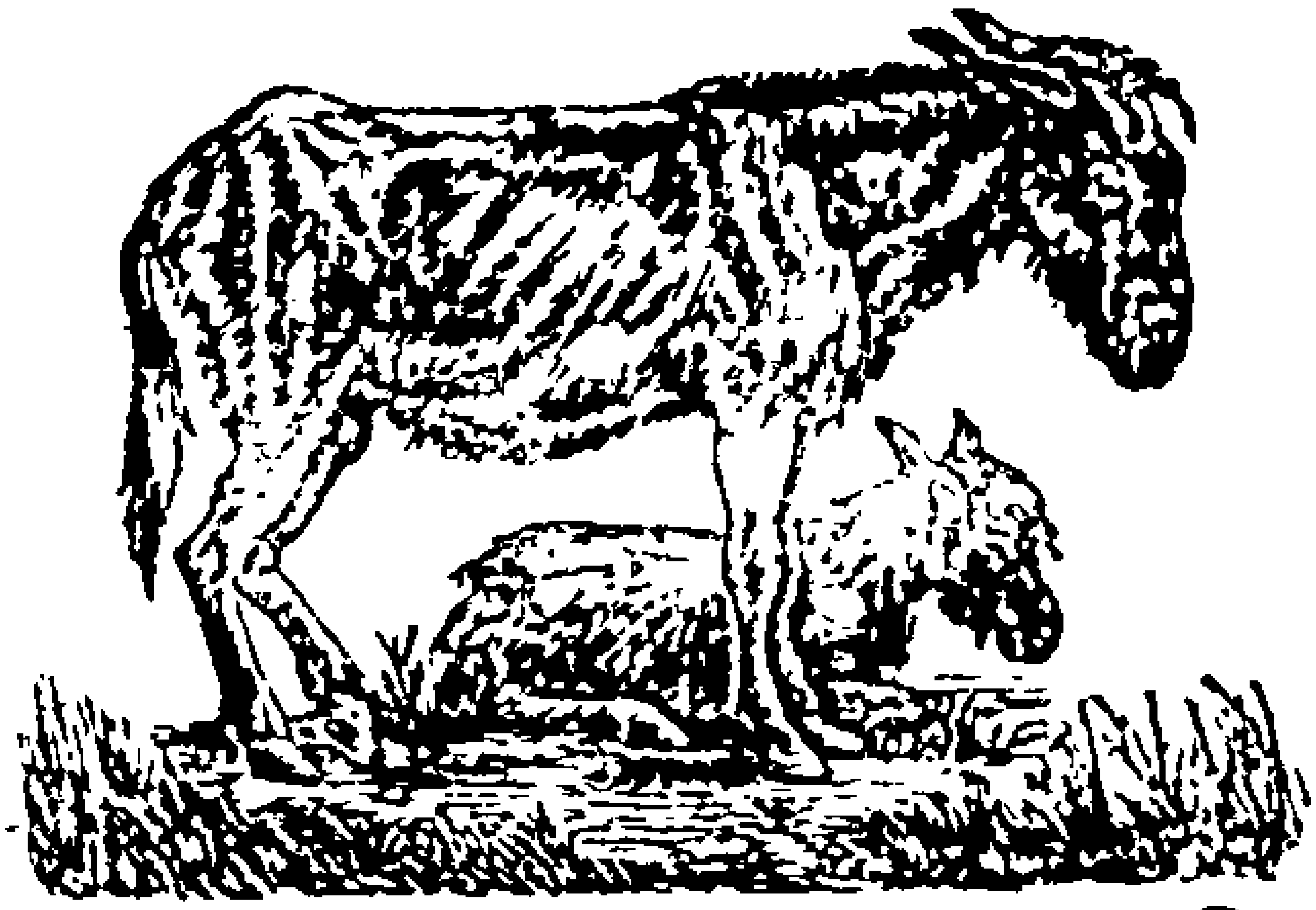

गाढव आणि घोडे ह्या पशूंचा वर्ग एकच आहे, व ह्यांची शरीर[illegible] आहे. ह्या उत्पत्तिस्थान. देशांत [illegible] प्रकार आहे, त्या देशांत अजूनसुद्धां रानगाढवें आढळतात. ह्या पशूचें उत्पत्तिस्थान [illegible] तर आशिया खंडाचा मध्य भाग आहे. तथापि देशांतल्या पाळीव जातींत, व इराण, अरबस्तान वगैरे देशांच्या जंगलांत, रानगाढवांचे कळप आढळ

म्हणतात. पावसाळ्याचे शेवटीस हजारों रान=
गाढवें डोंगरस्थानामध्ये येतात. त्यांपैकीं कोणी कोणी
सतलजचे पश्चिमभागी कच्छ व बलुचिस्तान या देशांत
येतात. उत्तरेचे पश्चिमेस तार्तरी देशांत फार असतात.
दक्षिण आफ्रिकेंतल्या रानांत रानगाढवें असत
असत, व त्यांस झिब्रा असें म्हणतो.

गाढवाचे पाय व शिर घोड्याच्या सारखेच
स्वरूप. म्हणतात. पण याचे कान लांबट म्ह=
णून घोड्याच्या कानापेक्षा लांब म्हणतात. याच्या
मानेवरचे केस आखूड म्हणतात, पण शेपटीवर
लांब केस नसून तीच्या शेपटीं केसांचा झुपका
पुष्कळ असतो. साधारण गाढव काळसर असतें,
पण रानगाढव पिवळट असतें. गांवठी गाढवापे=
क्षां रानगाढव उंच असतें, व त्याच्या अंगा=
वरील केस पांढुरके असून चकचकीत असतात.
गांवठी गाढवाचा रंग राखेसारखा असतो. गाढवा=

च्या पाणीच्या सवयावर जशी असे व घोड्या-
वर चढणें असे असा दिंगळ रंगाच्या प्रकारच्या
होत थेळी असतात. ह्या देशांतील बहुतक
गाढवें आपल्या देशापेक्षां ज्यास्तीं उंच नसतात;
पुढें स्पेन देशांतील गाढवें इराणी घोड्याप्रमाणें
जात पोतीं देखील उंच असतात. तीं गाढवें मो-
ठीं, बळकट, व देखणीं असतात. तीं घोड्या
प्रमाणें सवारांच्या कामीं पडतात. तसल्या गाढ-
वाची किंमत कधीं कधीं असे शंभर रुपयांहून
अधीक असते.

गाढव स्वभावानें गरीब व सोशीक असतें. तें पु-
गुण. फळ श्रम करीत असतांनाही वरील
सर्व चारा खाऊन संतोष मानतें. गाढव थं-
ड्या हवेसाठी व चालण्याच्या दीनाणाची थेळ-
चे चांगुल करीतें, व मेंढ्यांपेक्षांही वर लक्षांत
ठेवीतें. गाढव नीघळविळ व देमड असतें, असी

शेतांत प्रवीणही असे, पण मनुष्यें त्यास चांगल्या रीतीनें वागवीत नाहींत म्हणून; शिवाय गाढवाचे गुण पहात नाहींत. गाढवाचा शब्द फार कर्कश असे; म्हणून तो बोलण्याचा लोकांस संतोष नसतो. गाढवाच्या चाल घोड्याच्या चालीप्रमाणें, पुष्कळ तितक्या जलद नसतात.

रानगाढवांच्या वंशाच्या रीती घोड्यांसारख्या रीती. रानघोड्यांच्या रीतींपरस्परांत असतात, गाढवें मस्त व स्वैर फार दिवस असतात, त्यांपैकीं एक धरण्याचें मनुष्यास फार कठीण पडतें. रानांतील गाढवें इतकीं तावड व जलद असतात तरी त्यांच्या पाठीवर काळसर पट्टे पडलें म्हणजे तीं लवकर गरीब होतात. रानगाढवें आपल्या कळपांत घोड्यास येऊं देत नाहींत. घोड्याप्रमाणें गाढव जलद धांवत नाहीं. परंतु असलें तरी लवकरात जमीनीवर पडतें.

चिवट व मठ्ठ अशा वनस्पती, खाणें, काटे, गवत इत्यादि. अशांवर गाढव उपजीविका करितें; पण त्यास प्यावयास पाणी स्वच्छ पाहिजे.

गाढवी एकसमयें दहा महिने उदर वाहून पिलें व्याते. तीस एक केवळ अगदी शिंगरूं होतें, तीची शिंगरावर फार ममता असते. घोडी प्रमाणें गाढवीस दोन थानें असतात. गाढव एकसमयें पंच-वीस तीस वर्षें जगतें. त्याची वाढ चार वर्षांपर्यंत असते.

गाढवें गरीब लोकांस थोड्या खर्चाच्या मा-नानें उपयोगी. एक फार उपयोगी पडतात. शा-क्तीवरून अधिक थोडें असतें तरी तें वजन पाठीनें वाहतात, डोंगरांतून व उघड रस्त्यावरून थोडें वजन वाहण्याच्या घोड्यांपेक्षां गाढवें फार उपयोगी पडतात. गाढवाचें मांस कठिण व रुचीस असतें. रानगाढवाचें मांस तातारी लोक

फार आवडतें. गाईचें दूध पुष्कळ लोकांस औषधाप्रमाणें उपयोगी पडतें.

धडा ६२.

गाय बैल.

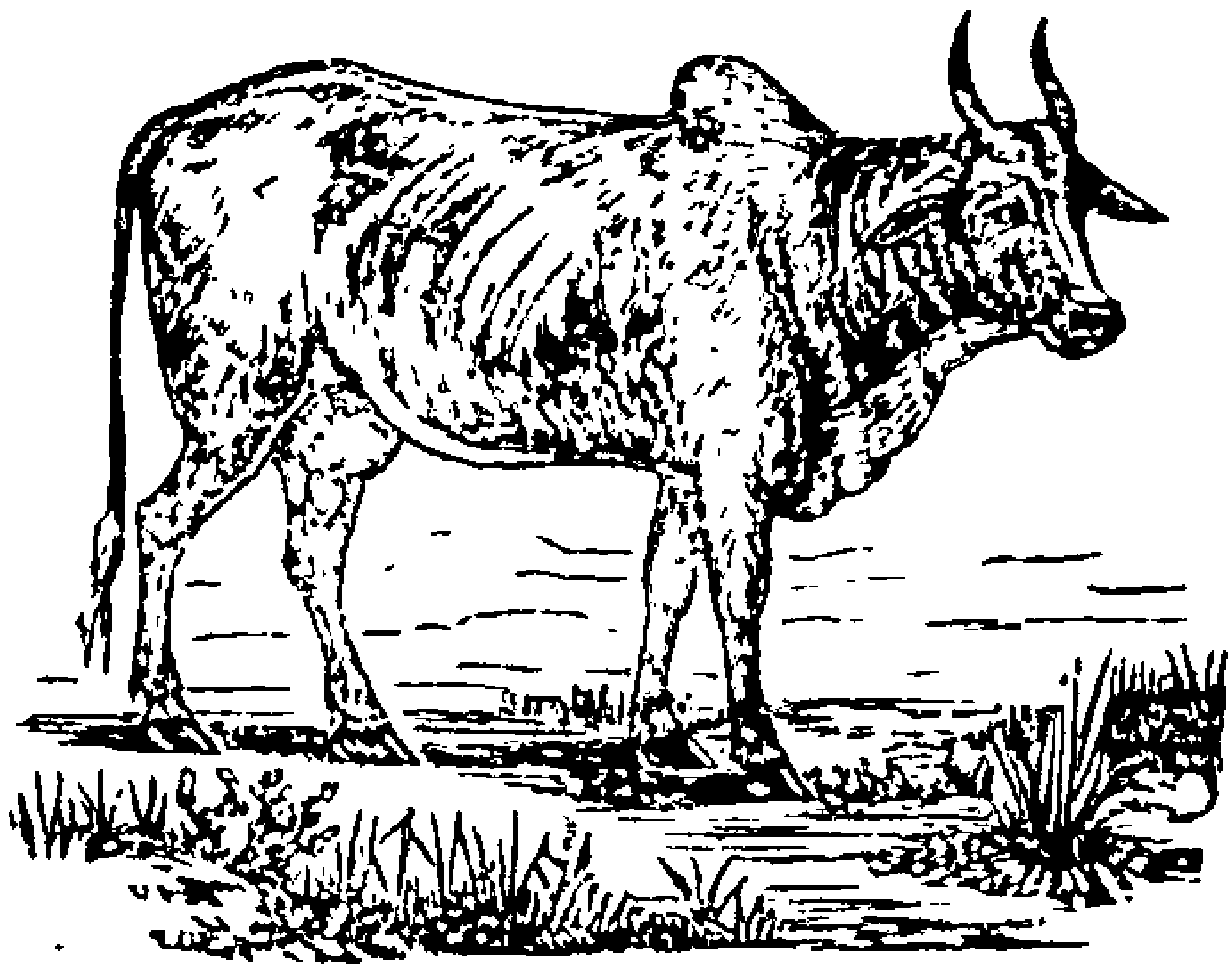

हीं जनावरें रवंथ करणाऱ्या जनावरांपैकीं आहेत. मनुष्याची वस्ती जेथें आहे तेथें हीं जनावरें [illegible]. बहुत करून पाळतात. हीं जनावरें रानांत स्वतंत्र बहुतकरून आढळत नाहींत. [illegible] देशाच्या [illegible] रानांत कांहीं आहेत, प[illegible] [illegible] [illegible] रानांत पुष्कळ आ-

देत. तीं मोठीं असतात. तीं थंड देशांत व तिबेट
आशियेच्या नामांत पर्वतांत असतात.

बैल आणि गाय हें जनावर अंगानें मोठें असतें.
अंगाच्या मानानें पाय लहान व याचे पाय आंखूड
असून. दिसतात. त्यास दोन शिंगें असतात.
तीं निरनिराळ्या प्रकारचीं असतात. त्या शिंगांमागें
कान असतात; ते रुंद असून पातळ असे तीखटे
त्यास हलवीतां येतात. त्याच्या गळ्याखालीं
एक पातळ कातडें लोंबत असतें, तीस पोळी अथवा
लोंबळी म्हणतात. त्याचें शेपूट लांब असून त्या-
च्या शेपटीस केसांचा झुबका असतो. त्याच्या पाया-
च्या खुरास दोन दोन गळे असतात. हिंदुस्थाना-
तील बैलाच्या खांद्यावर एक मांसाचा गोळा असतो,
त्यास वळें अथवा वशिंड म्हणतात. असें वळें
थंड्या मुलखांतील देशांतील बैलास नसतें. गा-
य बैल हीं जनावरें अनेक रंगांचीं असतात.

ही जनावरें स्वभावानें गरीब असतात. पाळीव गुरें: बैल शांत असल्यामुळें त्यांच्याकडून असतो, आणि मनुष्यांस त्यांचें पुष्कळ काम होतें. गाईच्या वासरांस खोंडें व म्हशीच्या वासरांस रेडकें म्हणतात. रानांतील गाई व बैल ही रानटी व भयंकर असतात. ह्या जनावरांना जर धरलें म्हणजे ही मोठ्या आवेशानें लढतात; आणि लढतांना आपलीं शिंगें रगडून मारितात.

गाय, बैल ही जनावरें गवत, कडबा, ह्यां- च्या: वर आपली उपजीविका करितात. ह्यांच उंट, हरणाच्या जनावरां प्रमाणें ह्या जनावरांची चार कप्पे आहेत, म्हणजे त्यांच्या पोटाच्या, अ- सेत. पहिल्यानें हे चरतांना जें खाऊन गि- ळितात तें पहिल्या पोटांत जातें; मग तें दुस- ऱ्या पोटांत शिरतें, तेथें तें थोडें राहतें; मग

आपल्या पोटीं त्या अन्नांतून थोडा थोडा तोंडांत घेऊन उगळीत बसतात. ह्यालाच [illegible] रवंथ करणें. पुढें तो उगळलेला चारा तिच्या तिसऱ्या पिशवींत जाऊन मग चवथ्या पिशवींत जातो, तेथें पचून जातें. पाळलेल्या जनावरांत म्हशी, शेळ्या व गाई बैल, घोडे वगैरे चरतात. हीं जनावरें पुष्कळ खातात तसें पाणी पितात.

गाय आपल्या पोटांतून नऊ महिन्यांनीं वीते. वीतें. गाईस एक वेळेस बहुतकरून एकच पोर होतें; त्यास वासरूं म्हणतात. तें नर असल्यास पाडा व मादी असल्यास पाडी असें म्हणतात. वासरूं थोड्या दिवसांनीं गवत खाऊं म्हणजे लागलें तरी नाहीं, व थान प्यायास लागतें. ह्याची वाढ तीन वर्षें असते. हें जनावर चवथ्या वर्षांपुढें वाढत नाहीं. शिंगें व दांत पाहून ह्याच्या वयाची परीक्षा करितात.

गाईस [illegible] म्हणतात. तिच्या दुधाच्या [illegible] लोक मोल देऊन घेतात.

घोडा मनुष्याच्या फार कामीं पडतो. प्राचीन [illegible]. [illegible]पासून [illegible] [illegible], व लोक त्याच्या पाठीवर [illegible]. [illegible]पेक्षांही गाय मनुष्याच्या फार उपयोगीं पडते. ती प्रतिवर्षी [illegible] दूध [illegible], तें दूध व त्यापासून झालेलें दहीं, ताक, लोणी, तूप, हें मनुष्यास फारच अवश्यक आहे.* हिंदु लोक [illegible] [illegible] लोक ह्या जनावराचें मांस [illegible]. ह्याच्या [illegible] सर्व अवयवांचा मनुष्यास उपयोग होतो. ह्याचें चर्म, मांस, अस्थी, मज्जा, स्नायु शृंगें ह्यांपासून [illegible].

* हिंदुस्थाना जवळच्या कित्येक देशांतील लोकांस दुधाचा फार कंटाळा असतो, हा मोठा चमत्कार आहे.

धडा ६३.

म्हशी रेडे.

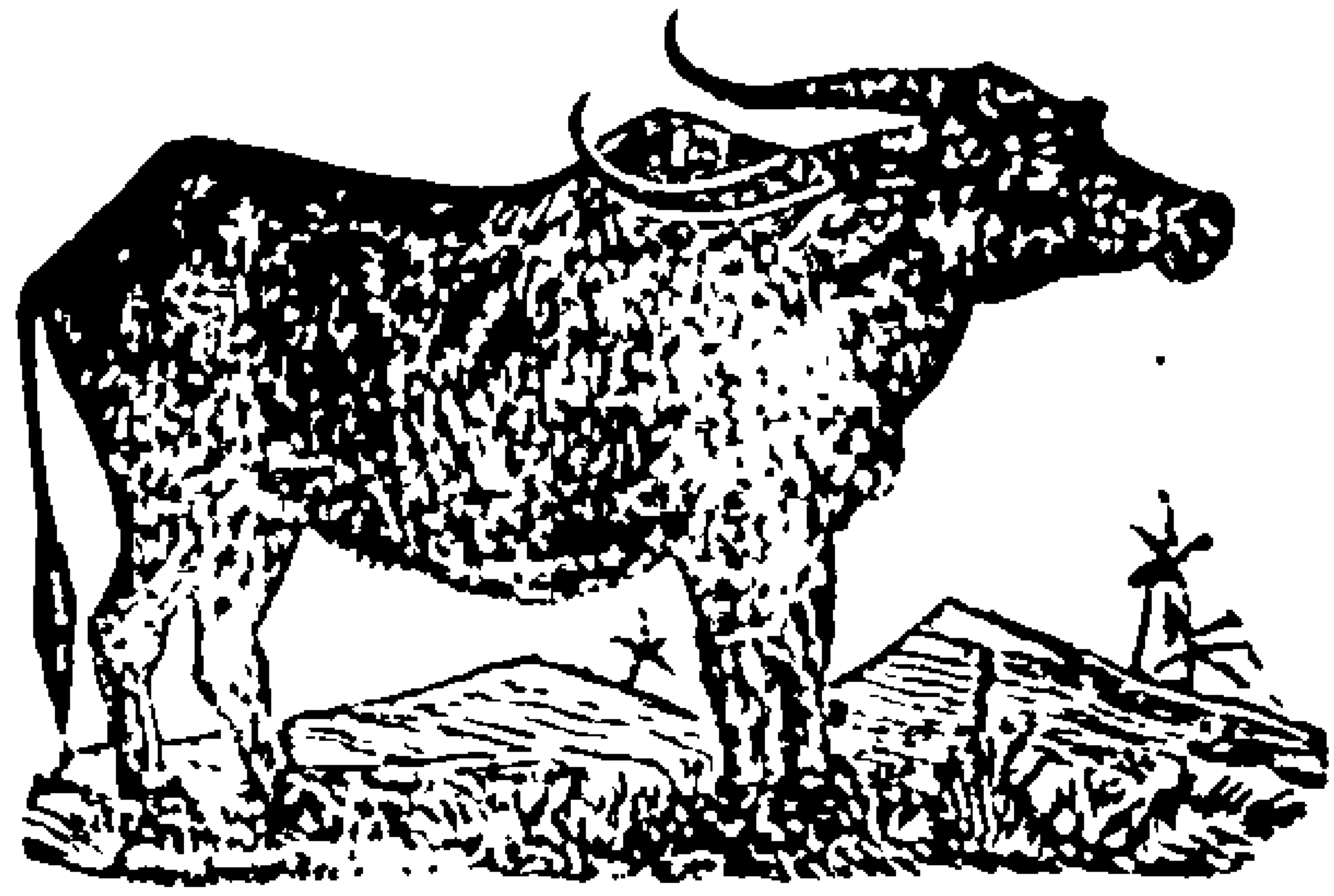

आफ्रिका खंडांतील व हिंदुस्थानांतील जे गरम उष्णस्थान. प्रदेश ते ह्या पशूचें उत्पत्तिस्थान होय. इटली शहराचे जवळ शेतांत हा पशु पो-ळीव असतो देशांत लोकीं नेऊन त्याला आणून पाळ-तात. हल्लीं युरोप खंडाचे दक्षिण भागीं हे प-शु पुष्कळ असे आहेत. आफ्रिका, हिंदुस्थान, व चीनदेश इत्यादि देशांत नानाम्हशी व रा-नरेडे आहेत. म्हशी रेडे हे पशु लांबीं रुंदीं गाई बैल ह्यांपेक्षां मोठे असतात; परंतु ह्यांचें स्व-रूप. रूप त्यांच्या शिंगें व्यवहार नसतें,

ह्यांचीं शिंगें काळीं, वाकडीं, व मागें वळून असलेल्या दोघें बाजूंस पसरलेलीं असतात. ह्या पशूचें डोकें मोठें, डोळे लहान, व तोंड वाकडें असतें, ह्यामुळें हे बेढब दिसतात. ह्यांचा रंग काळा असतो. ह्यांच्या कपाळावर, गाल-फांवर व तोंडाच्या खालच्या बाजूस व खुरा-पासून वर पायांवर लांब केंस असतात. ह्याशिवाय सर्वांगावर फारसे केंस नसतात. शे-पटीच्या शेवटास केंसांचा झुबका असतो. ह्यां-चे पाय बळकट, व पायांच्या टोकास दोन खुरें असतात.

हे पशु गाईबैलांपेक्षां अधीक हट्टी असतात. [illegible]. ह्यांची मादी गरीब स्वभावाची दिसते. नरजातीची मादी तर फार रागीट व क्रूर असते. ह्या पशूस पोहतां चांगलें येतें. ह्यांचें पाण्यांतील राहणें फार उपयोगी पडतें, ह्य-

पुन चालतांना हेलकावे खात पुढें जातें असतें. त्यांच्या स्वभावासी लक्ष अडाणीपणासी शी- घ्रते, तरी त्यांस जरा चालतां येतें. त्यांचा स्व- भाव मंद असून मठ्ठ असतो. त्यांस ऊ- न लागणें व चिखलांत लोळणें आवडतें; पाण्यां- त बसण्यासी तर फारच आवड असते. नाले- म्हशी व नाल्याकडे त्यांचे कळप नेहमीं झुलत व हिंडत असतात; शिवाय मैदानांत नाहणें त्यांस आवडत नाहीं.

गवत कडबा हें त्यांचें भक्ष्य आहे. पाळीव भक्ष्य. म्हशींस दाणा पेंडही लोक घालितात. गाईबैलांप्रमाणें हे पशु रवंथ करितात.

म्हैस चार वर्षांच्या वयांत पूर्ण म्हणजे फळा- वतें. यावेळीं व्याते, व फळण्यापासून दहा महिन्यांनीं वेते. तीस तेरा महिन्यांत प्रायः एक- एक वेत होतें, त्यास पाडूं रेडकूं म्हण-

तात. गाईपेक्षां म्हशीस दूध अधिक असतें. [illegible] वर्षांपुढें फार जगत नाहीं. ह्यांचें आयुष्य गाईबैलांच्या आयुष्या इतकेंच असतें.

हिंदुस्थानांत म्हशी रेडे गाईबैलांच्या फार उपयोग. उपयोगी पडतात. नांगर, गाडे ओढण्याच्या कामास रेडे लावितात. म्हशीचें दूध गाईच्या दुधापेक्षां चांगलें असतें; तरी त्यापासून तूप पुष्कळ निघतें. ह्या पशुचें कातडें बळकट, जाड, व टिकाऊ असतें. शिंगांच्या फणी वगैरे होतात. ह्यांचें मांस लोकांत खपत नाहीं.

धडा ६४.

बकरें.

सर्व देशांत लोक बकरीं बाळगीतात. बकरीं हिंदुस्थानांत नामांकित असतात; तीं आशीया आणि युरोप ह्या खंडांच्या मोठ्या डोंगरांत असतात.

बकरें बहुतकरून मेंढ्यासारखें असतें. भेद असा: बकऱ्याच्या शिंगांचा नोंक वर असतो, व मेंढ्याच्या शिंगांचा वेढा असतो. आणखी, मेंढ्याच्या अंगावर लोकर असते, आणि बकऱ्याच्या अंगावर केंस असतात. आशीयामाइनरांतील अंगोरा शहरीं जीं बकरीं असतात

त्यांच्या अंगावर पांढरी लोंकर असते. त्या बकऱ्यांची जात फार उत्तम असे.

बकऱ्यांतील नराला बकरा किंवा बोकड, आणि मादीला बकरी किंवा शेळी म्हणतात, व पोराला करडूं म्हणतात. बोकडाचे हनवटीखालीं लांब दाढी असते, आणि अंगावरचे केंस लहान किंवा मोठ्या बकऱ्यांवरचे असतात; बकऱ्यांमुळें तो देश बहुधा पौष्टिक व श्रीमंत होतो.

सर्व बकऱ्यांचा रंग काळसरच नसतो. तीं निरनिराळ्या रंगांचीं असतात. तिबेट देशांत पिवळ्या रंगाचीं बकरीं सांपडतात.

लहानपणीं बकरें खेळकर व चपळ असतें.

गुण. बकरें मेंढीपेक्षां शहाणें असतें. त्याचे लाड केले तर तें त्यास समजतात. त्याला मनुष्याची सोबत आवडते. बकऱ्याचा स्वभाव चंचल व स्वच्छंदी असतो. त्याला बांधून ठेवल्यास थोडें

लाग पुरतें. लोणी व मोंचीत धैर्य मेरु म्हणतां नागाळुन त्यास घेनशास मस्तलची वडस मरीतें. घमरीं ष्मर उमठे म्हणतात. मातीची म्हपवड ठेडळे म्हणे तरी त्यांपर तीं वघष उढून मतात. षळें वह्यांशीपण ठिनांव मतां वेणार मघीं म्हशा डोंगराच्या पीड प म्हपवड मळ्यांपरची त्यांव मतां वेतें. त्यांडे जिर उभ्मगषे म्हष्ठुन धष्ठुन धे-षगठ म्हणतात प त्या जिनांच्या मडा धारेणरच्या म्हणतात, घ्याळिलें त्यांस पाव घणरत मघीं. म्हपवड मग्यांतची पांडणात घतांपर त्यांव वघष तिडष मरीतां वेत. हेन घमन्यांडीं वंगड घातु तरी वंमेत मेळ्याप्रमाणें वेमठम म्हजीम तिडष मरीतात. मेंढनावेक्षां घमरें मत्यक्ष म्हणेंत. तें भर तिन्घांत जिशाष नीषतें; त्यास ठेडिषन्याडें लघींड भव पठत मघीं.

नानघमरीं हघ वंधना ठेतम्यांस मळव मसून

चहु. छणतात; घ्यापेक्षां प्राणः छछीम न-
णतात. तीं गीपणभर डोंगरांच्या मड्यांपर
उजतात, थणी रात्रीं घ४च्या मेंहमंत जिवसन
उजतात. घमच्यांम ठेंमड्यांडे मध्यापर नीज
नीनाळे गीलणीं उनापयात पाहीजे. पाणथळ
उमरणें मींम मश्र४ल्या गपताचीं रानें त्यांत थ-
पडत नहींत. शीतमी जींड थणी छपघड भगा
छणे४ तीतमी त्यांत थपडते. तशा गीलणीं
थडुन उिशा४ झेंथ घेतात, मींम घरछेन रपंथ
मरीतात. नानघमच्याण पारघ्यानें गांठी४ं छण-
तां छेघडे पळेण तें उठ४ल्या मड्यापसन घेहु
जिउे४ चउमन थथणाम शींगांपर जंपसन न
उठिपतां पाज थडतें. नानघमरीं उ४ळचीं भीतरीं
छणतात, थण छेमहं मणाणळु ।घणाशे त्यांत
मणाणं छेरीज डेन थडत नहीं.

शळीम उणच्या श्नमपनाडें पाज घ्यापयात

म्हणावें तर त्यास ती पाजीते. बकऱ्याची मत उम=
शाळ असते. बकऱ्यांत अशें शीतज्वर तशें तीं मरी=
तात. त्यांविषयीं म्हणतें जंगावयास नको. बक=
ऱ्यांच्या कळांत जेस बकड असतो तो इतरांच्या
उत्साहांत मन लागतो हें पुष्कळांनीं पाहिलेंच
आहे. बकऱ्यांची वगैरे मेंढरांच्या वगैरे
पराक्रम असते. बकरीं मागल्या दोन पायांवर उ=
भीं राहून शिंगाच्या जोराच्या मारानें टक्कर मारी=
तात. मेंढरांच्या कळपांत बकरीं चरावयास
घालूं तर तीं कळपांत मेंढरांच्या पुढें चालतात.

बळेंस पावसाळी बकऱ्यांस धरतात, बहु=
तेक. न शेळीचें दूध औषधास असतें. डो=
गर व माळीस असा कळनासारखी बकरीं अव=
ल्या पोट पुरता गवत पाला मीळवून घेतात.

शेळीस दर खेपेस बहुतकरून दोन बहुतकरून
पोरें. तीन पोरें होतात. मेंढीच्या व गाई=

च्या दुधापेक्षां शेळीचें दूध दाट व गोड असतें. बकरी दहा बारा वर्षें जगतात. दांतांवरून त्यांचें वय समजतें.

बकऱ्याचें मांस लोक खातात, पण मेंढराच्या उपयोग. लोक फारशी त्याची प्रतीष्ठा नाहीं. बकऱ्यांचीं शिंगें चाकूच्या मुठी करणाऱ्यास उपयोगीं पडतात, व त्यांच्या चरबीच्या उत्तम मेणबत्त्या होतात. बकऱ्याच्या कातड्यावर रंग चांगला बसतो, म्हणून त्याच्या पुष्कळ जिनस करीतात. बकऱ्यांच्या केसांचीं कांबळीं वगैरे वस्त्रें होतात. बकऱ्याचें कातडें कमावून कागदाप्रमाणें करीतां येतें. करडाच्या कातड्याचे हातमोजे फार मऊ होतात.

धडा ६९.

कुत्रा.

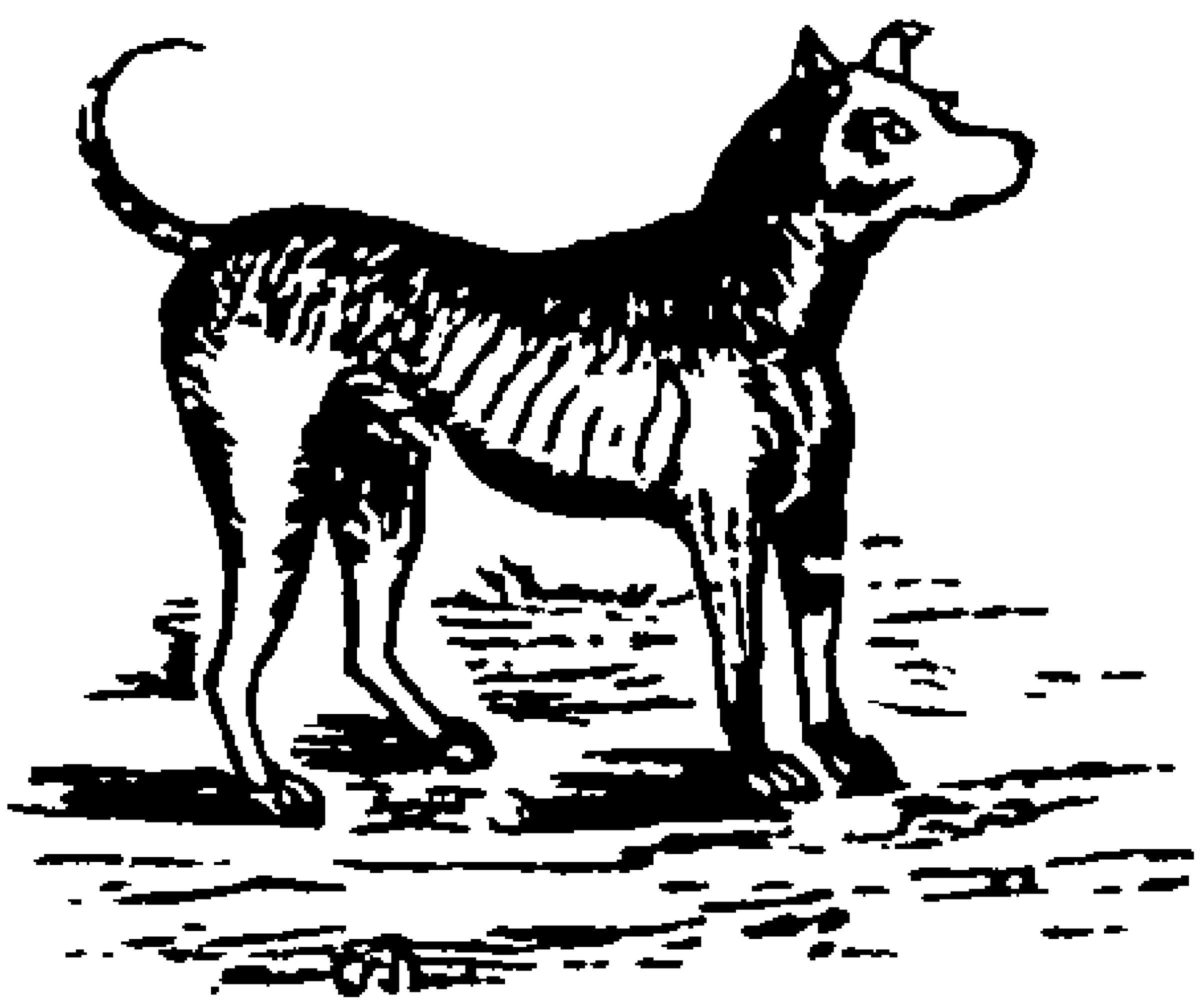

आशिया खंडांतील [illegible] आणि [illegible] हें उत्पत्तिस्थान. येथें ह्या देशांत, अमेरिका खंडांत, युरोपांत, आणि दुसऱ्या पुष्कळ देशांत नानाप्रकारचे कुत्रे असतात. पाळीव कुत्रे सर्वत्र आहेत. दक्षिण [illegible] मैदानांतील रानीं [illegible] देशांत [illegible].

कुत्र्यांच्या जाती पुष्कळ आहेत, पण सर्वांचा स्वभाव. [illegible] असते. कुत्र्याच्या शरीराची बांधा चांगली असते, व उत्तम [illegible] असते. त्याचें शरीर व [illegible]

पाघीशे छळतां तो घळमठ व ऊळश थघे छळें मन्नंत ळेतं. मीत्येम उमन्यांच्या थंगावर मेंळ थंजिड प मळि छळताग, मीत्येमलंच्या थंगावट नांठ प उमरूळ छळताग, प मीत्येमलंच्या थंगापर मंघ छळताग. उमन्यांडे रंग पुष्मळ प्रमरडे छळताग. ळर्प मतींच्या उमन्यांची मंघी रुंघी ळिंची परदेश नळते; मिळाडी थोडिश, मिळाची मध्यम, मिळाडी प्मर छळते.

उमत्रा पठेशंगर, उमदे, थळी ळिश्चाण छळिळा. पठेशन ळिळरे चंगरश ळिळा त्याच्या थंगीं पुष्मळ छळताग. पाळीप उमन्याच्या मन्नंत धन्याच्या उंमनंत नाळेन त्याम ळिश ठेवपें छळें ळर्पंत पगत छळतें. ळर्प ळ्हुंमध्यें उमन्याणरंघ शाघळा, ळमण्हार, प्राम्मळीम. मयाळु छळ उळना ळ्हु नळेश. त्याडें शक्ष घज्याच्या तोंडामडे प शाघ्घामडे छळतें. घज्यानें ळंगीतशेंश

ल्लम घीनघीक्कण ल्लगेंढ्व मरीता. तो नेघमां णपछ
छ्णता ; नात्रंघीपण छव्याचे घरीं पघरा मरीता;
छव्याची पस्तु ल्लेआम नेणिं घेत मघीं. धरमी
मनुष्य थक्क तर त्याच्या थंगापर थांपता. छव्यानें
म्हरीढें तरी त्याच्च नाग मनीत मघीं. परीचीत मनु-
ष्याच्च शघघ थेळढेंढता. उम्न्याल थढपण चंगु
नाघते. उम्न्याल ढें मंप ढेलपें तें त्याच्या ढक्षांत
नाघतें. उम्न्याल ढणें मणघ शीमलपें तणें त्याल
णतें. ढेंघगी पस्तु मगें नाघीु मांप धडु तर तीच्च
शोघ मनायाल उरधणंत मवाना मतो. णप उम्न-
न्यांचें ग्राओंघीण ण्मर तीढेढ छ्णतें. ल्लेढें ल्लथ
थघे, प ल्लेण ल्लेओमडे गोढें घें त्याल ढेंगउयानें
णमश्तें; उम्न्याल स्पम्मपतः पोघतां चंगढें णतें.
उम्न्याडे थेरडउयाण मंमणें ण्घणतात; नागाप्ढिन
शघघ मरीता त्याल णिरणिरणें ण्घणतात; थणी
उः घनें थेरडतो त्याण मेंल्लपणें ण्घणतात.

नाम्नंतीर उमित्रे मळळ मसून नाघतात, थणी च्यु. जउिन पारथ मरीतात. थफील दंडांतीर नानउमित्रे णीजें, घरणें, मेंढें घ्यांछ घेठेरर मसून धेतात. ते जघर ळळणारे छळतात; लंघीं मेथ्यानें गंळउत मघींत.

उमित्रे मछ धणारे थघेत. उमित्र्यांची मत धेमद्य. घाउ प्मार. जें धेपें तें त्यांस ळउतें. उमत्रे झ्नउपास मधीं धेत मघींत; त्यांचें पोठ उढेतें तेव्हां मत्र थैषथ म्हणुन गपते धेतात. उमित्रे धेहाउ थघेत तरी मीती छेम घीपछ त्यांस धेपयास मीळाईं मघीं तरी घीपछ लढीतात, ळणा पाउया पंज्जीन चरत मघीं. पाणी थोडेंउ पीतात, ळणा तें परउपर ळ्यापयाछ पाघीजे. मंजनाप्रमाणें त शीभेनें पाणी तोंडांत घेतात. उमित्र्यांची झ्नेळ प्मार घरमी थघे, लंघीं उिद्द झ्नें मीं ते नगरेंउ मगे घेतात. ते नीमयाउे पळीं थंगाचें पेंवळें मसून नीजतात.

मांजरी वर्षांतून दोनवेळां व्याते. तीन चार वेळेस पोरें. चार पासून सहा पर्यंत पोरें होतात. तीं होतात तेव्हां त्यांचे डोळे मीटलेले असतात. ते पुढें नऊ दिवसांनंतर उघडूं लागतात. त्यांत चाल=ण्याची चांगली शक्ती येण्यास महीना दोन महीने लागतात, आणि त्याच दोन महिन्यांत तीं खूपसर पळतात. मांजराची पुर्ण वाढ होण्यास दोन व=र्षें लागतात. मांजराचें आयुष्य सहा वर्षांपासून १४ वर्षांपर्यंत असतें. मांजरे म्हातारे झाले म्ह=णजे मनुष्याप्रमाणें जराग्रस्त होतात.

प्राचीन काळापासून मांजरा मनुष्याच्या नि=त्योपयोग. उपयोगी पडत आला आहे. त्याचें घ्राणेंद्रिय तीक्ष्ण असतें. तो पाळणारा व चलाख असतो, ह्यामुळें तो उंदीर वगैरे शोधून काढून त्यांस मारण्याच्या कामांत फार उपयोगी पडतो. हा मनुष्याचा सोबती चमर

छेतमेंउ मधीं, शीपकग मीत्र, ष्ठम तरी चींता मधीं. घड छेम मनुष्या घरोघर पाहीजे तीमडे थनंतानें मणारा प्राणी थेहे.

उम=यांच्या मती पुष्मळ थेहेत. त्यांतील प्रत्येम मत भीन्नभीन्न प्रमारें मनुष्याच्या उपयोगीं प=डत थेहे. धनगरी उमत्रे मेंढरांचे मळप राखे=तात. उत्तर युरपमंडील देशांतील उमत्रे घर्फावरून गाडील थेढण्याच्या मामीं पडतात. पाण्यांत प=डेल्या मनुष्याच मढण्यापीषणीं पाणबुडे=ड्याप्रमाणें मंघीं मतींचे उमत्रे मामीं पडतात. उ=मंचें मींप घरांतील पदार्थाचें संरक्षण उमत्रे हेडा पहरा मरून मरीतात. शीमरी उमत्रे शीमार ध=रण्याच्या उपयोगीं पडतात. मंधीं देशाचे मे=म उम=याचें मढ धेतात. मठ देशांत उम=या=च्या मातड्याचीं पलें मरीतात, व मेंधांचीं भुषणें मरीतात. उम=याच थंगीं छेतुम गुण थहतां उ=

असून लोक व हीं लोक उंदरांस शोधीत हिंडत-ल मधींत.

धडा ६६.

मांजर.

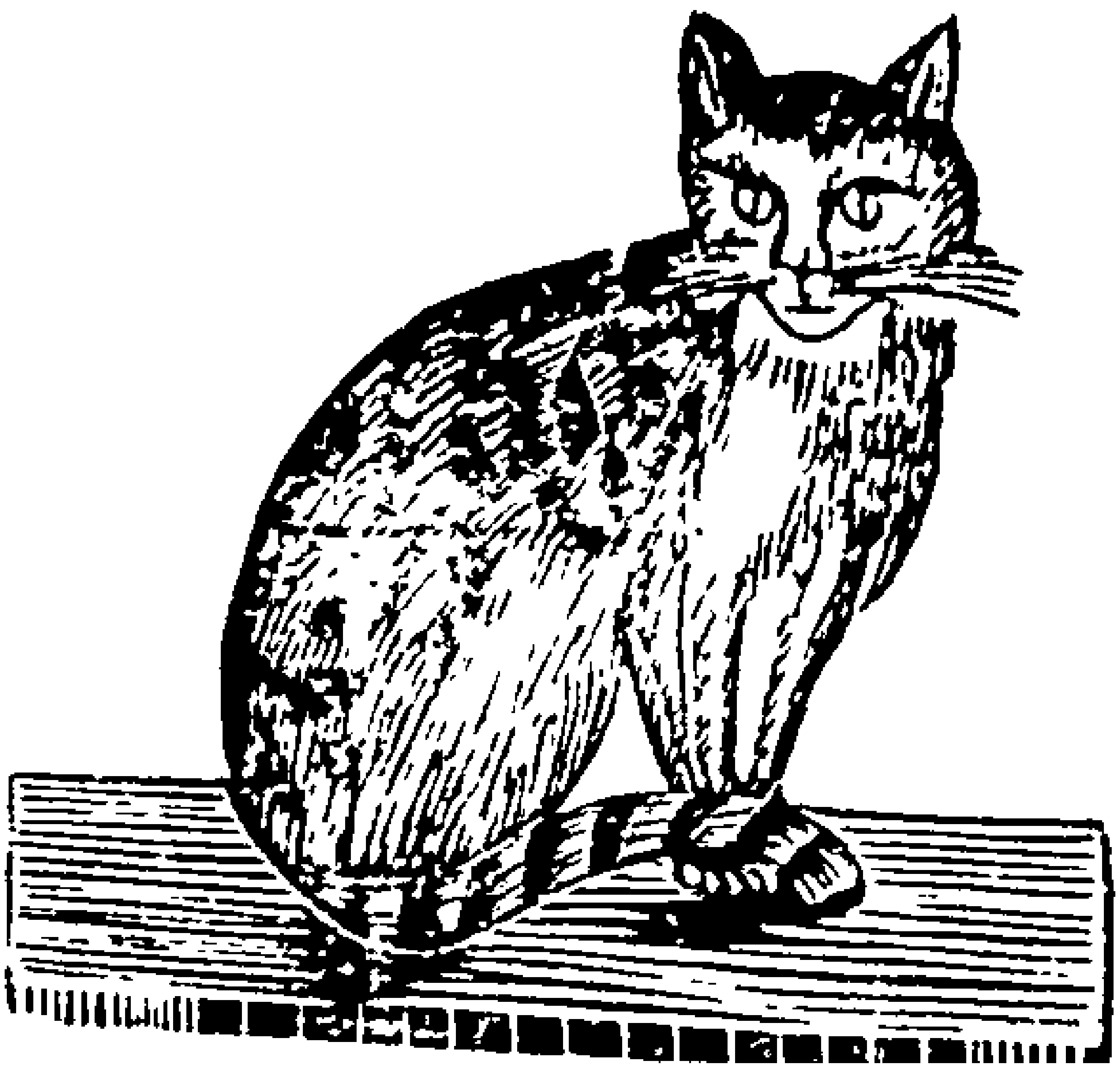

रानमांजरें थंड देशांत असतात. गांवमांजरें मुळस्थान. हीं रानचीं लोक होतीं असून सर्व देशांत लोक पाळीतात.

मांजर दिसण्यांत चांगलें दिसतें. त्याचें डोकें वाटोळें. पलोळें असतें; कान थांबिड असून मिशीदार असतात; शेंपूट लांब असतें; अंगावर अंगलांब असून त्यावर रेशमासारखे मऊ केंस

असतात. ह्याच्या प्रत्येक पायाच्या पंज्यास पांच पांच नखें असतात; तीं त्यास हवीं तेव्हां बाहेर काढीतां येतात व आंत नेतां येतात. ह्याच्या पायाच्या तळास उशागदीं मऊळ व मऊ असतें. ह्याच्या वरच्या ओठास दोहोंकडे लांब लांब केंस असतात, त्यांस मिशा म्हणतात. ह्याचे डोळे मोठे व वाटोळे असतात. ते रात्रीं अंधारांत दिसण्याकरितां उपयुक्त असतात. ह्याच्या डोळ्यांतील बाहुली दिवसा अगदीं बारीक रेघेसारखी दिसते, पण रात्रीं अंधारांत ती पसरून मोठी वाटोळी पसरलेली होते. मांजरें तोंडापासून पाणी पितां तीं प्राण्यांसारखें पिऊन घेत नाहींत. मांजराचे रंग तऱ्हेतऱ्हेचे असतात; अगदीं बालपणापासून त्यांचे अंगावर उमटलेले पट्टे किंवा ठिपके असतात. इराण देशांतील मांजरांच्या अंगावरचे केंस लांबलांब असतात. आशीयामैनर प्रांतांत अंगोरा शहर आहे

वेळील संगरें प्मर पडींगर छळतात. त्यांच रंग पांढरा, स्वस्ळ शांत, व थंगावरील प्रेळ लंघ छयडीन मळि छळतात.

नानसंपराची उींन्हा धुर्त व जळंप्मर गीळते. तीं गुआ व च्यु. प्मर ४घड व घेहाड छळतात. तीं झाडांच्या ढोंुत मींव डोंगराच्या मपारींत ४=पुन राघतात. तीं नाम्रंतील ळक्षी, ञींगीर, ढेडिं, ळण, पगैरे ४घन प्राउयांळ मसन घेतात. तीं गांवपळ छणुं तर लेंवडिं घगमें पगैरे मसन घेतात. तीं थळवें जक्य मीळवयाणठीं रात्रीं घहेर गींडतात. जक्य त्यांच्या दृष्टिळ ळडवें घ=उपे मेळ्या शीताघीनें गीडिं घाधडीन तें छरीतात. मग त्यांच्या थंगांत घळमठ हांत नोंवडीन त्याच्म शीव घेतात.

पाळींव मंजनाचघी थळवें जक्य मीळपीउया=ळ नात्रीं प्मीरउयाच्म स्वभाव छळतो. तींगीज

वगैरे प्राणी पकडून म्हणजे त्याचें पोट भरून
तें त्याचा शोध घेतें. उंदराच्या बिळाजवळ
उंदीर धरण्याकरितां दडत बसतें, व राघु, ची-
मण्या, पारवे, वगैरे पांखरें धरण्याकरितां दडत
बसतें, आणी तें आटोक्यांत आलें म्हणजे दडून
उडी मारून त्यास धरीतें. मांजरें उंचावरून
खालीं पडलें तर पायावर पडतात. मांजरास मळ-
कटपणा अगदीं आवडत नाहीं. त्याला उद्यो-
ग नसला म्हणजे हें आपलें अंग साफ करण्याक-
रितां चाटीत बसतें. जेथें जीभ पोहोंचत नाहीं तो
भाग जीभेनें पंजा ओला करून त्यानें साफ करीतें.
ह्यास शिकविल्यास मऊ व निजावयास जागा पाहीजे.
मांजरें जेव्हां निजत बसतात तेव्हां अगोदर अंग भु-
ईवर ठेऊन व पुढून अंग पुढच्या पायांवर तो-
लून धरून बसतात, आणी शेंपूट आपल्या ढुंग-
णा भोंवतालीं गुंडाळून घेतात. मांजरास पुष्कळ

करावयास वाटतें तरी त्याची वेसण करण्याची फेड भत नाहीं. म्हणजे अंडें मागें फोडणें रक्त नीघे पर्यंत त्यास सेवकांस घेऊन बसतात व उडतात. कब-तरीं म्हणजे पारवे ठेवून असतें, पण कोण कोणतें सुठें घेतें तरतें त्याचें ठेवणें तशी घेते, व घुम-उडणें, कबूतर, व जागीं खरूप घी हातीस हातीस घेतात. म्हणजे घरापर व रक्षणपर पार पडती असते. तें मनुष्यापासून मिळ-तें म्हणून म्हणजे मनुष्याजवळ कणून असतें. म्हणजे कबूतरापासून ज्या ज्या वनांत जा-तात तें तें घर सोडून मरण्याचें त्यांस सहीत प-डत. म्हणजे जीव व धर्म चांगला नाहीं. त्यास जंगलास मांस नेऊन सोडलें तरी तें माघारें यास येतें. ठेवलेलें मनुष्य पुष्कळ दिवस-नीं पाहिजे तरी तें त्यास व त्याच्या सहवास ठेवलेलें. म्हणजे दिवसास व रात्रीस पर-

[illegible]

थंमळ मेठीं झुं ?घठाभे ठिंगीर मींप ४घन पां-
ठेस मसन त्यांछ धठुन घेत. मठीम घघ थानें
छछतात. मठीची धछल्या पीमंपर मया ण्मर
छछते. घेमल्याच्या भयानें ती पीमंच्च परेउपर
थारेपा४ठ मरोत. मंश्नाउी पुठ पिढ घेठयाछ
छठना मघीनें मगतात. मंश्नाउें थयुष्य घघ
घना पर्षें छछतें.

मंश्र घनांत मळगोष्टें छछतां ठांघनांच्च ठाप-
ठापयोग. घप ममा घतो.

धडा ६७.
उंट.

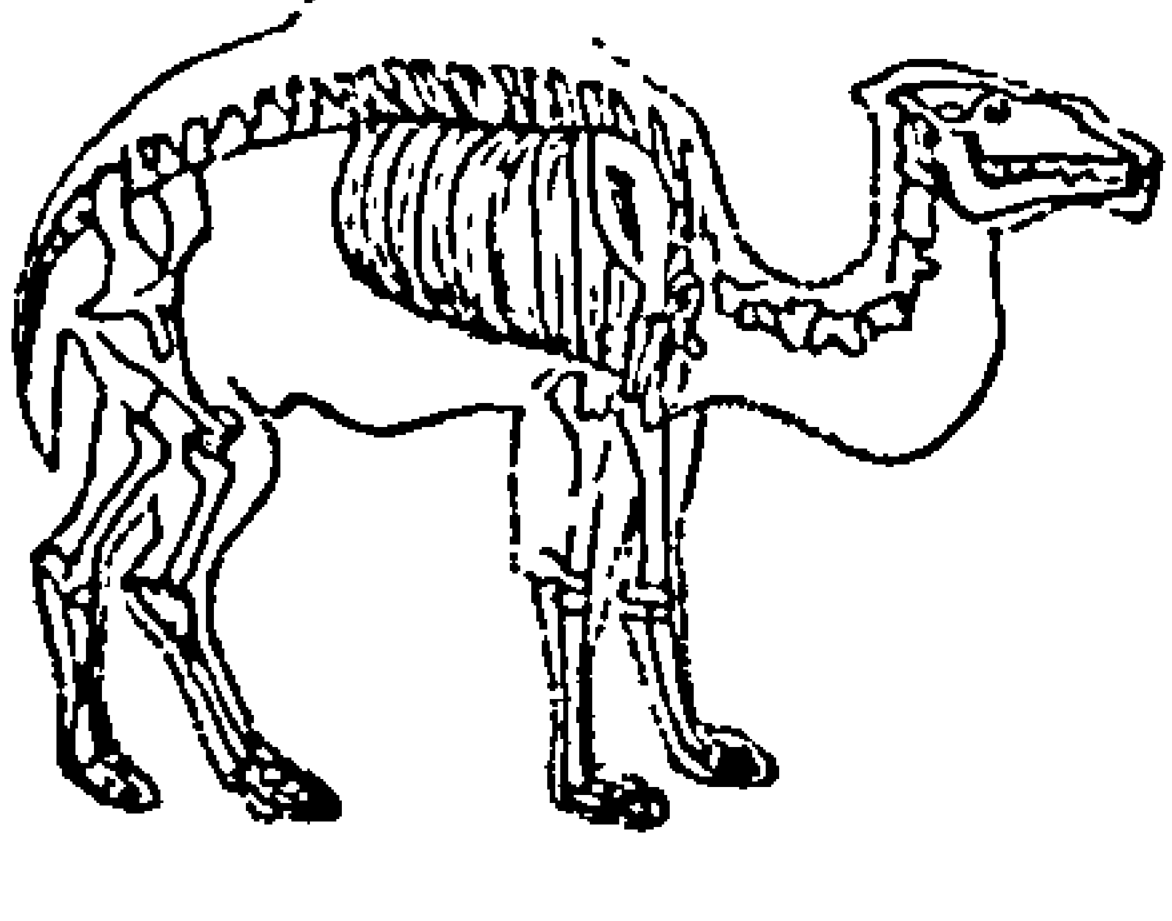

छरघस्तानंतीथ ठाष्ण छरएयें हीं ठंटाचें ठत्प-

गर्भस्थान. गर्भस्थान एक; त्यांतून दोन बाहेरील दांड्यांत व आंतील दांड्यांत असतात. त्याची रांग, म्हणजे केस महारीने, छल्लीं नाळांत भले- ली स्वतंत्र आवडत नसीत. हीन महारीने रांग ना- रींग देशाच्या नाळांत आणी गर्भस्थान व तीन त्यांच्या मध्यांच्या नाळांत स्वतंत्र असेत असें म्हणतात.

रांग हें अनुपर भलें असतें; पावसपाण्याखेरीज सवय. दिंड्यापर्यंत त्याची रींती एकसारें बळ पीती असते. त्याचें डोकें गळून खाल्लीन सन अंकित असतात; मन सरीस व संघ असल्ली- न ससनदार असते; शरीर संघळ असल्लीन लड- पातळ असतें, आणी पाय लांछें सरीस अस- तात; पाणीस पसरळ असल्लीन त्यास दोन गळें असतात; प्रत्येक गळाच्या शेवटीं असेस नखेस असते. पावसाच्या तळाशी लागतें घळमठ व

पंचवीस असतें. तिच्या चार पायांवर मिळून आठ बोटें असतात, व तिजास छातीस घट्टा असतो; ती बसतांना त्या घट्ट्यांवर टेंकून बसतो. त्याच्या पाठीवर मोठें उंचवट असतें त्यास मदार म्हणतात. तिच्या अंगावर केंस असतात; त्यांचा रंग पिंवळसर असतो. बुखारीया देशांत पांढऱ्या रंगाचे उंट असतात. या जनावराची प्रकृति फार चंचल होते; उन्हा पाहिजे तर शांत होते.

तिजला तहान भूक सोसण्याची पुष्कळ शक्ती असल्यानें ती मनुष्याच्या उपयोगांत पडतो. त्याच्या जात. अंगीं चिवटपणाही बरेंच असतें. त्यानें वाळूच्या मैदानांतून व निर्जल प्रदेशांतून चालणें असून दुसरीं जनावरें असण्यामुळें पुष्कळ ओझें नेण्याचें त्याच्या अंगीं सामर्थ्य आहे. भुक-सुशीत पळेवऊन व तापलेल्या मळनांमधून

असलेल्यासारखे त्याचे पाय ठेवण्यास सोपें होतें. त्या-
स पडण्या अगोदर मोठे होतात, ह्यामुळें
वाळवंटांत निभावतें पण त्याच्या असल्या शरीरास अ-
धी. त्याच्या पोटांत अन्न राखून ठेवण्याजोगी
जागा असते, ह्यामुळें तो त्यामध्यें ठेवलेलें अ-
न्न पाहिजे तेव्हां तोंडांत घेऊन चघळीत बसून र-
वंथ करीत असतो. एक वेळ खाल्लेलें अन्न
त्यास बरेच दिवस पुरतें. त्याच्या पोटां-
त एक पाण्याची पखालीसारखी असते, तींत तो
पाणी सांठवून ठेवितो; ह्यामुळें त्यास शेंकडों
कोस पाणी प्याल्याशिवाय चालण्याचें कठीण
पडत नाहीं. ह्यास सात आठ दिवस पाण्यावां-
चून व चार पांच दिवस अन्नावांचून राहतां
येतें. मोठें ओझें वाहून नेण्याची उंटाच्या
अंगीं शक्ति असते. उंटीण दररोज तीस च-
ळीस शेर दूध देतात. उंटाची चालण्याची रीत

ही र अवस्थांच्या चवथ्याच्या गोष्टीस नीना-
ळी घडे.

पांढरी जिवांपैकी मेघळ झाडपाल्यावर
असत. होते. तेंव उपद्रव करीते. नांव प
मोठेरी झाडें त्याच आर धपडतात. अशी झाड-
पाल्याचें दर्शन मग्री उशा थेवड नामंत वजी-
च्या अमरी, वेवडे, वगैरे ह्यांवर त्याच नीरंध
दता. त्यांच्या पोटांत च्यार वीशच्या उजतात.
पांढीश अळांच्यापासून नवा मादीच्यांनी पो-
पोरें. ते. तीन दर वेळेस अशा पोर होतें.
पोर नवा मादीने वर्षात थर्डेचें जीव दीतें. जें-
वनी पुरे यळ होण्यास पांच वर्षे लागतात.
जेंव वडतापसून चळीस वर्षाच वर्षां वर्षंत
पंडतो.

जे देश जिंवच्या प्रगतीस मनतात त्या देशांत
वयोग. तेंव शीतास मनुष्याच्या वयो-

गीं घडतो तीतल्ल उिछना ल्लिउतगची घडु घडत
म्गीं. थेझां पघआरीं श्मपरें पुष्मळ थघेत,
त्यांमध्यें थक्रील्ल प श्चरघस्तान थेळीष तघडष्ण्या
पळपेञ्या नाम्नंउीन शेंमडों ल्लिणंञ्या मश्म मर-
ण्याछ ळिंत्मनंञीर उिछेंल्लिउां छमळ्ठ म्गीं.
श्चरघ म्लेम मशीनाग मीं, थघष्या गेशांग ळिंठ
थघेग घ ईश्वरारें थघणांछ मेत्मउ प्रणग घीम
थघे. ग श्चछें छमशताग मीं, थघष्या घेशांग
णिंठ नछते गर थघु ळिघशीपील्ल न घेनी, थघम
प्यापार न चऋता, थणी थघणांछ घना म्गेर मतां
न छतें. ग ळिंत्मम श्चरछयम्मेल्ल श्चछें षघणताग.
श्चरघस्तामंतीष छर्प म्लेम णिंठीणीउें उिघ घीताग,
णिंत्मउें मछ घेताग, प ळिंत्मउे मेंणंञीं पस्लें म-
रीताग. श्चरघ म्लेल्लिशपळ ळिंठ थघेग त्याळिळें
त्यांछ ल्लिणत्याची गोष्टीच्च तोत्म नय्छिम त्यांछ
मशाउेंगो भ्मछ पळग म्गीं. त्यांम श्चरघस्तामंत-

ह्या मेळ्या शरउयांशीन छेप्र गोपणांत णिंत्रपसन
उद त्रेणंची मशक मरीतां छेत. ह्याउिळें शत्रु
त्यांच पाळनग मरीत छळक तरी त्यांच्या घतीं
ते नगत मधोंत. मीती छेप्र घेशांत णिंठ घणप-
याणठों तयार मरीतात. कमरी णम्मन, उठे,
नाउेळ्या, पगेंठे पउेन नेउयाच्या त्रमळ णिंठ
ण्मर णिळयोगाउे थघेत. तारीरी घेशांत णिंठ गा-
उक्ष्म अंणतात. मीती छेप्र ग्रंथत्रर छणें उघीतात
मीं णिंत्रच्या थंगीं चे णिउ थघेत त्यांपीषणीं
पीचर मेन छणतां छणें णमुअन छेईक मीं म-
अष्याच्या ताघ्यांत चीतमीं चम्रपें थघेत त्या
णर्ग मध्यें मनुष्याण णर्प मत्रठें णिळयोगीं ळ-
उओठें चम्रपर णिंत्रप्रमणें त्रउतेंउ मधीं. घत्ती
घोउ घ्यांउेन णिंत्रची योग्यता ममी घणतां
छेत मधीं. घें चम्रपर थोउें छन्न घेणीन त्रम
ण्मर मरीतें.

धडा ६८.

उ४नंत ०ाळहेश.

श्लोक.

मण ऊीन छंहत ठेळउयाच ।।
मणि घोआयापर मेळउयाच ।।
मशी उ४न पहत मश मधीं ।।
भह घंणपें ऊीजन श्मंधीं. ।।१।।
उ४नंमें उ४ाधीं भर्प घ ठेळ णेडा ।।
मनीं ललणी घळगा क्षन भेडा ।।
ऊण[१४१] लेळ मेण ऊीघंन मोळे४ ।।
पुढें[१४२] ऊी:ठे घेतां उ४ाघंन मळे४ ।।

थर्य.

उ४मतें पथ घें धघे,
प्रेपळ पीह्या शीउमन ऊणउयातें ।।
चीत्तीं छसनी धेछें,
लउमनी ह्यापें गिगीत ण्मीरउयातें ।।३।।

श्लोक.

चंगळ्या ळपें ळंगती छरीं ॥
याउिळें जगीं मन्यता ठरी ॥
अन्यथा उिळ्यं लेग मनीं ॥
योग्यता जगीं मेशी घेईल ॥४॥
छसं नम्र उिळी उिष्ट पेठ[१४३]ती ॥
जरी उिळ्यंळ ती गोड पठती ॥
मरील मश ती हें छना मनीं ॥
मसं नम्र हें[१४४]ह्यां थळवें जनीं ॥८॥
समना नीय गेप मना सतृ[१४५]ळेप ॥
छना प्छिस्पग्मे[१४६]प याम पैठ[१४७]मप ॥
अठें मिगुया भैय्य उिळ्यंळ थघे ॥
पछउनीउ मी नीय घ्रेळींत थघें. ॥९॥

थर्या.

तिळघेश घ ठप्हीं घ्या,
उिमन्या चीत्ता परीउ घळमठण ॥

सखीं पक्षीं उमज,
देत प्रेम[१४१] पमजघी स्वमठ वन ॥७॥

छंद ६९.

परस्पर प्रीतीपोषणीं उदाहरण.

पद्य.

शोभल्या रघुन लव्या,
उगीम गपरम्न[१६०] घते पोर ॥
हाता गोधुमेंज[१६१],
परी निउरम जरी मरी भेटे[१६२] ॥१॥
तेव्हां हेपें तीन्या,
दृष्टी पडम तीच्चउ शेभरी ॥
प्रार्थुनी म्हणे तयास,
गेहे[१६३] न्यायाव हे मघत भरी ॥२॥
सद्रें पहे मजम,
स्रर्ये[१६४] परघया शोभें पहे तोहें[१६५] ॥
पणी म्हणे हेन्छीण जरी,

गे ने तो उिंउ थपुष्या भरें ॥३॥

छेठें पउिनी चश्ठिं,-

झ्नम तो उिष्ट घठिश्छगी छती गेउ[१५६] ॥

घांपत घांपत गेम,

थपुष्या गेघीं नीभपया स्पेउ[१५७] ॥४॥

छउिम्यामध्यें उिणरी,

भर्ग क्रमीतां पीपीपुम्न थंउ[१५८][१५९] ॥

गेउ मघत ग्रनाया,

छंमठीं पाउिनी थपउ थंउ[१६०] ॥५॥

पोंउपी तीम तीच्या त्या,

गोधुभणछ गृघण नेठिन ॥

हाठेपी ष्ठिश्नपउिातें,

छेशा भेल्या श्रमण घणिन ॥६॥

भ्यांच्या भ्यांच्या श्रेपउिीं,[१६१]

पीपीपुभेची पडेश घी गोष्ट ॥

ते घश्ठिशत ग्रनाया,[१६२]

घळांतें घेध थपुरे घेण ।।७।।

ती पठिरस्पमप ढिंगी,

गे‍ु बघ्याब भी स्पर्छिष्टातें ।।

घेध मरो घळांतें,

मे घेर्छिर मज्य भर्प शीष्टांतें ।।८।।

भर मरीती प्रेमतें,

परसूजें भीप भंठिर छती नोउ ।।

तर पाघीभे शीशुंच्या,

मघ्यें ती प्रेम घठिरघी छणुउ ।।९।।

छडा ७०.

भग.

१६३. १६४
क्षणभंणिर भंभंर ।। गज्यांमें०

क्षणभंणिर भंभर ।। ध्रुपभघ ।।

छनपीघ्येच्च गर्प मशाम्न ।।

मथां घयाप मर ।।१।। गज्यांमें० ।।

मनपघेघों ठेणिरी भजम ।।

पुढें मग राहिले पांच ॥२॥ गड्यांनो०।
[illegible] [१६५] [illegible] ॥
[illegible] घरोघर ॥३॥ गड्यांनो०॥
[illegible] ॥
[illegible] न घडती [१६६] [illegible] ॥४॥ गड्यांनो०॥
[illegible] ॥
[illegible] [१६७] [illegible] ॥५॥ गड्यांनो०॥
[illegible] ॥
[illegible] [१६८] [illegible] ॥६॥ गड्यां०॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥७॥ गड्यां०॥
[illegible] ॥
[illegible] परंपरा ॥८॥ गड्यांनो०॥

! नीळ्या पुस्तकांतील प्रयोगांमधील

मळीआ शब्दांवर टीपा.

1 धशा.

2 ह्मपाणगना.

3 पर्छिठ.

4 छिच्छा.

5 धत्रेपुत्रधर.

6 रक्षीतोष.

7 पोशीतोष.

8 भंगतोष.

9 तारीतोष.

10 छंभळापयाछ.

11 जगाम्न.

12 जामर्थ्य.

13 हे ईश्वरा.

14 छर्पत्र भ्याजी शक्ती चलते छाण.

15 छर्प पाहणारा.

16 भणुं शमतो.

17 पर्वपर्व.

18 भघीं.

19 ईश्वरप्राप्तीच.

20 धश्रय.

21 धघेष.

22 छरीआम.

23 घरोघर.

24 णीवड्या पायांनीं.

25 शी गोष्ट घडु

मधीं ती घउु
ल्हउाउें.
२६ ओळ्याच्च मरार
थाळअ पुना मर-
उारा.
२७ ओळ्याउें पस्तु.
२८ ओळ्याउे भप-
ळउें पाधीषें षें
पस्तु तें.
२९ शाघ्ग.
३० नमपें.
३१ मभपायष्ठिन.
३२ थग्छिमपांउी.
३३ गीभें राउेंनठे.
३४ नेमषेन्या.
३५ पीध्यासळ वृ-
क्षाळ.
३६ पीध्यावृक्षाउें.
३७ नमन.
३८ छंदा.
३९ स्तपन.
४० मनुष्याउी.
४१ योग्य.
४२ मनुष्य.
४३ शाघग.
४४ श्रीमतों.
४५ पायांनीं.
४६ शीभ्रनें.
४७ गाउिष.
४८ प्तळीनें.
४९ छ्नेम प्रम्लरउें.
५० पीणंप्त.

५१ खऊधेनें.

५२ झस्तोत्रनें प्रोप शक्तीनें.

५३ णगपतो.

५३॥ पघतो.

५४ धम्नशांत.

५५ झलडें पु.

५६ पर्षाम्नळीं.

५७ घऊँल्या.

५८ ईश्वनाडी.

५९ फम्मन.

६० धघछ.

६१ क्रोध.

६२ जक्षीता.

६३ घे ईश्वना.

६४ णीव्रत्ती.

६५ पीघ्यास्तव छ=मडी.

६६ मठवउा.

६७ णंगीतख्या प=ज्ञान.

६८ शोभ घेआजें=पस्तु.

६९ जलें णनें यांडी.

७० गाढप.

७१ मप्रड.

७२ पुष्मळ छंडम्न=नांनीं.

७३ णिव्रञ प्रेम.

७४ घ्राघघेपनें.

७५ पीघ्याघीन.

७६ घेपपत मघीं.

७७ मघुर.

७८ या प्रेमीं.

७९ स्वर्ग प्रेमीं.

८० पशुउैक्य.

८१ पीव्यापीघीप्र-न.

८२ झुंगीलनापी.

८३ उर्ध्वउआ.

८४ प्रेमभजय.

८५ चीरार.

८६ सेब प्रपघ.

८७ पघीक.

८८ छन.

८९ छमीमन.

९० घप्याच्च.

९१ प्यर्छ.

९२ छन.

९३ उीरलळ.

९४ घेघाडें.

९५ थोडापेळ नाघ-आना.

९६ थघडें घरें.

९७ प्रव्याअप्रघ.

९८ हीताणरच्छें.

९९ शेपठीं.

१०० उीष्ट.

१०१ थघक्या घन्या-प्रगीतां.

१०२ चंगळ्या गोष्टी-प्न.

१०३ झेञाळनापें.

१०४ थघडें मन.

१०५ उाष्याश्या
उाःधम्न.

१०६ भुमेन भे त्या-
म्न.

१०७ भ्यान भे त्या-
म्न.

१०८ छेर्ष.

१०९ घेशोघेशीं ण्मो-
जऊों.

११० पीघनम्नशीं ष-
ध्य.

१११ नाजषभेंत ग-
मन.

११२ छोनेम शास्त्रांउी
म्रछीती.

११३ धळआउेन
श्रेष्ठ.

११४ गजीम्नंपर.

११५ क्रोध मरीष.

११६ क्षम.

११७ स्पीम्नरापी.

११८ षेपम्नपर.

११९ षंळत्ती धष्या-
ऊळें गर्पीष्ठ.

१२० म्नेव्या छ्छीम्न-
नाष.

१२१ षघनशीष्ता.

१२२ घरीम्र मींप
षंमठ.

१२३ षंळत्ती.

१२४ षंळघ.

१२५ म्नउिष.

१२६ पाळिष्ठ.

१२७ निरघ.

१२८ झडें.

१२९ पृक्षा घेउं पे ना-
चीर्ष त्यांण.

१३० मग्नंत.

१३१ गर्भचें थझें.

१३२ ऊमीपर.

१३३ घराचें छन प
घराची स्त्री.

१३४ पंछा.

१३५ पोषण.

१३६ मीघणा.

१३७ ऊिंगी छेतिन
भदेर घेपी.

१३८ चंगडें प्रर्म.

१३९ छेरान्या चर-
णापर.

१४० छे तीनजगाच्या
छन्या.

१४१ घळघणाच.

१४२ पुर्पण गेष्या-
पर.

१४३ पर्छठ चत्र.

१४४ प्रणीती.

१४५ थछती छेप.

१४६ चंगम्र स्पर्भप.

१४७ हूषछलिहछी.

१४८ भंगत थछे.

१४९ उषमच छेम-
णयाच श्रम प
थमच भंगणया-

च अ

१५० णंधउन्न.

१५१ गप्छंच.

१५२ घळ.

१५३ वनाण.

१५४ ल्लम.

१५५ गर्पिनें.

१५६ ऊँर्छी.

१५७ स्पञ्छंघनें.

१५८ च४तांम.

१५९ ऊँगी.

१६० मैत्रीण.

१६१ ल्लनीं.

१६२ घ्मेन.

१६३ क्षणांत म्रछीण घेणाना.

१६४ प्रधंउ.

१३५ या म्रेमने पीष- ण छन्न पञ्चा- घीम.

१६६ छण्म४ घेत म्रछींत.

१६७ क्षणीम.

१६८ ल्लेण थनी घेछी४.

४८

१३९ पेज